

DE JURIDISCHE BESCHERMING VAN HET ONGEBOREN KIND DAT DREIGT OP TE GROEIEN IN EEN VERONTRUSTENDE SITUATIE

EEN ZOEKTOCHT NAAR EEN EVENWICHTIGE,
MENSENRECHTELIJKE REGELGEVING

Aantal woorden: 38.566

Jente De Bruecker

Studentennummer: 01805662

Promotor: Prof. dr. Yves Haeck

Commissarissen: Evelyn Merckx en Marlies Vanhooren

Masterproef voorgelegd voor het behalen van de graad master in de rechten
(Deze scriptie is een examendocument waarvan de inhoud niet werd gecorrigeerd.)

Academiejaar: 2022 – 2023

Voorwoord

Het leven is naar mijn aanvoelen vergelijkbaar met het beklimmen van een berg. Je kan de bergtop immers via verschillende paden bereiken. De ene weg zal al snel behoorlijk steil zijn, de andere zal rond de berg heen omhoog draaien maar nooit de piek bereiken, nog een andere weg zal het parfum van duizenden zonnebloemvelden met zich meedragen terwijl enkele donkere wolken aan de horizon opduiken,... Het is duidelijk dat iedere weg naar de piek uniek en karakteriserend is, maar dewelke men ook kiest elk pad zal onderweg bezaaid worden met de nodige hindernissen en obstakels. Zo koos ik vijf jaar geleden vastberaden om de weg van de opleiding Rechten aan de Universiteit Gent in te slaan. Tijdens deze opleiding kwam ik meerdere hindernissen en obstakels tegen, maar vandaag kan ik met enige fierheid zeggen dat ik met deze masterproef de laatste en grootste beklimming heb ingezet. Met een onderwerp dat mij van in het begin gebeten heeft, ben ik nu dan ook helemaal klaar om met de opgedane kennis en ervaring een fonkelnieuwe weg met onbekende uitdagingen, obstakels en hindernissen in te slaan.

Maar deze heuse beklimming had ik evenwel niet tot een goed einde kunnen brengen zonder de kansen en steun die ik van velen heb mogen ervaren. Daarom wil ik bij het begin van deze masterproef graag enkele mensen bedanken.

Vooreerst wens ik mijn promotor, professor Yves Haeck, en mijn commissaris Marlies Vanhooren in navolging van Evelyn Merckx uitdrukkelijk te bedanken om mij steeds in de juiste richting te duwen bij het schrijven van deze masterproef. Ik ben jullie bijgevolg dan ook oprecht dankbaar voor alle nuttige en uitgebreide feedback.

Daarnaast wil ik uiteraard ook mijn familie en vrienden bedanken voor al hun onvoorwaardelijke steun. Daarbij denk ik in het bijzonder aan mijn ouders die mij de kans geboden hebben om deze opleiding aan te vatten. Bedankt om altijd mee te wandelen op mijn pad, om vanaf de zijlijn voortdurend mijn grootste supporters te zijn en om steeds in mij te geloven op de momenten dat ik dat zelf niet meer deed. We weten als geen ander dat elk bergpad wemelt van de grove doornstruiken, verblindende mist en andere versperringen, maar toch bewandelen we altijd samen onze weg naar de piek. Zonder jullie had ik ongetwijfeld niet gestaan waar ik nu sta.

Tot slot zou ik deze masterproef graag willen opdragen aan mijn peter. Ik had hem graag wat langer op mijn pad gehad, maar helaas heeft het leven daar anders over beslist. Hoewel hij mijn grootste en laatste beklimming niet meer kan meemaken, blijft hij een inspiratie om ervoor te zorgen dat elk kind, geboren of ongebornen, de mooie, zorgeloze en liefdevolle kindertijd krijgt die het verdient.

Geachte lezer, nu al deze oprechte woorden van dank uitgesproken zijn, is het hoog tijd om U kennis te laten maken met het resultaat van mijn laatste beklimming. Ik hoop van harte dat het U mag believen en eventueel mag aanzetten tot het inslaan van een weg die een verdere reflectie inzake deze thematiek beoogt.

Jente De Bruecker,
Mei 2023.

Vertrouwelijkheidsclausule

Ondergetekende verklaart dat de inhoud van deze masterscriptie mag worden geraadpleegd en gereproduceerd voor persoonlijk gebruik. Het gebruik van deze masterscriptie valt onder de bepalingen van het auteursrecht en bronvermelding is steeds noodzakelijk.

Jente De Bruecker
15 mei 2023

Samenvatting

Beeld je even in, je bent één van de artsen op de neonatale afdeling van een ziekenhuis. Eén van de pasgeboren baby's is ontzettend prikkelbaar, krijgt de hele afdeling bij elkaar en ligt non-stop te trillen in zijn of haar wiegje. Dit kindje dat slechts enkele dagen oud is, leidt immers aan het neonataal abstinentiesyndroom (NAS). Anders gezegd, het vertoont sinds de geboorte ontwenningsverschijnselen omdat de moeder tijdens haar zwangerschap medicatie, alcohol of andere drugs heeft gebruikt.

Deze situatie is bijgevolg dan ook een concreet voorbeeld van verontrustend ouderschap want deze pasgeboren baby dreigt immers op te groeien in een verontrustende situatie (VOS). Zo'n verontrustende situatie houdt concreet in dat er sprake is van *“een situatie die de ontwikkeling van een minderjarige bedreigt doordat zijn psychische, fysieke of seksuele integriteit of die van een of meer leden van zijn gezin wordt aangetast of doordat zijn affectieve morele, intellectuele of sociale ontplooiingskansen in het gedrang komen, waardoor het aanbieden van jeugdhulpverlening maatschappelijk noodzakelijk is.”*

Met dergelijke situaties in het achterhoofd wordt er in de media regelmatig opgeroepen tot verplichte anticonceptie bij ouders met uiteenlopende problematieken zoals verslavingen, agressie en bepaalde verstandelijke beperkingen. Een thematiek die niet alleen in de media, maar ook in de politiek zeer gevoelig ligt. Het raakt immers rechtstreeks aan de vraag of iedereen een recht op kinderen heeft, ook wanneer hun wieg op drijfzand dreigt te staan. Bijgevolg wordt er in deze masterproef gezocht naar een evenwichtige, mensenrechtelijke regelgeving ter bescherming van het ongeboren kind dat dreigt op te groeien in een verontrustende situatie. Concreet bestudeert de centrale onderzoeksvraag welke mensenrechtelijke aspecten in het gedrang komen wanneer de reproductieve rechten in het kader van de menselijke voortplanting wettelijk beperkt zouden worden en welke alternatieve maatregelen het Belgische recht eventueel kan bieden om het leven van het ongeboren kind te beschermen, indien de ouder zijn belangen verwaarloost. Het doel van deze masterproef is immers om, op basis van een bureauonderzoek en een rechtsvergelijking, een nuttige mensenrechtelijke bijdrage aan dit actuele debat te kunnen leveren.

Hoewel deze masterproef geen hapklare oplossing voor deze thematiek naar voren zal schuiven, zal ze daarentegen wel de eerste noten vormen van het lied voor de (ongeboren) kinderen met zorgen, voor wie heel het leven een feest hoort te zijn. Dat blijkt immers uit de korte samenvatting van de volgende eindresultaten. Hoewel de meeste mensen wellicht vinden dat het ongeboren kind dat dreigt op te groeien in een verontrustende situatie een zekere bescherming verdient, zal het opleggen van een verplichte anticonceptiemaatregel, dan wel een gedwongen sterilisatiemaatregel geenszins tot de beschermingsmogelijkheden behoren. Deze maatregelen beperken de reproductieve rechten in het kader van de menselijke voortplanting immers op een zeer ingrijpende wijze, waardoor er verschillende mensenrechtelijke aspecten in het gedrang komen. Desondanks beschikt de Belgische en/of Vlaamse wetgever alsnog over de mogelijkheid om een aantal alternatieve maatregelen ter bescherming van de ongeborene, uit te werken. Hoewel er in dat kader duidelijk nood is aan een weloverwogen en precieze wetgeving, mag men Nederland daarbij niet als een volwaardige *good practice* beschouwen. Het Nederlandse model kan immers nog sterk verbeterd worden. Bovendien moet men altijd eerst proberen in te zetten op een preventieve en vrijwillige hulpverlening, vooraleer men overschakelt naar een gedwongen hulpverlening.

Lijst met voornaamste afkortingen

BOPZ	Wet Bijzondere Opnemingen in Psychiatrische Ziekenhuizen
BUPO	Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke rechten
BW	Burgerlijk Wetboek
CRR	Center for Reproductive Rights
CEDAW	Verdrag inzake uitbanning van alle vormen van discriminatie tegen vrouwen
CEDAW-COMITÉ	VN-Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen
CESCR	VN-Comité voor Economische, Sociale en Culturele Rechten
COMITÉ	Mensenrechtencomité van de Verenigde Naties
ECOSOC	Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten
ECRM	Europese Commissie voor de Rechten van de Mens
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
EVRM	Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens
FAS	Foetaal Alcohol Syndroom
GW	Belgische Grondwet
GWH	Belgische Grondwettelijk Hof
ICPD	International Conference on Population and Development
IVRK	Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind
NAS	Neonataal Abstinentiesyndroom
NBW	Nederlandse Burgerlijke Wetboek
NCRK	Nationale Commissie voor de Rechten van het Kind
NHRPF	Nationale Hoge Raad voor Personen met een Functiebeperking
NNZ	Nu Niet Zwanger
OTS	Ondertoezichtstelling
POTS	Prenatale Ondertoezichtstelling
UVRM	Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens
VN	Verenigde Naties
VN-KRC	Kinderrechtencomité van de Verenigde Naties
VOS	Verontrustende situatie
VOTS	Voorlopige ondertoezichtstelling
WHO	Wereldgezondheidsorganisatie
WVGGZ	Wet Verplichte Geestelijke Gezondheidszorg
WVV	Verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	III
Vertrouwelijkheidsclausule.....	V
Samenvatting	VII
Lijst met voornaamste afkortingen.....	IX
Inleiding.....	1
1. De context.....	2
2. De relevantie van dit onderzoek	7
3. De onderzoeksvragen.....	7
4. De gebruikte methodologie.....	8
5. De opbouw van deze masterproef	9
Hoofdstuk 1: De voornaamste begrippen afgebakend.....	9
1. Het ongeborn kind	10
2. Een verontrustende situatie	10
A. De eerste stapjes naar een verontrustende situatie	11
B. De huidige definitie van een verontrustende situatie	14
Hoofdstuk 2: Mijn lichaam, mijn rechten.....	14
1. Seksuele en reproductieve rechten zijn mensenrechten.....	14
A. De Wereldgezondheidsorganisatie: een aantal werkdefinities	15
B. Het Center for Reproductive Rights: twaalf fundamentele mensenrechten	17
2. Reproductieve rechten gedefinieerd: een conclusie.....	19
Hoofdstuk 3: Het beperken van enkele fundamentele mensenrechten: een kinderlijk dilemma?.....	19
1. Verplichte anticonceptie en gedwongen sterilisatie.....	20
2. Verplichte anticonceptie versus fundamentele mensenrechten.....	21
A. Het recht om een gezin te stichten	21
I. Artikel 12 EVRM	21
I.1. Het recht om te huwen en een gezin te stichten in algemene termen	21
I.2. Het recht om een gezin te stichten.....	23
I.3. Tussenconclusie	25
II. Artikel 23 BUPO-Verdrag.....	25
I.1. Artikel 23 BUPO in algemene termen	25
I.2. Artikel 23.2 BUPO: het recht om een gezin te stichten.....	28
I.3. Tussenconclusie	30
III. Artikel 10 ECOSOC-Verdrag	30

I.1. De grootst mogelijke bescherming en bijstand bij de gezinsstichting	30
I.2. Tussenconclusie	32
B. Het recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven	32
I. Artikel 8 EVRM	33
I.1. Het principe uit artikel 8.1 EVRM uitgelicht	33
I.2. De uitzonderingsgronden uit artikel 8.2 EVRM uitgelicht	34
I.3. De zaak van K en T tegen Finland: de vrijwilligheid uitgeput, en dan?	40
II. Artikel 17 BUPO-Verdrag	42
III. Artikel 22 Gw	43
I.1. Het recht op respect voor de ouderwens	43
I.2. Geen absoluut recht	44
I.3. Tussenconclusie	45
IV. Artikel 16 IVRK	45
C. De andere fundamentele rechten die onder artikel 8 EVRM begrepen worden	46
I. Het recht op zelfbeschikking	46
II. Het recht op bescherming van de persoonlijke en lichamelijke integriteit	47
III. Het recht op voortplanting	49
D. Het discriminatieverbod	50
E. Het folterverbod	51
F. De relevante rechten uit het VN-Vrouwenrechtenverdrag	53
G. Het belang van het (ongeboren) kind voorop?	54
3. Gedwongen sterilisatie versus fundamentele mensenrechten	56
Hoofdstuk 4: Het juridisch statuut van het ongeboren kind: voldragen of prematuur?	57
1. De rechtspositie van het ongeboren kind op internationaal en Europees niveau	57
A. Het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten	57
B. Het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind	58
I. De bescherming van de ongeborene voor de totstandkoming van het IVRK	58
II. De bescherming van de ongeborene in de verdragstekst van het IVRK	59
I.1. Artikel 1 IVRK: het personeel toepassingsgebied	59
I.2. Artikel 6 IVRK: het recht op leven	60
III. De bescherming van de ongeborene in de preambule van het IVRK	62
IV. De ongeborene en het IVRK: een conclusie	63
C. Het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens	63
2. De rechtspositie van het ongeboren kind op nationaal niveau	65

A. De levende en levensvatbare geboorte.....	65
B. De <i>infans conceptus</i> -regel	66
C. De bescherming van de ongeborene in de Belgische rechtspraak	67
D. De ongeborene in België: een conclusie	68
3. Conclusie.....	68
Hoofdstuk 5: Prenatale kinderbescherming: veilig in de baarmoeder in Nederland?	69
1. Het Nederlandse project: 'Nu Niet Zwanger'	70
2. De ondertoezichtstelling van het ongeboren kind.....	72
3. De gedwongen opname van de zwangere vrouw	75
4. Conclusie.....	78
Hoofdstuk 6: Het besluit.....	79
Slotwoord	87
Bibliografie.....	89
1. Wetgeving	89
2. Rechtspraak	92
3. Rechtsleer	94
4. Andere bronnen.....	98

INLEIDING

1. De ontwikkeling van het ongeboren kind kan in bepaalde gevallen ernstig in gevaar komen. In de eerste 1.000 dagen van een kind, vanaf de bevruchting tot de tweede verjaardag, ontwikkelen de organen en de hersenen zich immers in een bijzonder snel tempo.¹ Dat brengt dan ook een zeer grote kwetsbaarheid van het zich vormende lichaam en brein met zich mee. Dat betekent concreet dat allerlei factoren zoals stress, alcohol, drugs, huishoudelijk geweld, verwaarlozing, kindermisbruik, een tekort aan voedingsstoffen, psychische problemen,... de ontwikkeling van het kind sterk kunnen beïnvloeden. De eerste 1.000 dagen zijn met andere woorden van wezenlijk belang voor een goede ontwikkeling en ze bepalen bovendien ook de toekomstmogelijkheden in het latere leven.² Maar deze kans op een goede start krijgt men evenwel maar één keer.

Deze significante vaststelling zorgt er dan ook voor dat er regelmatig in de media opgeroepen wordt tot het creëren van een wettelijk kader dat voorziet in een beschermingsmechanisme voor ongeboren kinderen van ouders met uiteenlopende problematieken³. Sommigen denken daarbij aan het opleggen van verplichte anticonceptie maatregelen, terwijl anderen eerder denken aan prenatale beschermingsmaatregelen. Derhalve werden recent een aantal politieke voorstellen gelanceerd die trachten een mogelijkheid te creëren om preventief in te grijpen ingeval van een verontrustende situatie tijdens de zwangerschap.⁴ Dit gebeurde bovendien in navolging van het Vlaamse regeerakkoord 2019-2024 en de Beleidsnota Welzijn waarin wordt vermeld dat de hulpverlening een aanklappend zorgbeleid dient te ontwikkelen ten aanzien van zwangere personen en moeders met een verslavingsproblematiek.⁵

2. Bijgevolg beoogt deze masterproef een nuttige mensenrechtelijke bijdrage te kunnen leveren aan het voorliggende debat met het oog op een eventuele nieuwe wettelijke regelgeving waarin zowel de rechten van de toekomstige ouders als de rechten van het ongeboren kind in evenwicht worden gebracht. Met andere woorden, de juridische mogelijkheden voor een evenwichtige, mensenrechtelijke regelgeving ter bescherming van de ongeborene in België anno 2023 zullen concreet geanalyseerd worden. Deze studie die concreet de verplichte anticonceptie- en sterilisatiemaatregel onder de loep zal nemen, zal bovendien zowel vanuit het perspectief van de ongeborene als vanuit het perspectief van de toekomstige ouders onderzocht worden.

¹ AGENTSCHAP OPGROEIEN, *Veilig en omringd opgroeien van in de buik*.

² KIND&GEZIN, *De eerste 1000 dagen*.

³ Zoals verslavingen, agressie en bepaalde verstandelijke beperkingen.

⁴ Wetsvoorstel (V. VAN PEEL e.a.) tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek met het oog op prenatale rechtsbescherming, *Parl.St. Kamer 2019-20*, nr. 55-1029/1.; Conceptnota (K. SCHRYVERS e.a.) voor nieuwe regelgeving over de ondertoezichtstelling van het ongeboren kind van een zwangere vrouw met een verslavingsproblematiek als nieuwe jeugdhulpmaatregel, *Parl.St. VI.Parl. 2020-21*, nr. 651/1.; Conceptnota (L. PARYS e.a.) voor nieuwe regelgeving over het uitbouwen van een beleid voor de bescherming van het ongeboren kind bij een verontrustende zwangerschap, *Parl.St. VI.Parl. 2020-21*, nr. 688/1.; Voorstel van decreet (C. ROUSSEAU e.a.) tot wijziging van het decreet van 12 juni 2013 betreffende de integrale jeugdhulp, *Parl.St. VI.Parl. 2021-22*, nr. 943/1.

⁵ Regeerakkoord van de Vlaamse Regering 2019-2024, 73.; Beleidsnota Welzijn, Volksgezondheid, Gezin en Armoedebestrijding 2019-2024, *Parl.St. VI.Parl. 2019-20*, nr. 120/1, 69.

1. DE CONTEXT

3. De keuze voor het onderwerp van deze masterproef komt niet uit de lucht gevallen. Ze situeert zich immers in het licht van een recent ingediend federaal wetsvoorstel dat in samenhang met een aantal adviezen en twee Vlaamse conceptnota's gelezen moet worden. Bijgevolg belichamen ze de Belgische contextuele achtergrond waarbinnen deze masterproef behandeld zal worden. Een schets van deze Belgische context is dan ook onontbeerlijk bij de start van deze masterproef.

4. Hoewel het (politieke) debat over de bescherming van ongeboren, en in het bijzonder nog niet-bestaande, kinderen vaak uitgelokt wordt door ophefmakende gebeurtenissen, kan er in de eerste plaats vastgesteld worden dat er tot op heden nog geen wettelijk kader omtrent deze thematiek in België bestaat. De verklaring daarvoor lijkt naar mijn mening te vinden in het feit dat kinderen en wat ze voor ons betekenen mensen vaak enorm aangrijpt waardoor het een bijzonder ingewikkeld debat uitmaakt.

Dergelijke maatschappelijke opinies spruiten bovendien in grote mate voort uit een beschermings-kindbeeld dat voornamelijk focust op het welzijn van kinderen en jongeren. Zo'n discours beschouwt hen immers als afhankelijk, kwetsbaar of gekwetst. Daarenboven dienen de rechten van kinderen op bescherming, veiligheid, emotionele zekerheid en zorg in deze dominante opvatting te primeren.⁶

5. Desondanks is er toch al enige context omtrent dit onderwerp terug te vinden in België. De roep om ongeboren kinderen te beschermen zodat ernstige schade na de geboorte vermeden kan worden, werd immers te luid om dit zomaar naast zich neer te leggen. Zo werd op 13 februari 2020 een federaal wetsvoorstel tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek met het oog op prenatale rechtsbescherming ingediend.⁷ Deze eerste stap heeft bovendien het maatschappelijke debat verder op gang getrokken. De indieners van dit voorstel, mevrouw Valerie Van Peel en de heer John Crombez, bekritisieren uitdrukkelijk het feit dat men in België nog geen wettelijke basis heeft die een prenatale rechtsbescherming mogelijk kan maken.

6. We kennen evenwel de *infans conceptus*-regel.⁸ Deze regel roept als het ware een juridische fictie in het leven. Het betekent immers dat een ongeboren kind als geboren kan worden beschouwd telkens (en enkel) wanneer dit in zijn voordeel is.⁹ Bovendien vindt deze regel enkel toepassing onder de opschortende voorwaarde van een levende en levensvatbare geboorte. Met andere woorden, het ongeboren kind kan op grond van de *infans conceptus*-regel beschouwd worden als geboren. Hoewel de ongeborene geen rechtssubject is, zal het op deze basis dus wel als rechtssubject aanzien worden.¹⁰

⁶ KENNISCENTRUM KINDERRECHTEN, *Aan de slag met beleidsparticipatie van kinderen en jongeren: een reflectie-instrument voor beleidsmakers*, oktober 2016, 8-10.

⁷ Wetsvoorstel (V. VAN PEEL e.a.) tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek met het oog op prenatale rechtsbescherming, *Parl.St. Kamer 2019-20*, nr. 55-1029/1.

⁸ Romeins adagium: "*Infans conceptus pro iam nato habetur quotiens de eius commidis agitur*"; F. SWENNEN, *Personenrecht in kort bestek*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 12.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ C. DE MULDER, "Risicovol ouderschap tijdens de zwangerschap: maatregelen ter bescherming van ongeboren en toekomstige kinderen", *T.FAM.* 2022/1, 11.

Maar dit adagium kent in België slechts enkele wettelijke toepassingsgevallen.¹¹ Bovendien oordeelde het Hof van Cassatie in een arrest van 2012 dat er geen algemeen rechtsbeginsel bestaat volgens hetwelk de gevolgen van de rechtspersoonlijkheid enkel kunnen terugwerken tot aan het tijdstip van de verwekking van het kind als het in zijn belang is.¹² Met dit arrest lijkt het Hof van Cassatie het bestaan van een algemene *infans conceptus*-regel als dusdanig af te wijzen.¹³ Om die reden vinden de indieners van dit voorstel het dus noodzakelijk om dit adagium in het algemeen wettelijk te verankeren, zodat bepaalde beschermingsmaatregelen ten aanzien van ongeboren kinderen juridisch mogelijk worden gemaakt.¹⁴

7. In de toelichting bij dit federale wetsvoorstel worden bovendien een aantal situaties weergegeven die het voorstel rechtvaardigen. Zo wordt er in de eerste plaats gedacht aan ongeboren kinderen die ernstige schade kunnen oplopen door de alcohol- en/of drugsverslaving van de moeder. Men lijkt met deze zinsnede in het bijzonder te doelen op bepaalde verontrustende situaties die kunnen leiden tot het Foetaal Alcohol Syndroom (FAS)¹⁵ of het Neonataal Abinentiesyndroom (NAS)¹⁶. Daarnaast worden in dit voorstel ook de gevallen waarin geweten is dat de al geboren kinderen in het gezin reeds slachtoffer werden van fysieke en/of psychische mishandeling, verwaarlozing of seksueel misbruik, gevisieerd. Bovendien zou de voorgestelde wet eveneens toegepast kunnen worden op de gevallen waarin een ongeboren kind ernstig bedreigd wordt in zijn ontwikkeling en waarbij alle vrijwillige hulpverlening door de ouders wordt afgewezen. Hieruit blijkt duidelijk dat het voorstel ontzettend verregaand is. Het viseert namelijk alle toekomstige moeders en alle ongeboren kinderen.¹⁷ De toekomstige vaders blijven daarentegen volledig buiten schot. Bovendien staat het buiten kijf dat dit wetsvoorstel ook meerdere risico's en bedreigingen voor de fundamentele mensenrechten met zich meebrengt.

8. De tweeledige doelstelling van dit federale wetsvoorstel is dan ook duidelijk. In de eerste plaats beoogt het een algemene wettelijke basis voor prenatale rechtsbescherming in het Burgerlijk Wetboek in te voeren. Daarnaast betracht het ook enkele beschermingsmaatregelen¹⁸ ten aanzien

¹¹ Art. 725, 906 en 328, §3 Oud BW en art. 3:13 BW.

¹² Cass. 2 maart 2012, *Arr.Cass.* 2012, 519.

¹³ F. SWENNEN, *Het personen- en familierecht*, Morsel, Intersentia, 2021, 56.

¹⁴ Wetsvoorstel (V. VAN PEEL e.a.) tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek met het oog op prenatale rechtsbescherming, *Parl.St.* Kamer 2019-20, nr. 55-1029/1.

¹⁵ Dat is een hersenaandoening die ontstaat door alcohol tijdens de zwangerschap. Door het (aanzienlijk) consumeren van alcohol worden de hersenen van het ongeboren kind beschadigd met als gevolg dat ze allerlei problemen krijgen, zoals problemen met groeien, bewegen en het gedrag. FAS valt bovendien onder de groep van Foetaal Alcohol Spectrum Disorders (FASD).; Voor verdere informatie zie onder andere: G. WITTEVEEN, *Foetaal-alcoholsyndroom*.; E. JONSSON, S. CLARREN en I. BINNIE, *Ethical and legal perspectives in fetal alcohol spectrum disorders (FASD)*, Cham, Springer, 2018, 352 p.; J. SALMON, "Fetal Alcohol Spectrum Disorder: ethical, legal and moral implications associated with the rights of the unborn child" in M. NELSON en M. TRUSSLER (eds.), *Fetal Alcohol Spectrum Disorders in Adults: ethical and legal perspectives*, Cham, Springer, 2016, 3-22.

¹⁶ Dit fenomeen houdt concreet in dat drugs via de placenta door de moeder aan haar ongeboren kind worden doorgegeven, met als gevolg dat het kind na de geboorte afkickverschijnselen zal vertonen. Voor verdere informatie zie onder andere: IWOFR CONFERENCE, *Neonataal onthoudingssyndroom*.

¹⁷ J. FIERENS, "La proposition de loi n° 55-1029 modifiant le Code civil en vue d'instaurer une protection juridique prénatale", *JDJ* maart 2020, 13-16.

¹⁸ Gedwongen opname van de zwangere vrouw in een gesloten instelling, de ondertoezichtstelling, de machtiging tot uithuisplaatsing.

van het ongeboren kind te introduceren. Desondanks is het federale wetsvoorstel niet vrij van kritiek gebleven. De voornaamste reden is hiervoor terug te vinden in het voormelde toepassingsgebied.

9. Zo werd een eerste advies geschreven door de Nationale Hoge Raad voor Personen met een Functiebeperking (hierna: NHRPF).¹⁹ Deze instantie bekritiseert het wetsvoorstel omdat het negatieve gevolgen kan hebben voor een grote groep van mensen met een handicap of zelfs voor mensen die in armoede leven.²⁰ De voorgestelde wettekst zou immers kunnen worden toegepast op alle aanstaande moeders van wie de lichamelijke of geestelijke toestand door de gerechtelijke autoriteiten als gevaarlijk voor het ongeboren kind wordt beschouwd. Het geformuleerde toepassingsgebied viseert dus meer dan enkel de uitzonderlijke situaties waarbij een kind geboren zou worden in een gewelddadige omgeving of opgevoed zou worden door een alcohol- of drugsverslaafde moeder. Deze bijzonder ruime formulering zorgt er dus voor dat een bredere groep onder het toepassingsgebied van het wetsvoorstel zou kunnen worden gebracht met alle nefaste gevolgen van dien.

Daarnaast is het wetsvoorstel volgens de NHRPF ook in strijd met het in artikel 22 van het Verdrag van de Verenigde Naties over de Rechten van Personen met een Functiebeperking²¹ vervatte recht op eerbiediging van het privéleven en met het in artikel 8 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens²² vervatte recht op eerbiediging van het privé-, familie- en gezinsleven.²³ Dit standpunt wordt in het voorliggende advies evenwel niet verder onderbouwd, met als gevolg dat de concrete motivering voor deze stellingname onduidelijk blijft. Deze instantie merkt tot slot ook op dat de rol van de vader in het gehele wetsvoorstel nergens aan bod komt.²⁴

10. Een tweede advies werd naderhand geschreven door de Nationale Commissie voor de Rechten van het Kind (hierna: NCRK).²⁵ Ook deze instantie deelt de vrees dat dit wetsvoorstel vooral gericht zou kunnen zijn op ouders die in armoede leven, wat op zijn beurt leidt tot een discriminerende behandeling van de kinderen onderling. Hoewel het adviesorgaan de bijzonder kwetsbare positie van ongeboren kinderen onderschrijft, is ook zij van mening dat dit wetsvoorstel meerdere bedreigingen inhoudt voor de fundamentele rechten van alle betrokken personen. In het algemeen besluit ze dat de voorgestelde algemene bepaling niet adequaat tegemoet komt aan de reële problemen die men wenst op te lossen, met als gevolg dat ze in dat opzicht het voorstel niet noodzakelijk, noch wenselijk acht.²⁶

¹⁹ NATIONALE HOGE RAAD VOOR PERSONEN MET EEN FUNCTIEBEPERKING, *Advies over het wetsvoorstel tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek met het oog op prenatale rechtsbescherming*, 29 september 2020, nr. 2020/20. (hierna: NHRPF, *Advies*).

²⁰ NHRPF, *Advies*, 9.

²¹ Verdrag van de Verenigde Naties inzake de rechten van personen met een functiebeperking van 13 december 2006, *United Nations Treaties*, vol. 2515, 70-96.

²² Verdrag van Rome tot bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden van 4 november 1950, *BS* 19 augustus 1955, 5.029.

²³ NHRPF, *Advies*, 10.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ ADVIESORGAAN VAN DE NATIONALE COMMISSIE VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND (NCRK), *Advies betreffende het wetsvoorstel 55-1029/001 tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek met het oog op prenatale rechtsbescherming*, maart 2021. (hierna: NCRK, *Advies*).

²⁶ NCRK, *Advies*, 4.

11. Daarnaast formuleerde het Kinderrechtencommissariaat eveneens een advies.²⁷ Daarin kaart het onder andere aan dat er een weloverwogen en precieze wetgeving nodig is om de fundamentele grondrechten van alle betrokkenen tegen elkaar te kunnen afwegen. Bovendien meldt het dat de huidige regelgeving tekort schiet om ongeboren kinderen te beschermen. Al biedt de nationale en internationale regelgeving de wetgevende macht wel de mogelijkheid om een kader uit te werken zodat het ongeboren kind beschermd kan worden en dat zonder dat het kind over rechtspersoonlijkheid beschikt.²⁸

12. Tot slot velde ook de algemene vergadering van de afdeling wetgeving van de Raad van State een advies.²⁹ Daarin adviseert de Raad om af te zien van het wetsvoorstel in zijn huidige vorm. De voorliggende wettekst wordt immers te onduidelijk geacht om voor de beoogde beschermingsmaatregelen voldoende waarborgen te bieden. Een potentiële wettekst dient per slot van rekening het recht van de zwangere vrouw op vrijheid en veiligheid (art. 5 EVRM) en haar recht op eerbiediging van het privé-, familie- en gezinsleven (art. 17 BUPO, art. 8 EVRM en art. 22 Gw) voldoende te waarborgen. Bovendien kan ook het recht op eerbiediging van het privé-, familie- en gezinsleven van de andere gezinsleden een rol spelen, indien de prenataal genomen beschermingsmaatregelen ook nog een effect hebben na de geboorte van het kind. Daarnaast acht de Raad van State dit federale voorstel niet nodig om het voor de deelstaten mogelijk te maken om binnen hun eigen materiële bevoegdheden maatregelen te nemen.

Tot slot benadrukt de Raad van State dat dit voorstel door zijn algemene formulering ook onverwachte en ongewilde gevolgen zou kunnen hebben. Het valt immers niet uit te sluiten dat de algemene formulering van het wetsvoorstel ook op andere juridische domeinen onverwachte gevolgen zou kunnen veroorzaken die veel verder reiken dan de beoogde doelstellingen. Hoewel de Raad zelf aangeeft dat het bijzonder moeilijk of zelfs onmogelijk is om een beeld te vormen van alle mogelijke gevolgen, haalt ze toch twee voorbeelden aan. In de eerste plaats verwijst ze naar artikel 11*bis* van het Wetboek van de Belgische Nationaliteit van 28 juni 1984. Dit wetsartikel zou in combinatie met de voorgestelde bepaling wezenlijk gewijzigd worden. Daarnaast verwijst de Raad ook nog naar een ander voorbeeld dat gevonden kan worden in de toepassing van artikel 10 van de wet van 15 december 1980 “betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van de vreemdelingen”, voor wat betreft het verblijf van meer dan drie maanden in het Rijk. Deze wetsbepaling zou in combinatie met de voorgestelde bepaling immers ook een fundamentele wijziging ondergaan.

Uiteindelijk suggereert de Raad om al deze redenen dan ook om in de plaats van dit wetsvoorstel een aantal concrete wetgevende initiatieven uit te werken met betrekking tot de specifieke beschermingsmaatregelen die het wetsvoorstel voor ogen heeft. Deze werkwijze zou moeten toelaten om de genomen maatregelen te omringen met de vereiste waarborgen in het licht van de relevante grondrechten.

²⁷ KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, *Advies over de bescherming van ongeboren kinderen*, 8 juni 2021, nr. 2020-21/12. (hierna: KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, *Advies*).

²⁸ KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, *Jaarverslag van het Kinderrechtencommissariaat 2020-21*, 17 november 2021, nr. 42/1,145-146.

²⁹ Adv. RvS 65.057/AV van 12 november 2020 over het wetsvoorstel tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek met het oog op prenatale rechtsbescherming, *Parl. St. Kamer 2019-20*, nr. 55-1029/3.

13. Dit advies van de Raad van State leidde uiteindelijk tot de indiening van twee Vlaamse conceptnota's in de Commissie voor Welzijn, Volksgezondheid, Gezin en Armoedebestrijding.³⁰ De eerste conceptnota³¹, opgesteld door L. PARYS, E. SLEURS, K. DANIËLS, T. VAN DER VLOET en K. VERHEYEN, werd ingediend met het oog op een nieuwe regelgeving omtrent de ondertoezichtstelling van het ongeboren kind van een zwangere vrouw met een verslavingsproblematiek. De tweede conceptnota³², opgesteld door K. SCHRYVERS, M. DE RUDDER, V. JANS, J. SCHAUVLIEGE en L. VANDROMME, beoogt het uitbouwen van een beleid voor de bescherming van het ongeboren kind bij een verontrustende zwangerschap.

Samengevat zijn deze conceptnota's een bredere en concretere vertaling van de beoogde beschermingsmaatregelen uit het federale wetsvoorstel.³³ Ze hebben voornamelijk tot doel om proactieve beschermingsmaatregelen tijdens de zwangerschap van de vrouw te kunnen opleggen. Op die manier beoogt men namelijk te verhinderen dat de ontwikkeling van het kwetsbare, ongeboren kind ernstig in gevaar zou worden gebracht door het middelenmisbruik van de moeder of door geweld. Met deze twee conceptnota's werden bovendien de eerste stappen op het Vlaamse niveau gezet. Ze zouden in de toekomst dus eventueel een nieuwe regelgeving kunnen voortbrengen.

14. Tot slot verdient het ook vermelding dat de taalgrens werd overgestoken tijdens het opstellen van deze Belgische contextuele schets. Deze studie die voornamelijk beoogde om na te gaan of er langs Franstalige kant ook iets in de pipeline zit met betrekking tot dit thema, bleef echter zonder resultaat.

15. Deze masterproef speelt zich bijgevolg af in het licht van deze eerste wetgevende ontwikkelingen. Uit deze ietwat uitgebreidere, doch behoorlijk exhaustieve, contextuele uiteenzetting blijkt immers duidelijk dat er in België nog veel werk aan de winkel is indien men wil overgaan tot een adequate en gebalanceerde regelgeving ter bescherming van de ongeborene. Hoewel de twee ingediende conceptnota's een bredere en concretere vertaling van de beoogde beschermingsmaatregelen uit het federale wetsvoorstel vormen, dient men zich bewust te zijn van het feit dat het federale wetsvoorstel meerdere risico's en bedreigingen voor de fundamentele mensenrechten met zich meebrengt.

Bijgevolg werd de specifieke keuze gemaakt om in deze masterproef enerzijds een blik te werpen op de mensenrechtelijke aspecten die potentieel in het gedrang komen wanneer men een verplichte anticonceptiemaatregel of een gedwongen sterilisatiemaatregel oplegt en om anderzijds te bestuderen welke alternatieve maatregelen ter bescherming van het ongeboren kind daarnaast eventueel mogelijk zouden zijn. Desondanks wou ik U als lezer deze bredere Belgische context waaruit deze masterproef voortvloeit niet weerhouden.

³⁰ VROUWENRAAD, *Vrouwenraaddossier en aanbevelingen prenatale rechtsbescherming*, 2021.

³¹ Conceptnota voor nieuwe regelgeving over de ondertoezichtstelling van het ongeboren kind van een zwangere vrouw met een verslavingsproblematiek als nieuwe jeugdhulpmaatregel, *Parl.St. VI. Parl. 2020-21*, nr. 651/1.

³² Conceptnota voor nieuwe regelgeving over het uitbouwen van een beleid voor de bescherming van het ongeboren kind bij een verontrustende zwangerschap, *Parl.St. VI. Parl. 2020-21*, nr. 688/1.

³³ KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, *Advies*, 1.

2. DE RELEVANTIE VAN DIT ONDERZOEK

16. Hoewel de inleidende uitleg de relevantie van dit onderzoek reeds voor een deel heeft toegelicht, is het toch noodzakelijk om nogmaals stil te staan bij die relevantie. Dit thema beschikt immers over een grote maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie.

17. In de eerste plaats wenst dit onderzoek bij te dragen aan de remediëring van een aantal problemen in het Belgische rechtsstelsel. Zo bestaat er op dit moment geen Belgische regelgeving ter bescherming van ongeboren, en in het bijzonder nog niet-bestaande, kinderen. Bovendien levert het recent ingediende wetsvoorstel volgens de eerdergenoemde adviezen ook geen adequate regelgeving op, gelet op een aantal fundamentele mensenrechten (zie randnummers 8 tot 12). Daarnaast zouden maatregelen die voorzien in een verplichte anticonceptie of een gedwongen sterilisatie ook potentieel een aantal ernstige inbreuken op deze fundamentele mensenrechten met zich mee kunnen brengen. Tot slot kan er ook een maatschappelijk probleem geïdentificeerd worden uit het feit dat een ongeboren leven tot op heden geen juridisch afdwingbare rechten kent. Deze probleemstellingen duiden dan ook onmiddellijk de praktische of maatschappelijke relevantie van dit onderzoek aan. Deze masterproef beoogt derhalve een nuttige en haalbare bijdrage te leveren aan een juridische oplossing voor deze problemen, waardoor de onderliggende analyse terzelfdertijd ook bijdraagt aan de maatschappij.

18. Maar daarnaast is er ook sprake van een wetenschappelijke relevantie. In de eerste plaats doordat deze masterproef een bijdrage levert aan het debat dat volop woedt over de eventuele inperking van reproductieve rechten. De vraag daarbij is immers of en hoe zo'n inperking eventueel juridisch gerealiseerd zou kunnen worden. Maar daarnaast draagt het ook bij aan de juridische doctrine aangezien er nauwelijks concrete literatuur terug te vinden is over deze zeer actuele thematiek. Tot slot is deze masterproef ook wetenschappelijk relevant omdat het een nieuw juridisch en mensenrechtelijk perspectief op dit actuele onderwerp wil introduceren dat vandaag nog steeds grotendeels beheerst wordt door bepaalde politieke overtuigingen en standpunten. Desalniettemin zal het laatste woord over dit onderwerp op het einde van deze masterproef nog niet geschreven zijn.

3. DE ONDERZOEKSVRAGEN

19. Voor dit onderzoek is er logischerwijze een centrale onderzoeksvraag geformuleerd die verder in vier deelonderzoeksvragen wordt opgesplitst.

De centrale onderzoeksvraag die de leidraad doorheen deze uiteenzetting vormt, is de volgende: *“Welke mensenrechtelijke aspecten komen in het gedrang wanneer de reproductieve rechten in het kader van de menselijke voortplanting wettelijk beperkt zouden worden en welke alternatieve maatregelen kan het Belgische recht eventueel bieden om het leven van het ongeboren kind te beschermen, indien de ouder zijn belangen verwaarloost?”*

20. Een concreet antwoord op deze centrale onderzoeksvraag kan enkel geboden worden door het beantwoorden van de volgende vier deelonderzoeksvragen.

De eerste deelvraag luidt als volgt: *“Wat zijn reproductieve rechten in het kader van de menselijke voortplanting?”*

De tweede deelvraag is de volgende: “Kunnen reproductieve rechten door de Staat in bepaalde omstandigheden beperkt worden?” Bij deze vraag wordt er in het bijzonder ontrafeld of het wettelijk verplicht stellen van anticonceptie of gedwongen sterilisatie in het geval van potentieel verontrustende situaties juridisch mogelijk is in het licht van de bestaande Internationale, Europese en nationale bepalingen.

De derde deelvraag zal daarentegen het volgende nagaan: “Wat zijn de knelpunten van de huidige wetgeving om een ongeboren kind te beschermen?”

De vierde en laatste deelvraag peilt naar het volgende: “Hoe zijn de prenatale kindbeschermingsmaatregelen in de huidige Nederlandse wetgeving geregeld?” Een exploratie van deze Nederlandse regulering is immers van belang om te kunnen achterhalen of het een verstandig idee is dat de Belgische wetgever zich bij het opstellen van een dergelijke regeling baseert op het reeds bestaande Nederlandse model.

4. DE GEBRUIKTE METHODOLOGIE

21. Bij elke onderzoeksvraag hoort er vanzelfsprekend ook een gepaste onderzoeksstrategie. Zo worden de centrale onderzoeksvraag en de eerste drie deelvragen voornamelijk bestudeerd aan de hand van een desk research of bureauonderzoek. Meer specifiek betreft het een klassieke kwalitatieve inhoudsanalyse van documenten uit een Westerse mensenrechtencontext. De voornaamste focus ligt bovendien op de primaire bronnen.

Zo wordt er voor wat betreft de wetgeving vooral aandacht besteed aan het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (hierna: IVRK)³⁴, het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (hierna: EVRM)³⁵, het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke rechten (hierna: BUPO)³⁶, het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (hierna: ECOSOC)³⁷ en het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen (hierna: VN-vrouwenrechtenverdrag)³⁸. Al kan een verwijzing naar de nationale wetgeving evenmin ontbreken in deze gehele uiteenzetting.

Daarnaast komt ook de relevante internationale en Europese rechtspraak aangaande de voormelde verdragen aan bod. Al zal te gepasten tijde ook verwezen worden naar de Belgische rechtspraak.

De literatuur die voor deze uiteenzetting geraadpleegd wordt, is bovendien ook afkomstig uit andere onderzoeksdomeinen. Dit mensenrechtelijke thema doorkruist immers meerdere

³⁴ Verdrag van de Verenigde Naties inzake de Rechten van het Kind, 20 november 1989, *United Nations Treaty Series*, vol. 1577, 3-177.

³⁵ Verdrag van Rome tot bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden van 4 november 1950, *BS* 19 augustus 1955, 5.029.

³⁶ Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten van 16 december 1966, *United Nations Treaty Series*, vol. 999, 172- 346.

³⁷ Internationaal Verdrag inzake de Economische, Sociale en Culturele Rechten van 16 december 1966, *United Nations Treaty Series*, vol 993, 3-106.

³⁸ Verdrag van de Verenigde Naties inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen van 18 december 1979, *United Nations Treaty Series*, vol. 1249, 13-142.

rechtstakken zoals het personen- en familierecht, het jeugdrecht, het gezondheidsrecht, de kinderrechten en het staatsrecht in de zin van grondrechten. Desondanks heeft de mensenrechtelijke insteek steeds de overhand. Er wordt dus met andere woorden niet overgegaan tot een volwaardig interdisciplinair onderzoek.

22. Daarnaast wordt er voor de vierde deelonderzoeksvraag ook gebruik gemaakt van een dogmatische rechtsvergelijking als methode. De motivatie voor deze keuze is terug te vinden in de belangstelling voor de vraag of er vreemd recht voorhanden is dat kan dienen als inspiratiebron voor een eventuele toekomstige Belgische wetgeving. Noorwegen, Duitsland en Nederland zijn de enige drie landen in de Europese Unie die momenteel over een regelgeving inzake prenatale rechtsbescherming beschikken. Er werden verschillende factoren (zoals onder andere de taalbarrière, de toegankelijkheid en de uitgebreidheid van de bronnen) in de schaal gelegd om een finale keuze te maken. Uiteindelijk werd gekozen voor het Nederlandse rechtstelsel omdat Nederland al verevorderd is in zijn regelgeving met betrekking tot de bescherming van de ongeborene. Tot slot kan nog vermeld worden dat het onderzoeksobject hierbij voornamelijk zal bestaan uit een analyse van de Nederlandse wetgeving en de daaraan gekoppelde rechtsleer.

5. DE OPBOUW VAN DEZE MASTERPROEF

23. Deze masterproef is opgedeeld in 6 hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk worden de voornaamste begrippen kort gesitueerd en afgebakend. Nadien zal in het tweede hoofdstuk concreet bestudeerd worden wat reproductieve rechten in het kader van de menselijke voortplanting zijn. Het antwoord op de eerste deelonderzoeksvraag zal dus terug te vinden zijn in dit tweede hoofdstuk. Vervolgens wordt er een hoofdstuk gewijd aan de vraag of reproductieve rechten door de Staat in bepaalde omstandigheden beperkt kunnen worden. Hierbij zal specifiek aandacht besteed worden aan de verhouding tussen de fundamentele mensenrechten van de potentiële ouders en de gedwongen anticonceptie- en sterilisatiemaatregelen. Desalniettemin zal het belang van het (ongeboren) kind in dit hoofdstuk ook een centrale positie bekleden. Vervolgens zal het vierde hoofdstuk zich specifiek toespitsen op het juridisch statuut van het ongeboren kind. In het vijfde hoofdstuk zal bovendien ingegaan worden op de prenatale kinderbeschermingsmaatregelen, zoals vormgegeven door de Nederlandse wetgeving. Een algemeen besluit zal deze masterproef tot slot afsluiten.

HOOFDSTUK 1: DE VOORNAAMSTE BEGRIPPEN AFGEBAKEND

24. In de eerste plaats is het belangrijk om de voornaamste begrippen die aan deze masterproef ten grondslag liggen, af te bakenen. Een verkeerde opvatting van deze begrippen zou immers tot verwarring kunnen leiden met als gevolg dat de kwaliteit van dit onderzoek nefaste gevolgen ondervindt. Om die reden worden dan ook eerst enkele begrippen kort gesitueerd en afgebakend zodat ze in ieder geval een eensluidende betekenis hebben gedurende de gehele literatuurstudie. Deze masterproef handelt over de juridische bescherming van het ongeboren kind dat dreigt op te groeien in een verontrustende situatie. Bijgevolg zal als eerst het begrip “ongeboren kind” omschreven en begrensd worden. Daarna zal het begrip “verontrustende situatie” gedefinieerd worden.

1. HET ONGEBOREN KIND

25. Het eerste centrale begrip in deze masterproef is “het ongeboren kind”. Hoewel dit begrip regelmatig in de media³⁹ opduikt, zou het op verschillende manieren geïnterpreteerd kunnen worden. Desondanks werd ervoor gekozen om alsnog dit begrip te hanteren, gelet op de herkenbaarheid en de voorkomendheid van het begrip in het kader van deze thematiek. Het introduceren van een nieuw begrip zou immers de herkenbare link met de recent gepubliceerde wetsvoorstellen⁴⁰ doorbreken (zie randnummers 1, 5 en 13). Desalniettemin zal er een eigen definitie, specifiek voor deze masterproef, geformuleerd worden. Zo wordt bovendien de afbakening met andere debatten (zoals onder andere het abortusdebat⁴¹) op scherp gesteld.

26. Onder het begrip “ongeboren kind” moet in deze masterproef dan ook het volgende begrepen worden: *“een embryo of een foetus, hypothetisch verwekt of reeds in werkelijkheid verwekt, dat nog niet geboren is”*.

De term “ongeboren kind” beslaat in deze masterproef dus zowel het preconceptie of pre-verwekking stadium, als het prenatale of pre-geboorte stadium. De focus van het eerste deel van deze masterproef ligt immers op de vraag of reproductieve rechten wettelijk beperkt zouden kunnen worden. Deze vraag kadert dus voornamelijk in het preconceptie of pre-verwekking stadium waarbij het kind nog niet bestaande is. De focus verschuift in een tweede deel evenwel meer naar de vraag of er eventueel alternatieve maatregelen ter bescherming van de ongeborene ingevoerd kunnen worden. Hierbij zal dus meer het prenatale of pre-geboorte stadium aan de orde zijn, gelet op het feit dat het kind op dat moment wel al bestaat. Deze twee delen in acht genomen vereisen bijgevolg zo’n ruime definiëring.

2. EEN VERONTRUSTENDE SITUATIE

27. Een ander centraal begrip in deze masterproef is “een verontrustende situatie”. De definitie daarvan is terug te vinden in de bronnen die handelen over het jeugdrecht. Maar deze term heeft reeds een hele evolutie ondergaan vooraleer het definitief de huidige notie “verontrustende situatie” heeft aangenomen. Bovendien hangt deze evolutie ook nauw samen met het voortdurend wijzigende kindbeeld in de maatschappij.⁴² Vermits een historische achtergrond vaak leidt tot een

³⁹ DE STANDAARD, *Conner Rousseau doet oproep om na te denken over recht op ouderschap.*; C. VANSCHOUBROEK, *Wij zetten nu ook al vrouwen aan tot anticonceptie.*; DE OCHTEND, *Bescherm ongeboren kinderen beter tegen verslaafde moeders.*

⁴⁰ Wetsvoorstel (V. VAN PEEL e.a.) tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek met het oog op prenatale rechtsbescherming, *Parl.St.* Kamer 2019-20, nr. 55-1029/1.; Conceptnota (K. SCHRYVERS e.a.) voor nieuwe regelgeving over de ondertoezichtstelling van het ongeboren kind van een zwangere vrouw met een verslavingsproblematiek als nieuwe jeugdhulpmaatregel, *Parl.St.* VI.Parl. 2020-21, nr. 651/1.; Conceptnota (L. PARYS e.a.) voor nieuwe regelgeving over het uitbouwen van een beleid voor de bescherming van het ongeboren kind bij een verontrustende zwangerschap, *Parl.St.* VI.Parl. 2020-21, nr. 688/1.; Voorstel van decreet (C. ROUSSEAU e.a.) tot wijziging van het decreet van 12 juni 2013 betreffende de integrale jeugdhulp, *Parl.St.* VI.Parl. 2021-22, nr. 943/1.

⁴¹ De hele discussie inzake het begin van leven en de autonomie van de zwangere vrouw om al dan niet tot vrijwillige zwangerschapsafbreking over te gaan, valt buiten het bestek van deze masterproef. Eventuele nuances in het licht van dit debat zullen dan ook buiten beschouwing gelaten worden.

⁴² Zie onder andere E. VERHELLEN, “Evolutie van kindbeeld en mensenrechten: van nog-niet-mensen naar volwaardige burgers”, *Tijdschrift voor jeugdhulpverlening en jeugdwerk* 1993, vol.5, nr. 11, 13-17.; B. VANOBBERBERGEN, *Het kind van onze dromen*, Leuven, Lannoo Campus, 2014, 240 p.; KEKI, *Kindbeeld: hoe kijk jij naar kinderen en jongeren*.

beter begrip van de huidige situatie, zal eerst kort op deze evolutie ingegaan worden. Vervolgens wordt de in deze masterproef gehanteerde definitie uitdrukkelijk weergegeven.

A. De eerste stapjes naar een verontrustende situatie

28. Deze historische evolutie start voorzichtig in de negentiende eeuw met het Burgerlijk Wetboek dat voorziet in een regeling voor moeilijke kinderen. De misnoegde vader had immers het recht zijn kind, indien het aanleiding gaf tot ernstige redenen van ontevredenheid, in de gevangenis te laten opsluiten.⁴³ Hoewel dit klaarblijkelijk geen hulpverlening is zoals we die vandaag kennen, zijn dit wel de eerste sporen die we kunnen terugvinden in het kader van een gesloten plaatsing van jongeren in een verontrustende situatie.⁴⁴

Deze aanpak werd evenwel al snel bekritiseerd. Zo kon deze werkwijze moeilijk bestempeld worden als een echte vorm van hulpverlening. De vader die voelde dat het niet lukte om zijn minderjarig kind op te voeden, kon via deze regeling immers geen beroep doen op de hulpverlening die hij werkelijk zocht. Daarnaast waren critici ook van oordeel dat dit systeem niet snel genoeg kon ingrijpen. Het initiatief kon per slot van rekening enkel uitgaan van de misnoegde vader. Het idee om als overheid preventief in te grijpen wanneer kinderen zich in een precaire situatie bevinden, was dus nog niet aan de orde.⁴⁵ De overheid diende zich immers volledig afzijdig te houden, terwijl de ouders de volle verantwoordelijkheid droegen voor de opvoeding van hun kinderen.

29. Deze kritiek resulteerde uiteindelijk in de Wet op de Kinderbescherming van 1912⁴⁶. In deze wet werd er evenwel niet meer gesproken over moeilijke kinderen, maar wel over pre-delinquente kinderen. Dat werd in de praktijk gedefinieerd als “*de kinderen die gedrag stellen dat zou kunnen leiden tot delinquentie*”. Bovendien werden er allerlei redenen⁴⁷ naar voren geschoven om het interventierecht van de overheid ingeval van pre-delinquentie te rechtvaardigen. De heilige graal van het ouderlijke gezag sneuvelde dan ook in deze periode. Men zette immers niet alleen meer in op de bescherming van de maatschappij, maar men ging ook inzetten op de bescherming van de betrokken kinderen.⁴⁸

Daarenboven voorzag de kinderbeschermingswet voor het eerst ook in een vorderingsrecht voor het Openbaar Ministerie ten aanzien van slechte ouders. Met andere woorden, de overheid kon tussenkomen van zodra ze verontrust was over een bepaalde situatie. Al was de ontzetting uit de ouderlijke macht door de rechtbank van eerste aanleg evenwel de enige mogelijke

⁴³ Art. 375-381 Oud Burgerlijk Wetboek 21 maart 1804, BS 3 september 1807 (oorspronkelijke versie 1804)

⁴⁴ J. PUT, *Handboek Jeugdbeschermingsrecht*, Brugge, Die Keure, 2021, 17-51.; W. DE BONDT (red.), *Handboek Jeugdrecht (vijfde editie)*, s.l., 2022, 45-51.

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ Wet 15 mei 1912 op de kinderbescherming, BS 27 mei 1912.

⁴⁷ O.a. prostitutie, landloperij, bedelarij of andere handelingen of bezigheden die tot criminaliteit zouden kunnen leiden.

⁴⁸ J. PUT, *Handboek Jeugdbeschermingsrecht*, Brugge, Die Keure, 2021, 17-51.; W. DE BONDT (red.), *Handboek Jeugdrecht (vijfde editie)*, s.l., 2022, 45-51.; E. DUMORTIER, “De missie van de kinderrechtter. Een onderzoek naar het ontstaan en de praktijk van de (Antwerpse) kinderrechtter (1912-1965)”, *Panopticon* 2012, 391-414.

hulpverleningsvorm.⁴⁹ In dit tijdvak bleef de bescherming van kinderen in een precaire situatie dus nog beperkt.

Maar al snel kreeg deze kindbeschermingswet ook heel wat kritiek te verduren. Zo was er sprake van een onduidelijke vorderingsgrond voor het Openbaar Ministerie, wat leidde tot een nieuwe vorm van rechtsonzekerheid. Daarenboven werd ook de te grote interventiedrang bekritiseerd. Zo werd er na 1912 veel meer tussengekomen in de opvoeding en het leven van kinderen dan voorheen het geval was. Het concept “pre-delinquentie” werd daarenboven steeds ruimer geïnterpreteerd met als gevolg dat bijna alles wat een kind overkwam een interventiegrond uitmaakte.⁵⁰

30. Deze kritieken met betrekking tot de interventiegronden van het Openbaar Ministerie en de afbakening van het “pre-delinquent gedrag” werden evenwel een halt toegeroepen door het introduceren van het begrip “kind in gevaar”. Daarmee werden de minderjarigen bedoeld *“wier gezondheid, veiligheid of zedelijkheid gevaar loopt hetzij wegens het milieu waarin ze leven, hetzij wegens hun bezigheden, of wanneer de omstandigheden waarin ze worden opgevoed, gevaar opleveren door het gedrag van degenen die hen onder hun bewaring hebben”*.⁵¹

De jeugdbeschermingswet⁵² van 1965 zorgde er op die manier voor dat de overheid ten volle haar verantwoordelijkheid kon opnemen wanneer kinderen om welke reden dan ook in gevaar verkeerden.⁵³ Bovendien voorzag de nieuwe jeugdbeschermingswet ook in aantal maatregelen ten aanzien van de ouders die de oorzaak vormden van de precaire situatie waarin de kinderen zich bevonden, anders dan hen te ontzetten uit de ouderlijke macht. Daarenboven voorzag men voor het eerst ook in een onderscheid tussen de vrijwillige gerechtelijke hulpverlening en de vrijwillige buitengerechtelijke hulpverlening.

Maar ook de jeugdbeschermingswet van 1965 bleef niet lang zonder kritiek. Zo werd onder andere de veralgemening van de interventiegrond “kind in gevaar” ervaren als een te ruime mogelijkheid van de overheid om zich te kunnen inmengen in het gezinsleven.⁵⁴ De toenmalige critici opperden dan ook om deze interventiegrond veel smaller en duidelijker af te bakenen. Bovendien kantten ze zich tegen de vaagheid van de bijzondere notie “kind in gevaar”.⁵⁵

⁴⁹ *Ibid.*; De ontzetting is verplicht wanneer de ouders veroordeeld werden voor het plegen van zware misdrijven waarbij de kinderen als slachtoffer geïdentificeerd werden. De ontzetting is facultatief wanneer de ouders de jongeren in gevaar brengen (o.a. in gevaar brengen van gezondheid jongeren, veiligheid of zedelijkheid door slechte behandeling, misbruik van gezag of kennelijk slecht gedrag of erge nalatigheid); Art. 1 wet 1912 Kinderbescherming

⁵⁰ W. DE BONDT (red.), *Handboek Jeugdrecht (vijfde editie)*, s.l., 2022, 45-51.

⁵¹ K. GORIS, E. DUMORTIER en S. PLEYSIER, “De jeugd van tegenwoordig. Problematisch en geproblematiseerd gedrag van kinderen en jongeren.”, *Orde van de Dag* 2012, afl. 58, 2-99.

⁵² Wet 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming, BS 15 april 1965 (oorspronkelijke versie 1965).

⁵³ Artikel 36 Jeugdbeschermingswet 1965 (oorspronkelijke versie).

⁵⁴ J. PUT, *Handboek Jeugdbeschermingsrecht*, Brugge, Die Keure, 2021, 17-51.; W. DE BONDT (red.), *Handboek Jeugdrecht (vijfde editie)*, s.l., 2022, 45-51.

⁵⁵ K. GORIS, E. DUMORTIER en S. PLEYSIER, “Het ‘probleemkind’ in de Belgische jeugdbescherming, een geschiedenis (1912-2012).”, *Orde van de Dag* 2012, afl. 58, 2-99.

31. Om hier toch enigszins aan tegemoet te komen, werd het concept “problematische opvoedingssituatie (POS)” in het leven geroepen. Hierdoor verdween het vage concept “kind in gevaar” volledig uit onze rechtsorde. De originele definitie van dit nieuw ingevoerde concept is terug te vinden in artikel 2, a) van het Decreet Steyaert (1985)⁵⁶ en werd voor het eerst op Vlaams niveau⁵⁷ gedefinieerd als “*een situatie waarin de fysieke integriteit, de affectieve, morele, intellectuele of sociale ontplooiingskansen van minderjarigen in het gedrang komen, door bijzondere gebeurtenissen, door relationele conflicten, of door de omstandigheden waarin zij leven*”.

Hieruit kan afgeleid worden dat niet alleen de kinderen die in onmiddellijk fysiek gevaar zijn op de tussenkomst van de overheid konden rekenen. Ook de kinderen die zich in een meer algemene problematische situatie bevinden die een bedreiging vormt voor hun ontplooiingskansen, konden hierop rekenen. Anders gezegd, door de invoering van de bijzondere notie “POS” werd de interventiegrond voor de overheid nog verder veralgemeend.

32. Desalniettemin wordt er in 2013 een nieuw Decreet Integrale Jeugdhulp (DIJH)⁵⁸ aangenomen dat niet langer spreekt van “problematische opvoedingssituaties (POS)”, maar wel van “verontrustende situaties (VOS)”. De oorzaak van een verontrusting is immers niet altijd terug te vinden in de opvoedingssituatie *an sich*. Een verontrusting kan ook ontstaan in de bredere context⁵⁹ van de minderjarige, in zijn leefsituatie.⁶⁰ Desondanks is de huidige definitie van een verontrustende situatie⁶¹ nauwelijks anders dan deze van de problematische opvoedingssituatie (zie randnummer 34).

33. Uit deze gehele uiteenzetting kan tot slot geconcludeerd worden dat de jeugdbescherming stelselmatig evolueerde van een situatie zonder echte bescherming naar een situatie waarin niet alleen de jongere, maar ook zijn of haar omgeving wordt betrokken. Bovendien is de grote focus

⁵⁶ Decr. VI. 27 juni 1985 inzake bijzondere jeugdbijstand, BS 5 juli 1986.

⁵⁷ Dit is het gevolg van de communautarisering van de jeugdbescherming waarbij stapsgewijs (met staatshervormingen in 1980, 1988 en 2014) het overgrote deel van de bevoegdheden van de federale overheid naar de gemeenschappen overgeheveld werden. (zie o.a. J. PUT, *Handboek Jeugdbeschermingsrecht*, Brugge, die Keure, 2021, 27-32.; J. SMETS, “Jeugdbescherming tussen Staat en Gemeenschappen. Beschouwingen bij de nieuwe bevoegdheidsverdeling”, *Panopticon* 1989, 256-258.)

⁵⁸ Decr. VI. 12 juli 2013 betreffende de integrale jeugdhulp, BS 13 september 2013.

⁵⁹ Het kan gaan om situaties van gezinsgeweld tot situaties van schoolverzuim. Maar het kan daarnaast ook gaan over kinderen in een onhygiënische situatie, kinderen die het slachtoffer worden van het stilzitten van hun ouders bij een ontwikkelingsachterstand, drugsverslaafde ouders of kinderen, kinderen in de jeugdprostitutie of in een vechtscheiding. Ook de hardnekkige spijbelaars of weglopers kunnen hieronder begrepen worden.

⁶⁰ G. DECOCK, “Jeugdhulpverlening in Vlaanderen” in E. JANSSENS, G. DECOCK, A. DE PUYDT, C. D’HOOGHE, E. VAN DER MUSSELE en V. VANDUFFEL (eds.), *Handboek Jeugdrecht voor de advocaat-stagiair 2019-2020*, Mechelen, Kluwer, 2019, 1-42.; A. VAN LOOVEREN, “Het nieuwe jeugdhulplandschap in verontrustende situaties”, *TJK* 2014, nr. 3, 298-306.

⁶¹ Over de procedure ingeval van een VOS, zie o.a. G. DECOCK, “Jeugdhulpverlening in Vlaanderen” in E. JANSSENS, G. DECOCK, A. DE PUYDT, C. D’HOOGHE, E. VAN DER MUSSELE en V. VANDUFFEL (eds.), *Handboek Jeugdrecht voor de advocaat-stagiair 2019-2020*, Mechelen, Kluwer, 2019, 1-42.; B. VERSCHUERE en K. HERMANS, *Welzijn in Vlaanderen: beleid, bestuurlijke organisatie en uitdagingen*, Brugge, Die Keure, 2020, 53-70.; B. DE SMET, “Hulpverlening aan minderjarigen in een verontrustende situatie”, *RWE* 2020-21, nr. 24, 923-943.

op de opvoeding doorheen de voorbije decennia eindelijk weggevallen. Er kunnen vandaag ook andere verontrustende factoren, naast de opvoeding, aan de orde zijn. Deze vaststelling toont bijgevolg dan ook meteen aan waarom het begrip “verontrustende situatie” in deze masterproef een centrale rol heeft gekregen.

B. De huidige definitie van een verontrustende situatie

34. Na deze korte schets van de historische ontwikkeling van het begrip “verontrustende situatie”, dient vervolgens ook de huidige definitie uit artikel 2, §1, 54° DIJH vermeld te worden. Deze duidelijke begripsomschrijving zal immers gehanteerd worden in het verdere vervolg van deze masterproef.

Een verontrustende situatie wordt voortaan gedefinieerd als *“een situatie die de ontwikkeling van een minderjarige bedreigt doordat zijn psychische, fysieke of seksuele integriteit of die van een of meer leden van zijn gezin wordt aangetast of doordat zijn affectieve morele, intellectuele of sociale ontplooiingskansen in het gedrang komen, waardoor het aanbieden van jeugdhulpverlening maatschappelijk noodzakelijk is.”* De in deze definitie vermelde “minderjarige” dient evenwel geïnterpreteerd te worden als zijnde “een ongeborn kind” (zie randnummer 26).

HOOFDSTUK 2: MIJN LICHAAM, MIJN RECHTEN

35. De reproductieve rechten van een persoon worden sterk beperkt wanneer men deze het recht gaat ontzeggen, al dan niet tijdelijk, om kinderen te krijgen. Maar ook het toedienen van verplichte anticonceptie of het onderwerpen aan een gedwongen sterilisatie, zijn zeer ingrijpende maatregelen die deze rechten beperken. De vraag rijst dan ook of en in welke mate ze beperkt kunnen worden ter bescherming van het ongeborn kind dat dreigt op te groeien in een verontrustende situatie. Het voorliggende debat kan evenwel niet op een ordentelijke wijze gevoerd worden wanneer men niet weet wat reproductieve rechten in het kader van de menselijke voortplanting zijn. Bijgevolg gaat dit hoofdstuk specifiek op deze vraag in.

1. SEKSUELE EN REPRODUCTIEVE RECHTEN ZIJN MENSENRECHTEN

36. Het staat buiten kijf dat seksualiteit en voortplanting tot de intiemste aspecten van het menszijn behoren. Dat heeft dan ook rechtstreeks tot gevolg dat het reguleren ervan zeer delicaat en complex is.⁶² Maar toch zijn seksuele en reproductieve rechten fundamenteel voor het welzijn van individuen, koppels en gezinnen. Elk individu is immers in het bezit van zowel seksuele als reproductieve rechten.⁶³ Meer zelfs, ze maken integraal deel uit van onze seksuele en reproductieve gezondheid.⁶⁴ Desondanks blijft het idee dat deze rechten ook effectief mensenrechten uitmaken, in sommige landen behoorlijk nieuw en uitdagend.⁶⁵ Deze vaststelling maakt het bijgevolg dan ook moeilijk om een eenduidige en algemeen aanvaarde definitie te formuleren.

⁶² D. VAN BRAECKEL en M. TEMMERMAN, “Reproductieve rechten alleen zijn niet genoeg”, *SAMPOL* 2015, nr. 8, 32-35.

⁶³ CENTER FOR REPRODUCTIVE RIGHTS, *Reproductive rights are human rights*, 2009.

⁶⁴ WHO, *Sexual and Reproductive Health and Research (SRH)*.

⁶⁵ CENTER FOR REPRODUCTIVE RIGHTS, *Repro Rights are human rights*, 20 januari 2009.; R. KHOSLA, L. SAY en M. TEMMERMAN, “Sexual health, human rights and law”, *LANCET* 2015, vol 386, 725-726.; cfr. V.O. WITTENSTEIN, *Reproductive Rights: Who decides?*, Minneapolis, Twenty-First Century Books, 2016, 160 p.

A. De Wereldgezondheidsorganisatie: een aantal werkdefinities

37. De Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) lanceerde in 1975 voor het eerst een beschrijving van wat ze onder seksuele gezondheid begreep. De aangestelde expertengroep beschreef seksuele gezondheid als *“the integration of the somatic, emotional, intellectual and social aspects of sexual being in ways that are positively enriching and that enhance personality, communication and love”*.⁶⁶ Deze toekomstgerichte beschrijving legde op dat moment reeds een stevige basis voor een uitgebreid begrip van de menselijke seksualiteit en haar relatie met de gezondheidszorg. Maar daartegenover stond dat vele termen, zoals seks, seksualiteit en seksuele rechten, niet verder gedefinieerd werden. Bovendien werd er ook geen internationale overeenstemming bereikt over eventuele definities voor deze termen.⁶⁷

38. In 1994 werd er evenwel een volgende definitie van het concept seksuele gezondheid vormgegeven. Tijdens de International Conference on Population and Development (ICPD), georganiseerd in Caïro, werd immers een actieprogramma⁶⁸ opgesteld dat ook voor een deel focuste op reproductieve rechten en gezondheid. Hierin werd het concept van seksuele gezondheid voor het eerst beschouwd als een onderdeel van de reproductieve gezondheid.

Daarnaast werd het concept van reproductieve gezondheid als volgt gedefinieerd: *“a state of complete physical, mental and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity, in all matters relating to the reproductive system and to its functions and processes. Reproductive health therefore implies that people are able to have a satisfying and safe sex life and that they have the capacity to reproduce and the freedom to decide if, when and how often to do so. Implicit in this last condition are the right of men and women to be informed and to have access to safe, effective, affordable and acceptable methods of family planning of their choice, as well as other methods of their choice for regulation of fertility which are not against the law, and the right of access to appropriate health-care services that will enable women to go safely through pregnancy and childbirth and provide couples with the best chance of having a healthy infant.”*⁶⁹

Deze definitie werd voor het eerst naar voren geschoven in het actieprogramma dat ontwikkeld werd in 1994 tijdens de International Conference on Population and Development. Maar ze werd vervolgens ook overgenomen en verder uitgewerkt tijdens de International Conference on Women die plaatsvond in Beijing in 1995.⁷⁰ Daarenboven kan uit deze definitie ook afgeleid worden dat het concept “reproductieve gezondheid” zowel een negatieve als een positieve component bevat. De

⁶⁶ WHO (2006), *Defining sexual health: report of a technical consultation on sexual health*, 28-31 januari 2002, Genève, 9.

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ UNITED NATIONS POPULATION FUND, *Programme of Action of the International Conference on Population Development*, 58-74.

⁶⁹ *Ibid.*; WHO (2006), *Defining sexual health: report of a technical consultation on sexual health*, 28-31 januari 2002, Genève, 9.; UNITED NATIONS POPULATION FUND, *Sexual and reproductive health.*; R.J.COOK, B. M. DICKENS en M.F. FATHALLA, *Reproductive health and human rights: integrating medicine, ethics and law*, Oxford, Clarendon Press, 2003, 12.

⁷⁰ *Ibid.*; UNITED NATIONS, *Report of the Fourth World Conference on Women*, 4-15 september 1995, Beijing, 35-36.

negatieve component slaat op het voorkomen van een zwangerschap, terwijl de positieve component eerder slaat op het bevorderen ervan.⁷¹

39. Daarenboven werkten de 179 deelnemende landen⁷² tijdens de ICPD ook een globaal gedragen definitie voor het begrip “reproductieve rechten” uit.

De Wereldgezondheidsorganisatie verstaat sindsdien onder reproductieve rechten: *“certain human rights that are already recognized in national laws, international human rights documents and other consensus documents. These rights rest on the recognition of the basic right of all couples and individuals to decide freely and responsibly the number, spacing and timing of their children and to have the information and means to do so, and the right to attain the highest standard of sexual and reproductive health. This includes the right to make decisions concerning reproduction free of discrimination, coercion and violence, as expressed in human rights documents.”*⁷³

Uit deze definitie kan afgeleid worden dat het concept “reproductieve rechten” zijn basis heeft gevonden in een aantal fundamentele mensenrechten. Het laatste deel van deze definitie bevestigt dit bovendien uitdrukkelijk. Reproductieve rechten zijn dus zeker niet nieuw. Ze liggen reeds vervat in een aantal bestaande mensenrechteninstrumenten. Desalniettemin kan gesteld worden dat de ICPD het echte begin van de notie “reproductieve rechten” markeerde.⁷⁴ Anders gezegd, de ICPD sloeg een volledig nieuwe weg in door reproductieve rechten te koppelen aan reeds bestaande mensenrechten die op dat moment al internationaalrechtelijk verankerd waren.⁷⁵

40. Daarenboven stelt de WHO dat seksuele rechten nauw verbonden zijn met reproductieve rechten. De menselijke voortplanting vereist immers over het algemeen seksuele activiteit.⁷⁶ Maar de internationale gemeenschap gaf evenwel nog steeds geen vorm aan een specifieke definitie voor seksuele rechten *an sich*. Daarom heeft de WHO een zogenaamde “working definition” of “werkdefinitie” voor de definiëring van seksuele rechten geformuleerd. Op die manier wenst de WHO een bijdrage te leveren aan het bevorderen van het begrip over het verband tussen mensenrechten en seksuele gezondheid.

De werkdefinitie die de WHO in verband met “seksuele rechten” naar voren schuift, stelt derhalve het volgende: *“sexual rights embrace human rights that are already recognized in national laws, international human rights documents and other consensus statements. They include the rights of*

⁷¹ L. OPLINUS, “Reproductieve gezondheid” in T. VANSWEEVELT en F. DEWALLENS (eds.), *Handboek gezondheidsrecht volume II (tweede editie)*, Morsel, Intersentia, 2022, 1-4.

⁷² UNITED NATIONS POPULATION FUND, *Explainer: what is the ICPD and why does it matter?*.

⁷³ WHO (2006), *Defining sexual health: report of a technical consultation on sexual health*, 28-31 januari 2002, Genève, 9.

⁷⁴ UNITED NATIONS POPULATION FUND en CENTER FOR REPRODUCTIVE RIGHTS, *ICPD and human rights: 20 years of advancing reproductive rights through UN treaty bodies and legal reform*, 1 januari 2013.

⁷⁵ A.M. STARRS, A.C. EZEH, G. BAKER, A. BASU, J.T. BERTRAND, R. BLUM, A.M. COLL-SECK, A.GROVER, L. LASKI, M. ROA, Z.A. SATHAR, L. SAY, G.I. SEROUR, S. SINGH, K. STENBERG, M. TEMMERMAN, A. BIDDLECOM, A. POPINCHALK, C. SUMMERS, L.S. ASHFORD, “Accelerate progress: sexual and reproductive health and rights for all: report of the Guttmacher-Lancet Commission”, *The Lancet* 2018, 2642-2692.

⁷⁶ WHO (2006), *Defining sexual health: report of a technical consultation on sexual health*, 28-31 januari 2002, Genève, 9.

*all persons, free of coercion, discrimination and violence, to: the highest standard of sexual health, including access to sexual and reproductive health care services; seek, receive and impart information related to sexuality; sexuality education; respect for bodily integrity; choose their partner; decide to be sexually active or not; consensual sexual relations; consensual marriage; decide whether or not, and when to have children; and pursue a satisfying, safe and pleasurable sexual life”.*⁷⁷

41. Naast deze werkdefinitie met betrekking tot seksuele rechten, voorziet de WHO ook nog in een aantal andere werkdefinities met betrekking tot seks, seksualiteit en seksuele gezondheid.⁷⁸ Deze beschrijvingen vallen echter buiten het bestek van deze masterproef, gelet op de beperkte meerwaarde voor deze thematiek.

B. Het Center for Reproductive Rights: twaalf fundamentele mensenrechten

42. Het Center for Reproductive Rights (CRR) is een wereldwijde mensenrechtenorganisatie die ervoor zorgt dat de reproductieve rechten wettelijk beschermd worden als fundamentele mensenrechten voor de waardigheid, gelijkheid, gezondheid en het welzijn van iedere mens.⁷⁹ Een bespreking van deze niet-gouvernementele organisatie (NGO) kan dus niet ontbreken in dit hoofdstuk dat peilt naar de vraag wat reproductieve rechten precies zijn.

43. In de eerste plaats stelt het Center for Reproductive Rights dat alle individuen in het bezit zijn van reproductieve rechten. Deze rechten zijn, zoals reeds aangegeven, gebaseerd op een complex samenspel van allerlei fundamentele mensenrechten. Dat heeft rechtstreeks tot gevolg dat deze mensenrechtelijke garanties zowel terug te vinden zijn in de oudste en meest geratificeerde mensenrechteninstrumenten, alsook in de meer recent aangenomen internationale en regionale verdragen.⁸⁰ Om deze vaststelling kracht bij te zetten verwijst het CRR ook expliciet naar het voormelde actieprogramma dat opgesteld werd tijdens de International Conference on Population and Development in 1994 (zie randnummers 38-39). In dat opzicht staan de neuzen van het CRR en de WHO dus in dezelfde richting. Bijgevolg kan voorzichtig aangenomen worden dat de tijdens deze conferentie geformuleerde definitie van reproductieve rechten toch voldoende bijval vindt om als universele, niet-bindende definitie door het leven te gaan. Bovendien gaven de interpretaties van verschillende mensenrechtenorganen, zowel op het niveau van de Verenigde Naties als op het regionale niveau, deze definitie meer slagkracht en diepgang.⁸¹ Desondanks betreurt het CRR dat er slechts enkele mensenrechteninstrumenten voorhanden zijn die de reproductieve rechten (van vrouwen) expliciet erkennen als mensenrechten.

⁷⁷ WHO, *Sexual and Reproductive health and research*.

⁷⁸ Voor meer informatie hieromtrent zie o.a.: WHO (2006), *Defining sexual health: report of a technical consultation on sexual health*, 28-31 januari 2002, Genève, 9.; WHO, *Sexual and Reproductive health and research*.

⁷⁹ CRR, *About Us*.

⁸⁰ CRR, *Reproductive rights are human rights*, 2009.

⁸¹ *Ibid.*

44. Zo is het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een functiebeperking⁸² het eerste alomvattende mensenrechtenverdrag dat twee bepalingen⁸³ bevat die specifiek het recht op reproductieve en seksuele gezondheid als mensenrecht inschrijft. Op het regionale niveau kan daarentegen verwezen worden naar het Maputo-protocol⁸⁴ bij het Afrikaanse Handvest voor de rechten van de mens en de volkeren. In artikel 14 van dit protocol wordt er expliciet gesproken over reproductieve rechten. Daaruit kan afgeleid worden dat de Afrikaanse Unie de reproductieve rechten van vrouwen ook expliciet erkent als mensenrechten.⁸⁵ Tot slot kan ook nog vermeld worden dat een impliciete verwijzing naar reproductieve rechten op het niveau van de Verenigde Naties opgenomen werd in 2000 in de Millenniumdoelstellingen (MDG's).⁸⁶ Er konden immers vier MDG's rechtstreeks gelinkt worden aan de notie 'seksuele en reproductieve rechten'.⁸⁷ Deze Millenniumdoelstellingen werden evenwel in 2015 overgenomen en vervangen door de Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen (SDG's).⁸⁸ Hierin wordt wel expliciet verwezen naar reproductieve rechten.

Uit dit alles kan bijgevolg afgeleid worden dat de uitdrukkelijke opname van de notie "reproductieve rechten" in de internationale en regionale mensenrechteninstrumenten tot op heden redelijk beperkt is gebleven. Al kan tegelijkertijd niet ontkend worden dat, onder andere gelet op de MDG's en SDG's, de wereldwijde erkenning en aandacht voor deze rechten stelselmatig groeit.⁸⁹

45. Hoe dan ook, er bestaat volgens het Center for Reproductive Rights een fundamenteel mensenrecht om zich voort te planten. Daarbij verwijst deze NGO naar de reproductieve vrijheid als een fundamenteel mensenrecht dat door elke overheid beschermd, gerespecteerd en vervuld moet worden. Het vormt immers de kern van de menselijke waardigheid, zelfbeschikking en gelijkheid.⁹⁰

Bijkomend wijst het aan de hand van allerlei regionale en internationale instrumenten twaalf mensenrechten aan die elk een onderdeel van deze reproductieve rechten vormen. Het betreft het recht op leven, het recht op vrijheid en veiligheid, het recht op gezondheid met inbegrip van de seksuele en reproductieve gezondheid, het recht om het aantal en de tijd tussen kinderen te bepalen, het recht om in te stemmen met het huwelijk en het recht op gelijkheid in het huwelijk, het recht op privacy, het recht op gelijkheid en non-discriminatie, het recht om vrij te zijn van praktijken

⁸² Verdrag van de Verenigde Naties inzake de rechten van personen met een functiebeperking van 13 december 2006, *United Nations Treaties*, vol. 2515, 70-96.

⁸³ Art. 23, b) en art. 25 a) van het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een functiebeperking.; CRR, *Reproductive Rights and Women with Disabilities*, januari 2002.; L. OPLINIUS en E. GULDIX, *Handboek gezondheidsrecht Volume II*, Morsel, Intersentia, 2022, 6.

⁸⁴ Protocol bij het Afrikaanse Handvest voor de rechten van de mens en de volkeren van 11 juli 2003, *OAU Doc. CAB/LEG/66.6*.

⁸⁵ CRR, *The protocol on the Rights of Women in Africa: an instrument for advancing reproductive and sexual rights*, februari 2006.

⁸⁶ CRR, *Reproductive rights are human rights*, 2009.

⁸⁷ Zie hiervoor specifiek de volgende doelen: doel 3.A., doel 4.A, doel 5.A en 5.B, doel 6.A en 6.B. van de MDG's.; WHO, *Millennium Development Goals (MDGs)*, 19 februari 2018.

⁸⁸ Zie voor verdere informatie in dit kader de doelstellingen 3.7 en 5.6; REGIONAAL INFORMATIECENTRUM VAN DE VERENIGDE NATIES, *De duurzame ontwikkelingsdoelstellingen.*; Resolutie 70/1 van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (25 september 2015), *UN Doc. A/RES/70/1* (2015).

⁸⁹ *Ibid.*

⁹⁰ CRR, *Repro Rights are human rights*, 20 januari 2009.

die vrouwen en meisjes schaden, het recht om niet onderworpen te worden aan foltering of andere wrede, onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing, het recht om vrij te zijn van seksueel en gender-gerelateerd geweld, het recht op toegang tot informatie over seksuele en reproductieve voorlichting en gezinsplanning en tot slot ook het recht om te genieten van de voordelen van de wetenschappelijke vooruitgang.⁹¹

Deze opsomming biedt bijgevolg een overzicht van de belangrijkste mensenrechten die aan de notie “reproductieve rechten” ten grondslag liggen. Doch betreft het hier louter een niet-exhaustieve selectie uit de belangrijkste internationale⁹² en regionale⁹³ mensenrechteninstrumenten. Zo werd onder andere abstractie gemaakt van bepaalde mensenrechten die cruciaal zijn voor de uitoefening van deze reproductieve rechten. Zo zal men bijvoorbeeld weinig mogelijkheden hebben om op te komen voor zijn reproductieve rechten wanneer men niet in het bezit is van het recht op een vrije meningsuiting. Maar ook het recht op een daadwerkelijk rechtsmiddel kan in dit kader niet buiten beschouwing gelaten worden.

2. REPRODUCTIEVE RECHTEN GEDEFINIEERD: EEN CONCLUSIE

46. Uit deze uiteenzetting blijkt duidelijk dat de Wereldgezondheidsorganisatie en het Center for Reproductive Rights twee toonaangevende instanties zijn die zich reeds veelvuldig hebben uitgelaten over de notie ‘reproductieve rechten’. De beide instanties verdedigen bovendien het standpunt dat de reproductieve gezondheidszorg en de daaraan gerelateerde rechten een mensenrechtenkwestie uitmaken. Men kan reproductieve rechten immers zeer beknopt samenvatten als “*alle rechten die samenhangen met de voortplanting van de mens*”. Deze rechten die aan de notie ‘reproductieve rechten’ ten grondslag liggen, zijn bovendien terug te vinden in verscheidene mensenrechteninstrumenten.

47. Uit dit alles kan tot slot geconcludeerd worden dat reproductieve rechten, evenals seksuele rechten, verschillende mensenrechten omvatten. Deze vaststelling heeft dan ook tot gevolg dat men potentieel een aantal fundamentele mensenrechten schendt, indien men wettelijke beperkingen aan deze reproductieve rechten gaat aanbrengen ter bescherming van het ongeborn kind. Deze eerste vaststelling dient evenwel nog verder onderzocht te worden in het verdere verloop van deze masterproef.

HOOFDSTUK 3: HET BEPERKEN VAN ENKELE FUNDAMENTELE MENSENRECHTEN: EEN KINDERLIJK DILEMMA?

48. Nu op scherp gesteld werd wat reproductieve rechten in het kader van de menselijke voortplanting precies zijn, kan in dit derde hoofdstuk overgegaan worden naar de vraag of reproductieve rechten door de Staat in bepaalde omstandigheden beperkt kunnen worden. Hiervoor zal in het bijzonder bestudeerd worden of het wettelijk verplicht stellen van anticonceptie

⁹¹ CRR, *Reproductive Rights are human rights*, 2009.; CRR, *Whose rights to life? Women’s rights and prenatal protection under human rights and comparative law*, 2014.

⁹² Zo distilleert het CRR deze 12 mensenrechten onder andere uit het UVRM, het BUPO, het IVRK, het IVRPH,...

⁹³ Het CRR kijkt hiervoor onder andere naar het EVRM, het Amerikaans Verdrag voor de Mensenrechten, het Afrikaans Handvest voor de Rechten van de Mens en Volkeren,...

of het opleggen van een gedwongen sterilisatie in het geval van een potentieel verontrustende situatie juridisch mogelijk is in het licht van de bestaande internationale en nationale bepalingen.

Dit derde hoofdstuk zal bijgevolg in hoofdzaak vormgegeven worden vanuit het mensenrechtelijk perspectief van de toekomstige of potentiële ouders. Desondanks kan ook het belang van het (ongeboren) kind niet ontbreken in deze uiteenzetting. Maar een exhaustieve bespreking van het volledige mensenrechtenkader kan evenwel niet verwacht worden, gelet op de maximale reikwijdte van deze masterproef.

1. VERPLICHTE ANTICONCEPTIE EN GEDWONGEN STERILISATIE

49. Vooraleer concreet in het mensenrechtenkader te duiken, verdienen de begrippen “verplichte anticonceptie” en “gedwongen sterilisatie” nog een kort woordje uitleg. Het is immers belangrijk om steeds in het achterhoofd te houden dat er een onderscheid gemaakt moet worden tussen omkeerbare en onomkeerbare vormen van anticonceptie.⁹⁴

50. De overkoepelende term “anticonceptie” slaat op alle middelen en methoden die een bevruchting van de eicel door een zaadcel verhinderen zodat op die manier een zwangerschap voorkomen kan worden.⁹⁵

Er zal derhalve sprake zijn van een omkeerbare vorm van anticonceptie wanneer de gekozen methode niet leidt tot een definitieve onvruchtbaarheid. Daarvoor zijn er verschillende anticonceptiemiddelen voorhanden. In de eerste plaats kan er gekozen worden voor een mechanische anticonceptie waaronder het condoom, de vaginale ring en het spiraaltje onder te brengen zijn. Daarnaast kan er ook gekozen worden voor een hormonale anticonceptie. Daaronder worden naderhand de combinatiepil, de prikpil, het hormoonspiraaltje en het progestageenimplantaat gekwalificeerd.⁹⁶

Maar daarnaast zijn er ook ingrepen die leiden tot een definitieve onvruchtbaarheid. In dat geval wordt er gesproken over een onomkeerbare vorm van anticonceptie, in het bijzonder de chirurgische anticonceptie. Zo kwalificeert de wetenschap een (gedwongen) sterilisatie als een permanente en onomkeerbare vorm.⁹⁷ Een sterilisatie is immers een éénmalige, operatieve ingreep waarbij de eileiders (bij de vrouw) of de zaadleiters (bij de man) worden onderbroken.⁹⁸ De betrouwbaarheid van zo'n ingreep is bovendien zeer groot omdat er slechts een geringe kans op spontaan herstel van de vruchtbaarheid bestaat. Daarenboven zijn de mogelijkheden voor een succesvolle hersteloperatie zeer beperkt.⁹⁹

⁹⁴ E. MERCKX, *Gedwongen anticonceptie invoeren als straf voor kindermishandeling is zo goed als onmogelijk*, 21 januari 2021.

⁹⁵ VAN DALE, *Betekenis anticonceptie*.

⁹⁶ GEZONDHEIDSRAAD, *Dossier: anticonceptie voor mensen met een verstandelijke handicap*, 23 oktober 2002, 89-94.

⁹⁷ *Ibid.*

⁹⁸ *Ibid.*

⁹⁹ Eventuele wetenschappelijke nuances die gemaakt kunnen worden in het licht van de medische vooruitgang worden buiten beschouwing gelaten, gelet op het juridische karakter van deze masterproef en de beperkte medische kennis van de schrijfster ervan.

51. Aan deze korte toelichting kan tot slot ook nog toegevoegd worden dat een verplichte omkeerbare anticonceptiemaatregel beter bij een vrouw¹⁰⁰ gerealiseerd zal kunnen worden dan bij een man. Dit kan bij een vrouw immers verwezenlijkt worden door het plaatsen van een spiraaltje of een hormonaal implantaat. Dergelijke mogelijkheden zijn daarentegen bij mannen praktisch onbestaande, met als gevolg dat een verplichte omkeerbare anticonceptiemaatregel *de facto* dus toch zal neerkomen op een onomkeerbare anticonceptievorm.¹⁰¹ Anders gezegd, de man die een verplichte anticonceptiemaatregel opgelegd krijgt, zal *de facto* toch geconfronteerd worden met een gedwongen sterilisatiemaatregel.

52. Deze aangehaalde nuanceringsen omtrent het al dan niet permanente en onomkeerbare karakter van de opgelegde maatregel mag men dus niet uit het oog verliezen wanneer men het mensenrechtenkader van naderbij bestudeert.

2. VERPLICHTE ANTICONCEPTIE VERSUS FUNDAMENTELE MENSENRECHTEN

53. Om het ongeboren kind dat dreigt op te groeien in een verontrustende situatie te beschermen, wordt er in de media vaak opgeroepen om een aantal beschermende maatregelen wettelijk te verankeren. Zoals reeds aangegeven is het opleggen van verplichte anticonceptie een vaak naar voren geschoven maatregel.¹⁰² Maar verschillende mensenrechtelijke instanties, waaronder ook het Nederlandse College voor de Rechten van de Mens, geven aan dat deze maatregel een ernstige inbreuk op verschillende fundamentele mensenrechten (van vrouwen) inhoudt.¹⁰³ In deze tweede paragraaf zullen deze mensenrechten dan ook van naderbij onderzocht worden.

A. Het recht om een gezin te stichten

54. Het eerste fundamentele mensenrecht dat in deze context de nodige aandacht verdient, betreft het recht om een gezin te stichten. Dit recht is niet alleen terug te vinden in artikel 12 van het EVRM, maar ook in artikel 23.2 van het BUPO-Verdrag. Daarnaast verwijst artikel 10.1 van het ECOSOC-Verdrag eveneens naar de stichting van een gezin. Het recht om een gezin te stichten is dus verankerd in allerlei mensenrechteninstrumenten.¹⁰⁴

I. Artikel 12 EVRM

I.1. Het recht om te huwen en een gezin te stichten in algemene termen

55. Artikel 12 EVRM garandeert mannen en vrouwen van huwbare leeftijd in één enkele zin het recht om te huwen en een gezin te stichten. De zeer duidelijke formulering van dit recht zorgt er

¹⁰⁰ De schrijfster van deze masterproef is zich bewust van de volledige genderdiscussie en het genuanceerder taalgebruik in dat kader. Desondanks wenst ze daaromtrent geen standpunt in te nemen en wordt er doorheen deze masterproef omwille van de gemakkelijkheid en de beperkte relevantie van een dergelijke nuancingering toch gebruik gemaakt van de biologische, tweedeling man-vrouw.

¹⁰¹ E. MERCKX, *Gedwongen anticonceptie invoeren als straf voor kindermishandeling is zo goed als onmogelijk*, 21 januari 2021.

¹⁰² Om eventuele verwarring te vermijden, dient hierbij uitdrukkelijk gesteld te worden dat het in deze tweede paragraaf hoofdzakelijk gaat over een omkeerbare anticonceptiemaatregel.

¹⁰³ COLLEGE VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS, *Verplichte anticonceptie voor vrouwen op gespannen voet met mensenrechten*, 20 december 2022.

¹⁰⁴ W. SCHABAS, *The European Convention on Human Rights: a commentary*, Oxford, Oxford University Press, 2017, 528-545.

evenwel voor dat dit artikel toch een beperktere betekenis heeft.¹⁰⁵ De bepaling is immers enkel van toepassing op het huwelijk en het stichten van een gezinsleven. De andere aspecten van het gezinsleven, zoals bijvoorbeeld het gezinsleven buiten het huwelijk, dienen daarentegen onder het in artikel 8 EVRM vervatte recht op respect voor het privé-, gezins-, en familielevens begrepen te worden (zie randnummers 81-101).¹⁰⁶ Een overlapping van de beide verdragsbepalingen kan in de praktijk evenwel niet volledig uitgesloten worden, met als gevolg dat het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (hierna: EHRM) dergelijke zaken vaker uitsluitend onder artikel 8 EVRM zal behandelen.¹⁰⁷ Bovendien neemt het in zijn rechtspraak, net zoals de voormalige Europese Commissie voor de Rechten van de Mens (hierna: ECRM), het standpunt in dat wanneer een beperking onder artikel 8 EVRM gerechtvaardigd is, deze daarnaast niet strijdig kan zijn met artikel 12 EVRM.¹⁰⁸

56. Hoewel artikel 12 EVRM voornamelijk betrekking heeft op de bescherming van het huwelijk als basis voor het gezinsleven, betreft het evenwel geen absoluut recht.¹⁰⁹ Met andere woorden, het recht om te huwen en een gezin te stichten is een relatief recht dat beperkt kan worden. Desalniettemin is er geen concrete rechtvaardigingstoets in deze verdragsbepaling opgenomen. Het is immers enkel de zinsnede “*volgens de nationale wetten die de uitoefening van dit recht beheersen*” die hierin verankerd werd. Deze vaststelling schuift dan ook een opmerkelijk verschilpunt met artikel 8 EVRM dat verder in deze masterproef besproken zal worden, naar voren (zie randnummers 82-101).¹¹⁰

57. Bijgevolg kan het recht om te huwen en een gezin te stichten enkel uitgeoefend worden in overeenstemming met de bepalingen van het interne recht¹¹¹.¹¹² De nationale wetgever beschikt dus nog steeds over een zekere appreciatiemarge om het in artikel 12 vervatte mensenrecht aan bepaalde voorwaarden te onderwerpen.¹¹³ Maar deze eventuele nationale beperkingen mogen niet zover gaan dat ze de essentie van dit mensenrecht raken of beknotten.¹¹⁴ Anders gezegd, de

¹⁰⁵ P. VAN DIJK, F. VAN HOOF, A. VAN RIJN en L. ZWAAK, *Theory and practice of the European Convention on Human Rights*, Antwerpen, Intersentia, 2018, 837-850.

¹⁰⁶ M.C. VAN DEN BOSSCHE en Y. HAECK, “Huwelijk en samenleven en het EVRM” in H. VAN BOSSUYT, C. AERTS en C. VAN ROY (eds.), *Kids-codex: boek II: personen- en familierecht*, Brussel, Larcier, 2014, 211-215.

¹⁰⁷ *Ibid.*; EHRM 4 december 2007, nr. 44362/04, Dickson/Verenigd Koninkrijk, §86.; EHRM 16 juli 2002, nr. 56547/00, P.C. en S/Verenigd Koninkrijk, §142.

¹⁰⁸ EHRM 5 september 2002, nr. 50490/99, Boso/Italië, §3.; Zie ook: ECRM 22 oktober 1997, nr. 32094/96, E.L.H/Verenigd Koninkrijk, §2.; ECRM 10 juli 1991, nr. 17142/90, G.S en R.S./Verenigd Koninkrijk, §1.

¹⁰⁹ W. SCHABAS, *The European Convention on Human Rights: a commentary*, Oxford, Oxford University Press, 2017, 528-545.

¹¹⁰ *Ibid.*

¹¹¹ Dit begrip dient evenwel te beantwoorden aan datgene wat het EHRM precies onder het begrip verstaat. Zie hiervoor onder andere: EHRM 5 september 2019, nr. 57854/15, Theodorou en Tsotsorou/Griekenland, §26.; EHRM 8 december 2015, nr. 60119/12, Z.H. en R.H./Zwitserland, §44.

¹¹² M.C. VAN DEN BOSSCHE en Y. HAECK, “Huwelijk en samenleven en het EVRM” in H. VAN BOSSUYT, C. AERTS en C. VAN ROY (eds.), *Kids-codex: boek II: personen- en familierecht*, Brussel, Larcier, 2014, 211-215.

¹¹³ P. VAN DIJK, F. VAN HOOF, A. VAN RIJN en L. ZWAAK, *Theory and practice of the European Convention on Human Rights*, Antwerpen, Intersentia, 2018, 839.

¹¹⁴ EHRM 17 oktober 1986, nr. 9532/81, Rees/Verenigd Koninkrijk, §50.; EHRM 8 december 2009, nr. 49151/07, Munoz Daiz/Spanje, §78.; EHRM 22 november 2010, nr. 30141/04, Schalk en Kopf/Oostenrijk, §49.; EHRM 8 november 2011, nr. 18968/07, V.C./Slowakije, §159.

nationale wetgever mag dit recht dus niet volledig uithollen. Daarenboven mag men deze appreciatiemarge ook niet hanteren om bepaalde willekeurige of disproportionele voorwaarden aan het in artikel 12 vervatte recht te verbinden.¹¹⁵ Het Europees Hof zal bij het onderzoek van een zaak onder artikel 12 EVRM immers geen noodzakelijkheidstoets toepassen zoals onder artikel 8 EVRM. Desalniettemin dient het Hof wel te bepalen of, rekening houdend met de appreciatiemarge van de Staat, de inmenging in kwestie willekeurig of onevenredig is.¹¹⁶ Het EHRM geeft in zijn rechtspraak daarnaast ook aan dat het niet de intentie heeft om zijn eigen mening in de plaats van de mening van de nationale overheden te gaan plaatsen.¹¹⁷ Hieruit kan bijgevolg nogmaals afgeleid worden dat het Europees Hof de Staten die partij zijn bij het EVRM, een ruime beleidsvrijheid of appreciatiemarge toekent voor wat betreft de regulering van dit fundamentele mensenrecht dat vervat ligt in artikel 12 EVRM.

1.2. Het recht om een gezin te stichten

58. Uit artikel 12 van dit Europees Verdrag kan dus afgeleid worden dat ouders in beginsel het recht hebben om hun kind te verzorgen en op te voeden.¹¹⁸ Maar de vraag blijft evenwel of ouders, en in het bijzonder de verontrustende ouders, ook het recht hebben om een kind te krijgen. In de voormelde verdragsbepaling zijn er evenwel twee te onderscheiden componenten terug te vinden, met name het recht om te huwen en het recht om een gezin te stichten.¹¹⁹ Een bespreking van het recht om te huwen zoals vervat in dit artikel, biedt evenwel geen meerwaarde voor de onderliggende thematiek. Een concrete bespreking van het recht om een gezin te stichten kan daarentegen wel nuttige inzichten verschaffen.

59. In de eerste plaats kan vastgesteld worden dat het recht om een gezin te stichten niet beschouwd wordt als een autonoom recht, maar eerder als een *accessorium* of een gevolg van het recht om te huwen.¹²⁰ Hoewel het voornemen om een gezin te stichten geen noodzakelijke voorwaarde is voor de uitoefening van het recht om te huwen¹²¹, bestaat dit recht om een gezin te stichten conform artikel 12 EVRM enkel binnen het huwelijk. Anders gezegd, dit recht slaat enkel op gehuwde koppels.¹²² Het kan dus niet ingeroepen worden door alleenstaande personen of door louter samenwonende partners die geen huwelijksverbintenis besloten aan te gaan.¹²³ Het bestaan van een gehuwd koppel is bijgevolg fundamenteel voor de werkingssfeer van artikel 12 EVRM.

¹¹⁵ EHRM 14 november 2010, nr. 3484/07, O'Donoghue e.a./Verenigd Koninkrijk, §84.; EHRM 5 januari 2010, nr. 22933/02, Frasiak/Polen, §90.

¹¹⁶ *Ibid.*

¹¹⁷ EHRM 13 september 2005, nr. 36536/02, B. en L./Verenigd Koninkrijk, §36.

¹¹⁸ W. DAVIS, *Verstandelijk beperkten met een kinderswens*, Tilburg, Celsus juridische uitgeverij, 2009, 7.

¹¹⁹ B. VAN DER SLOOT, "Tussen feit en fictie, of over het recht om te trouwen en een gezin te stichten: een jurisprudentieanalyse van artikel 12 EVRM", *NJCM-Bulletin* 2013, vol. 38, nr. 3, 361-380.

¹²⁰ W. SCHABAS, *The European Convention on Human Rights: a commentary*, Oxford, Oxford University Press, 2017, 543.; P. VAN DIJK, F. VAN HOOFF, A. VAN RIJN en L. ZWAAK, *Theory and practice of the European Convention on Human Rights*, Antwerpen, Intersentia, 2018, 847.

¹²¹ B. STEEN, "Artikel 12 EVRM" in J. VAN NIEUWENHOVE (ed.), *Grondwet en EVRM geannoteerd*, Brugge, Die Keure, 2016, 844.

¹²² EHRM 11 juli 2002, nr. 28957/95, Christine Goodwin/Verenigd Koninkrijk, §98.: E. MERCKX, "Gedwongen anticonceptie: een kwestie van mensenrechten", *Juristenkrant* 2016, nr. 335, 10.

¹²³ ECRM 10 juli 1975, nr. 6482/74, X/België en Nederland, §2 ; ECRM 10 juli 1997, nr. 31924/96, Di Lazzaro/Italië.

Deze beperking levert dan ook een tweede verschilpunt op met artikel 8 EVRM dat het gezinsleven in zijn totaliteit beschermt, ongeacht de burgerlijke staat van de betrokkenen.¹²⁴

Daarenboven blijkt uit de letterlijke lezing van deze verdragsbepaling dat de werkingssfeer van het hierin vervatte mensenrecht beperkt is tot mannen en vrouwen. Een extensieve analyse van de hieraan gekoppelde rechtspraak biedt hier evenwel weinig meerwaarde, gelet op het feit dat deze masterproef handelt over potentiële (omkeerbare en onomkeerbare) anticonceptiemaatregelen.¹²⁵ Ze doen dus enkel vragen rijzen over het recht om kinderen op een biologische wijze op de wereld te zetten. Desalniettemin verdient het toch vermelding dat artikel 12 EVRM zich door deze formulering onderscheidt van andere verdragsartikelen. Het spreekt immers niet van “eenieder” die een bepaald recht heeft, maar wel van “mannen en vrouwen”.

60. Daarnaast kan vastgesteld worden dat artikel 12 EVRM ook een beperkte betekenis heeft voor gehuwde koppels die in beginsel onder de werkingssfeer van deze verdragsbepaling vallen. Zo neemt het EHRM in zijn rechtspraak het standpunt in dat artikel 12 EVRM geen recht op kinderen¹²⁶ of op voortplanting¹²⁷ inhoudt.¹²⁸ Daarenboven zou een mogelijk argument dat uitgewerkt kan worden vanuit het perspectief van de potentiële grootouders ook geen stand houden. Het recht om een gezin te stichten houdt in hunner hoofde immers geen recht in op kleinkinderen.¹²⁹ Dergelijke argumenten zullen dus geen steek houden wanneer men over een potentiële wettelijke regeling in het kader van de verplichte anticonceptiemaatregel, debatteert.

61. De uitdrukkelijke erkenning van het recht om een gezin te stichten conform artikel 12 EVRM houdt bovendien ook in dat alle vormen van gedwongen of opgelegde gezinsbeperking verboden zijn. Concreet betekent dit dat maatregelen die voorzien in een verplichte abortus, een verplichte sterilisatie, een verbod om meer dan een welbepaald aantal kinderen te krijgen, ... niet toegelaten zijn onder het Europese Verdrag.¹³⁰ Enkel de rechtsfiguur van de medische noodzaak zou hier eventueel wel een afwijking op kunnen vormen. In dergelijke situaties zou de overheid, binnen zijn bevoegdheid om via de nationale regelgeving de uitoefening van dit recht te regelen, toch bepaalde maatregelen kunnen toelaten. Maar de vraag blijft evenwel hoever die maatregelen dan precies kunnen gaan en wat de aanvaardbare gronden¹³¹ daarbij dan concreet kunnen zijn. Bovendien zullen dergelijke vragen in de eerste plaats een zeer gevoelige ethische kwestie uitmaken. Het is

¹²⁴ P. VAN DIJK, F. VAN HOOFF, A. VAN RIJN en L. ZWAAK, *Theory and practice of the European Convention on Human Rights*, Antwerpen, Intersentia, 2018, 847.; Zie eveneens: EHRM 13 juni 1979, nr. 6833/74, Marckx/België, §31.

¹²⁵ Zie hiervoor: B. VAN DER SLOOT, “Tussen feit en fictie, of over het recht om te trouwen en een gezin te stichten: een jurisprudentieanalyse van artikel 12 EVRM”, *NJCM-Bulletin* 2013, vol. 38, nr. 3, 361-380.

¹²⁶ EHRM 6 maart 2003, nr. 67914/01, Sijakova/Macedonië, §3.

¹²⁷ *Ibid.*; EHRM 15 november 2007, nr. 57813/00, S.H. e.a./Oostenrijk, §82.

¹²⁸ D.J. HARRIS, M. O'BOYLE, E.P. BATES en C.M. BUCKLEY, *Harris, O'Boyle & Warbrick: law of the European Convention on human rights*, Oxford, Oxford University Press, 2009, 555.; D.J. HARRIS, M. O'BOYLE, E.P. BATES en C.M. BUCKLEY, *Harris, O'Boyle & Warbrick: law of the European Convention on human rights*, Oxford, Oxford University Press, 2018, 742-743.

¹²⁹ *Ibid.*

¹³⁰ M.C. VAN DEN BOSSCHE en Y. HAECK, “Huwelijk en samenleven en het EVRM” in H. VAN BOSSUYT, C. AERTS en C. VAN ROY (eds.), *Kids-codex: boek II: personen- en familierecht*, Brussel, Larcier, 2014, 211-215.

¹³¹ Men zou bijvoorbeeld kunnen denken aan het levensgevaar voor de moeder, het ontstaan van handicaps,...

bijgevolg dan ook niet uitgesloten dat de inhoudelijke invulling van wat een medische noodzaak is, vaak ter discussie kan voorliggen. Bovendien mag ze uiteenlopend geregeld worden door de lidstaten, met als gevolg dat de opvattingen hierover van land tot land kunnen verschillen.¹³²

62. Desondanks is het wel belangrijk om op te merken dat het de overheid daarentegen wel toegelaten is om informatiecampagnes te voeren over gezinsplanning en het gebruik van anticonceptiemiddelen. Maar dit kan enkel voor zover er geen sprake is van dwang. Een vrijwillige geboortebeperking blijft dus steeds mogelijk, mits dit gebeurt met volledige en goed geïnformeerde instemming van de betrokken persoon (zie randnummers 118-119).¹³³ Een vrijwillige anticonceptiesituatie is immers geenszins te vergelijken met een gedwongen anticonceptiesituatie.

I.3. Een tussenconclusie

63. Uit deze gehele uiteenzetting blijkt dat er een principiële onthoudingsplicht rust op de Belgische staat, waardoor niemand verhinderd mag worden om kinderen te krijgen. De overheid dient zich dus te onthouden van een verplichte anticonceptiemaatregel want anders verhindert ze derhalve het stichten van een gezin. Maar deze verdragsbepaling slaat evenwel enkel op gehuwde koppels en geldt daarnaast enkel behoudens medische noodzaak. Artikel 12 EVRM behelst echter ook geen absoluut recht, gelet op het feit dat het recht om een gezin te stichten onderworpen is aan de nationale wetgeving. Zo'n nationale beperking zal evenwel moeilijk te realiseren zijn, doch is het geenszins uitgesloten. Voor de verplichte anticonceptiemaatregel zal dit wellicht geen soelaas kunnen bieden, aangezien men het grondrecht uit artikel 12 EVRM niet dermate mag beperken dat aan de essentie ervan wordt geraakt. Een schending van artikel 12 EVRM lijkt dus reëel indien de Belgische wetgever effectief zou beslissen om een nationale beperking in de vorm van een verplichte anticonceptiemaatregel in te voeren.

II. Artikel 23 BUPO-Verdrag

64. Het recht om een gezin te stichten ligt niet alleen vervat in artikel 12 EVRM, maar ook in artikel 23.2 van het BUPO-Verdrag. Een bespreking van dit artikel kan dus niet ontbreken, gelet op de relevantie van dit mensenrecht voor de onderliggende thematiek en de gekozen draagwijdte van deze masterproef. Bovendien zullen de voornaamste verschilpunten met artikel 12 EVRM benadrukt worden.

I.1. Artikel 23 BUPO in algemene termen

65. In de eerste plaats kan vastgesteld worden dat er verschillende, weliswaar samenhangende, rechten in artikel 23 BUPO genoemd worden, met name het recht op een familie, het recht om te huwen, de vrijheid van huwelijk en het recht om een gezin te stichten. Naast de institutionele bescherming¹³⁴ van het huwelijk en het gezin, voorziet dit artikel ook in een specifieke bescherming

¹³² E. MERCKX, "Gedwongen anticonceptie: een kwestie van mensenrechten", *Juristenkrant* 2016, nr. 335, 10.

¹³³ M.C. VAN DEN BOSSCHE en Y. HAECK, "Huwelijk en samenleven en het EVRM" in H. VAN BOSSUYT, C. AERTS en C. VAN ROY (eds.), *Kids-codex: boek II: personen- en familierecht*, Brussel, Larcier, 2014, 211-215.

¹³⁴ Met institutionele bescherming of institutionele garantie wordt concreet bedoeld: "de bescherming van een privaatrechtelijke status als een mensenrecht."; Zie hiervoor concreet M. NOWAK, *UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, Kehl, N.P. Engel, 2005, 514.

voor kinderen die voortkomen uit reeds ontbonden huwelijken.¹³⁵ Met andere woorden, artikel 23 BUPO voorziet in een aantal rechten ter bescherming van het gezin.¹³⁶ Maar in het kader van deze masterproef dient vooral aandacht besteed te worden aan artikel 23.2 BUPO dat concreet het recht om een gezin te stichten, inhoudt. Desalniettemin wordt artikel 23 BUPO toch eerst in een aantal algemene, doch relevante, termen uitgelegd.

66. Zo kan vooreerst aangenomen worden dat het belang en het unieke karakter van deze verdragsbepaling voortvloeien uit de aard van de verankerde bescherming en de specifieke waarborgen die het verleent aan het huwelijk en het gezin. Dat zorgt ervoor dat artikel 23 BUPO, als “*institutional guarantee*” of “institutionele garantie”, verschilt van de andere verdragsbepalingen die opgenomen zijn in het BUPO-Verdrag. Er worden doorheen dit verdrag immers verschillende rechten met betrekking tot het privé- en familielevens erkend, maar ze zijn meestal negatief van aard en ze hebben bovendien enkel betrekking op individuele personen.¹³⁷ Hierbij kan dan ook in het bijzonder gedacht worden aan artikel 17 BUPO, dat specifiek voorziet in het recht op respect voor het privé- en gezinsleven (zie randnummers 102-104). Het beschermt namelijk individuen door de willekeurige of onwettige inmenging in het privé- en gezinsleven te gaan verbieden. Dat staat evenwel in schril contrast met artikel 23 BUPO dat daarentegen een positieve verplichting oplegt aan de Staten die partij zijn bij dit verdrag, om te voorzien in passende maatregelen ter bescherming en versterking van het gezin als maatschappelijk orgaan.¹³⁸ Al zou men ook voorzichtig kunnen beargumenteren dat er in artikel 17.2 BUPO eveneens een positieve verplichting verscholen ligt.¹³⁹ Desalniettemin dienen de beide verdragsbepalingen een ander doel.¹⁴⁰

67. Hoewel de artikelen 17 en 23 van het BUPO-Verdrag toch enigszins verschillend zijn, zal het in de praktijk vaak moeilijk zijn om het onderscheid tussen de beiden te maken.¹⁴¹ Bijgevolg handelen de meeste zaken die betrekking hebben op het privé- en gezinsleven, over de beide verdragsbepalingen samen.¹⁴² Deze vaststelling is bovendien vergelijkbaar met de onderlinge interactie die vaak tussen de artikelen 8 en 12 van het EVRM plaatsvindt (zie randnummer 55).

¹³⁵ S.N. CARLSON en G. GISVOLD, *Practical guide to the international covenant on civil and political rights*, Ardsley Park, Transnational Publishers, 2003, 137-141.

¹³⁶ S. JOSEPH en M. CASTAN, *The International Covenant on Civil and Political Rights: cases, materials and commentary*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 1451-1522.

¹³⁷ *Ibid.*; UN HUMAN RIGHTS COMMITTEE (HRC), *CCPR General Comment No. 19: Article 23 (the family) protection of the family, the right to marriage and equity of the spouses*, 27 juli 1990. (hierna: HRC, *General Comment No. 19.*)

¹³⁸ *Ibid.*

¹³⁹ *Ibid.*; Artikel 17.2 garandeert dat eenieder beschermd moet worden door de wet tegen “een zodanige inmenging of aantasting”, wat dus ook een verplichting omvat.

¹⁴⁰ Cfr. Het Comité zal artikel 17.1 BUPO in de praktijk vooral uitleggen als een negatieve verplichting om gezinnen te beschermen tegen “inmenging” in het gezin.; P.M. TAYLOR, *A commentary on the International Covenant on Civil and Political Rights: the UN Human Rights Committee’s Monitoring of ICCPR Rights*, Cambridge, Cambridge University Press, 2020, 630-658.

¹⁴¹ S.N. CARLSON en G. GISVOLD, *Practical guide to the international covenant on civil and political rights*, Ardsley Park, Transnational Publishers, 2003, 137-141.

¹⁴² S. JOSEPH en M. CASTAN, *The International Covenant on Civil and Political Rights: cases, materials and commentary*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 1451-1522.

68. Maar daarnaast is artikel 23 BUPO in zijn totaliteit veel uitgebreider dan zijn tegenhanger uit artikel 12 EVRM.¹⁴³ Het is immers enkel het tweede lid van artikel 23 BUPO dat een vergelijkbare werkingsfeer heeft. Daarenboven kan ook waargenomen worden dat de voorziene mensenrechtelijke bescherming uit artikel 23 BUPO sterker is dan deze uit artikel 12 EVRM.¹⁴⁴ Het in artikel 23 vervatte recht op bescherming (door de maatschappij en de staat) dat het gezin als maatschappelijk orgaan kan genieten, is immers sterker dan de aanspraak op bescherming die men krachtens artikel 12 EVRM kan genieten, gelet op het feit dat enkel het recht om te huwen en een gezin te stichten hierin verdragsrechtelijk werd verankerd. De tot het BUPO-Verdrag toetredende Staten zijn dan ook verplicht om het huwelijk en het gezin als bijzondere maatschappelijke organen of instellingen in hun nationale, privaatrechtelijke stelsels op te nemen. Daarenboven dienen ze ook de nodige bescherming te bieden tegen de eventuele inmengingen in het gezinsleven door overheidsorganen en particulieren.¹⁴⁵ Artikel 23 BUPO bevat dus speciale positieve verplichtingen voor de verdragsstaten die dit recht dienen te waarborgen. Ze zullen immers wetgevende, bestuurlijke en andere maatregelen moeten aannemen teneinde de bescherming van het gezin te verzekeren.¹⁴⁶ Bovendien hebben deze staatsrechtelijke verplichtingen zowel gevolgen op het verticale¹⁴⁷ niveau als op het horizontale¹⁴⁸ niveau.¹⁴⁹ Maar de nationale wetgever krijgt evenwel een ruime discretionaire marge om de wetten betreffende het huwelijk en het gezin vast te stellen, overeenkomstig de geldende sociale en culturele tradities.¹⁵⁰

69. Desondanks handelt artikel 23 BUPO geenszins als een barrière om het gezin te beschermen tegen een legitieme inmenging, zoals bijvoorbeeld bepaalde maatregelen ter bestrijding van intrafamiliaal geweld, verwaarlozing of kindermisbruik.¹⁵¹ Met andere woorden, dit artikel laat een gerechtvaardigde inmenging in het gezinsleven toe. Dit betekent dan ook dat het opleggen van een verplichte, doch omkeerbare, anticonceptiemaatregel in beginsel mogelijk zou zijn conform artikel 23 BUPO. Desalniettemin zal de vraag rijzen of deze verplichte maatregel in wezen ook een gerechtvaardigde inmenging in het beschermde gezinsleven kan uitmaken (zie randnummer 74).

70. Tot slot kan een korte bespreking van het begrip “gezin”, zoals begrepen in de zin van artikel 23 BUPO, niet ontbreken in deze algemene uiteenzetting. In de eerste plaats dient dit begrip ruim geïnterpreteerd te worden, zodat het tegelijkertijd in overeenstemming is met artikel 17 BUPO.¹⁵²

¹⁴³ P.M. TAYLOR, *A commentary on the International Covenant on Civil and Political Rights: the UN Human Rights Committee's Monitoring of ICCPR Rights*, Cambridge, Cambridge University Press, 2020, 630-658.

¹⁴⁴ *Ibid.*; M. NOWAK, *UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, Kehl, N.P. Engel, 2005, 513-543.

¹⁴⁵ *Ibid.*

¹⁴⁶ UNITED NATIONS, *Reporting under the International Covenant on Civil and Political Rights: Training Guide*, 2021, 95-97.

¹⁴⁷ De verticale verhouding is de verhouding tussen de staat en zijn onderdanen.

¹⁴⁸ De horizontale verhouding is de interpersoonlijke verhouding tussen de burgers of de onderdanen van een staat onderling. In deze specifieke context gaat het vooral over de interpersoonlijke verhouding tussen echtgenoten en tussen ouders en hun kinderen.

¹⁴⁹ M. NOWAK, *UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, Kehl, N.P. Engel, 2005, 513-543.

¹⁵⁰ *Ibid.*

¹⁵¹ S. JOSEPH en M. CASTAN, *The International Covenant on Civil and Political Rights: cases, materials and commentary*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 1451-1522.

¹⁵² VN-Mensenrechtencomité 29 december 1997, nr. 549/1993, Francis Hopu en Tepoaitu Bessert/Frankrijk, §10.3.

Bijgevolg omvat het begrip alle personen die deel uitmaken van het gezin zoals dat concreet in de samenleving van de verdragsluitende staat begrepen wordt.¹⁵³ De invulling van dit begrip kan dus verschillen van staat tot staat, en zelfs van regio tot regio binnen eenzelfde staat. Derhalve verklaarde het VN-Mensenrechtencomité (hierna: Comité) reeds in 1990 in zijn algemene commentaar nr. 19 dat het onmogelijk is om een standaarddefinitie van dit begrip te formuleren.¹⁵⁴ Een groep van personen die in de nationale wetgeving en praktijk beschouwd wordt als een gezin, dient steeds de bescherming zoals verankerd in artikel 23 BUPO, te genieten.¹⁵⁵ Al formuleerde het Comité evenwel een aantal minimumvereisten die noodzakelijk zijn om te kunnen spreken over het bestaan van een “gezin”. Het gaat daarbij onder andere over het al dan niet samenleven van de betrokkenen, de aan- of afwezigheid van economische banden, het al dan niet hebben van een regelmatige en duurzame relatie, etc.¹⁵⁶ Desondanks kan vastgesteld worden dat artikel 23 BUPO, in tegenstelling tot artikel 12 EVRM, een veel ruimer toepassingsgebied kent.¹⁵⁷ Het beschermt niet alleen het echtelijke gezin, maar ook het buitenechtelijke gezin, het uitgebreidere gezin, het uit de echt gescheiden gezin¹⁵⁸, het gezin zonder kinderen, etc.¹⁵⁹ Elk statelijk beleid met betrekking tot de gezinsplanning dient daarenboven te allen tijde verenigbaar te zijn met het BUPO-Verdrag en het mag bovendien niet discriminerend of gedwongen zijn.¹⁶⁰

Als men in de toekomst een verplichte anticonceptiemaatregel in het kader van een potentieel verontrustende situatie zou invoeren, dan heeft men in essentie te maken met een gedwongen maatregel die kadert in een Belgisch beleid met betrekking tot de gezinsplanning. Met andere woorden, een verplichte anticonceptiemaatregel zal wellicht niet verenigbaar zijn met artikel 23 BUPO. Desondanks dient deze vaststelling eerst nog afgetoetst te worden tegen het tweede lid van deze verdragsbepaling.

1.2. Artikel 23.2 BUPO: het recht om een gezin te stichten

71. Hoewel deze algemene uiteenzetting een aantal nuttige inzichten heeft opgeleverd, is het toch voornamelijk artikel 23.2 BUPO dat van belang is voor deze masterproef. Hierin is immers specifiek het recht om een gezin te stichten, terug te vinden. Dit recht is bovendien enigszins verbonden met het recht om te huwen, dat eveneens opgenomen is in het tweede lid van deze verdragsbepaling. Desondanks wordt het huwelijk niet beschouwd als een voorwaarde voor de uitoefening van het recht om een gezin te stichten.¹⁶¹ Daarnaast is dit recht ook niet beperkt tot gehuwde koppels, gelet op de ruime interpretatie van het begrip “gezin” (zie randnummer 70).

¹⁵³ *Ibid.*; UNITED NATIONS, *Reporting under the International Covenant on Civil and Political Rights: Training Guide*, 2021, 95 -97.

¹⁵⁴ *Ibid.*; HRC, *General Comment No. 19*, *supra*, vn. 140.

¹⁵⁵ *Ibid.*

¹⁵⁶ VN-Mensenrechtencomité 27 juli 1994, nr. 417/1990, Balaguer Santacana/Spanje, §10.2.

¹⁵⁷ M. NOWAK, *UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, Kehl, N.P. Engel, 2005, 513-543.

¹⁵⁸ VN-Mensenrechtencomité 27 juli 1988, nr. 201/1985, Hendriks/Nederland, §10.3.

¹⁵⁹ P.M. TAYLOR, *A commentary on the International Covenant on Civil and Political Rights: the UN Human Rights Committee's Monitoring of ICCPR Rights*, Cambridge, Cambridge University Press, 2020, 630-658.

¹⁶⁰ HRC, *General Comment No. 19*, *supra*, vn. 140.

¹⁶¹ P.M. TAYLOR, *A commentary on the International Covenant on Civil and Political Rights: the UN Human Rights Committee's Monitoring of ICCPR Rights*, Cambridge, Cambridge University Press, 2020, 630-658.

72. Het recht om een gezin te stichten is dus onafhankelijk van de vraag of er *in concreto* al dan niet sprake is van een huwelijk. Het impliceert daarentegen, in beginsel, de mogelijkheid om zich voort te planten en samen te leven.¹⁶² Opvallend is evenwel dat het Comité in zijn algemene commentaar nr. 19 verwijst naar 'de mogelijkheid' om zich voort te planten, eerder dan naar 'het recht' om zich voort te planten. Hieruit kan afgeleid worden dat artikel 23.2 BUPO voornamelijk tot doel heeft om eenieder die zich wil voortplanten, te beschermen tegen bepaalde belemmeringen of inmengingen in het kader van deze persoonlijke keuze.¹⁶³ Desondanks erkent het Comité expliciet dat de verdragstaten maatregelen met betrekking tot de gezinsplanning mogen nemen (zie randnummer 69). Maar deze maatregelen zijn enkel toegelaten op voorwaarde dat ze niet discriminerend, noch dwingend van aard zijn.¹⁶⁴ Daarenboven dient men de eventueel toegelaten beperkingen steeds restrictief te interpreteren, gelet op het feit dat er geen uitdrukkelijk voorbehoud in artikel 23.2 BUPO is ingeschreven. De kern van het recht om een gezin te stichten is immers het recht van twee partners om kinderen te krijgen, aldus MANFRED NOWAK.¹⁶⁵

73. De belangrijkste betekenis van het recht om een gezin te stichten conform artikel 23.2 BUPO, bestaat dus uit het recht op bescherming door de staat tegen inmengingen in het recht op voortplanting. Deze bescherming geldt bovendien zowel voor de inmengingen die begaan werden door de staat zelf, als door private spelers. Enkele typische voorbeelden van inmengingen in het kader van de natuurlijke voortplanting, zijn het verbod of de beperking op het krijgen van kinderen, de gedwongen sterilisatie, de verplichting tot het gebruik van bepaalde voorbehoedsmiddelen, etc.¹⁶⁶

74. Het opleggen van een verplichte anticonceptiemaatregel ter bestrijding van potentieel verontrustende situaties zal dus principieel neerkomen op een inmenging in artikel 23.2 BUPO. De vraag is evenwel of deze inmenging door de Belgische staat al dan niet als toelaatbaar kan worden beschouwd. Bij de beoordeling van de toelaatbaarheid van een beoogde inmenging, dient men in het bijzonder rekening te houden met de vraag of de beperking algemeen erkend is in de verschillende Staten die partij zijn bij het BUPO-Verdrag, en of deze beperking daarnaast ook een legitiem doel dient dat in overeenstemming is met dit verdrag.¹⁶⁷ Gelet op deze relatief strenge toelaatbaarheidsdrempel en het feit dat de toegelaten beperkingen steeds restrictief geïnterpreteerd dienen te worden, zal het zeer moeilijk zijn om zo'n inmenging in het kader van de natuurlijke voortplanting te rechtvaardigen. Bovendien presumeert MANFRED NOWAK eveneens dat het zeer moeilijk zal zijn om algemeen erkende, gerechtvaardigde inmengingen in het kader van de natuurlijke voortplanting te vinden.¹⁶⁸ Daarenboven geeft het Comité ook zelf aan dat de

¹⁶² HRC, *General Comment No. 19, supra*, vn. 140.; VN-Mensenrechtencomité 9 april 1981, nr. 35/1978, Aumeeruddy-Cziffra e.a./Mauritius, §9.2(b)2(i)2.

¹⁶³ S.N. CARLSON en G. GISVOLD, *Practical guide to the international covenant on civil and political rights*, Ardsley Park, Transnational Publishers, 2003, 137-141.

¹⁶⁴ *Ibid.*

¹⁶⁵ M. NOWAK, *UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, Kehl, N.P. Engel, 2005, 513-543.

¹⁶⁶ *Ibid.*

¹⁶⁷ *Ibid.*

¹⁶⁸ *Ibid.*

meest verregaande vorm van anticonceptie, met name de gedwongen sterilisatie, een steeds terugkerende bezorgdheid van het Comité uitmaakt.¹⁶⁹

I.3. Tussenconclusie

75. Concluderend kan aangenomen worden dat de verplichte anticonceptiemaatregel op gespannen voet staat met artikel 23 BUPO. Het beschermt immers eenieder die zich wil voortplanten tegen belemmeringen of inmengingen in het kader van deze persoonlijke keuze. Een concrete maatregel met betrekking tot de gezinsplanning zal derhalve enkel toelaatbaar zijn indien ze niet discriminerend, noch gedwongen is. Daarenboven moet ze altijd verenigbaar zijn met het BUPO-Verdrag. De gesuggereerde anticonceptiemaatregel botst dus op een schending van artikel 23 BUPO.

III. Artikel 10 ECOSOC-Verdrag

I.1. De grootste mogelijke bescherming en bijstand bij de gezinsstichting

76. Tot slot kan nog vermeld worden dat artikel 10.1 van het ECOSOC-Verdrag ook spreekt over 'de stichting van het gezin'. Maar artikel 23.2 van het BUPO-verdrag gaat evenwel verder dan deze verdragsbepaling want ze gaat het recht om te huwen en een gezin te stichten immers uitdrukkelijk erkennen. Deze erkenning wordt daarentegen niet expliciet opgenomen in het ECOSOC-Verdrag. Desalniettemin geeft het VN-Comité voor Economische, Sociale en Culturele Rechten (hierna: CESCR) aan dat het ECOSOC-Verdrag de praktijk van het BUPO-Verdrag kan beïnvloeden en dit in het bijzonder op grond van artikel 10 ECOSOC dat specifiek spreekt over 'de grootste mogelijke bescherming en bijstand'.¹⁷⁰ Al kan niet ontkend worden dat artikel 10 ECOSOC reeds voor een groot deel overlapt met artikel 23 BUPO. Een exhaustieve bespreking van deze verdragsbepaling zou dan ook weinig meerwaarde bieden.

77. Desondanks lijkt het in het licht van de onderliggende thematiek toch relevant om te vermelden dat artikel 10.1 ECOSOC vereist dat de Staten de grootste mogelijke bescherming en bijstand bieden aan het gezin in het algemeen, maar in het bijzonder ook aan de stichting ervan. Dat laatste houdt concreet in dat de Staat niemand mag verhinderen om kinderen te krijgen. Maar daarenboven moet ze er ook voor zorgen dat niet-overheidsactoren zich van dergelijke praktijken onthouden.¹⁷¹ Bijgevolg moeten de verdragsluitende Staten alle belemmeringen met betrekking tot het recht om een gezin te stichten, wegnemen. De Staat mag daarenboven geen willekeurige, onredelijke, onevenredige of discriminerende beperkingen aan de keuze van de ouders om eventueel kinderen te verwekken, opleggen.¹⁷² Hieruit kan concreet afgeleid worden dat niet alleen het opleggen van een verplichte geboortebepaling, maar ook het opleggen van een gedwongen sterilisatiemaatregel, een gedwongen abortus, een prenatale geslachtsselectie of een andere

¹⁶⁹ P.M. TAYLOR, *A commentary on the International Covenant on Civil and Political Rights: the UN Human Rights Committee's Monitoring of ICCPR Rights*, Cambridge, Cambridge University Press, 2020, 203.; UN HRC, *CCPR General Comment No. 28: article 3 (the equality of rights between men and women)*, 29 maart 2000.

¹⁷⁰ B. SAUL, D. KINLEY en J. MOWBRAY, *The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: commentary, cases and materials*, Oxford, Oxford University Press, 2014, 721-860.

¹⁷¹ *Ibid.*

¹⁷² *Ibid.*

verplichte maatregel in het kader van de gezinsplanning, principieel in strijd is met artikel 10.1 ECOSOC.¹⁷³

Maar de in deze verdragsbepaling vervatte bescherming is evenwel niet absoluut. Hoewel artikel 10 ECOSOC geen eigen specifieke beperkingsclausule bevat, is ze wel onderworpen aan de algemene beperkingsclausule uit artikel 4 ECOSOC.¹⁷⁴ Er zal evenwel pas sprake zijn van een gerechtvaardigde beperking wanneer alle voorwaarden uit dit artikel in een welbepaalde situatie vervuld zijn. Zo dient de beperking in de eerste plaats bij wet te worden vastgesteld en mag het daarnaast niet in strijd zijn met de aard van het beschermde recht. Daarenboven is het doel van de beperking uitsluitend gericht op het bevorderen van het algemeen welzijn in een democratische samenleving.¹⁷⁵

78. Bijgevolg rijst dan ook de vraag of een verplichte anticonceptiemaatregel ter bestrijding van potentieel verontrustende situaties op zo'n principiële strijdigheid met artikel 10.1 ECOSOC zal stuiten, dan wel eerder beschouwd zal worden als een gerechtvaardigde beperking conform artikel 4 ECOSOC. De eerste vereiste van 'bij wet vastgesteld' zal weinig problemen opleveren wanneer men deze maatregel in België zou invoeren. De tweede vereiste, namelijk 'in een democratische samenleving', impliceert daarnaast een proportionaliteitstoets.¹⁷⁶ Anders gezegd, de tweede vereiste uit artikel 4 ECOSOC stelt dat er steeds gekozen moet worden voor de minst ingrijpende maatregel wanneer er verschillende soorten maatregelen mogelijk zijn. Bijgevolg zal het voor de Belgische wetgever geen evidentie zijn om *in concreto* aan te tonen dat er geen enkel ander minder ingrijpend alternatief voorhanden is om het ongeboren kind op een doeltreffende manier te beschermen. Het opleggen van een verplichte anticonceptiemaatregel is immers een verregaande maatregel die op een behoorlijk ingrijpende manier beperkingen aan de potentiële ouders oplegt.

Daarenboven kan er ook moeilijk aangenomen worden dat deze verplichte, beperkende maatregel in het kader van de gezinsplanning niet in strijd is met de aard van het beschermde recht uit artikel 10.1 ECOSOC. De stichting van een gezin wordt door deze maatregel immers volledig onmogelijk gemaakt, terwijl de Staat conform artikel 10.1 ECOSOC net de positieve verplichting heeft om in dat kader de grootst mogelijke bescherming en bijstand te verlenen. De essentie van het verankerde recht wordt met andere woorden volledig gefnuikt. Deze maatregel is daarnaast ook een discriminerende en gedwongen maatregel, wat afbreuk doet aan de vooropgestelde minimumvoorwaarden¹⁷⁷ die de Staten moeten respecteren opdat ze een legitiem beleid in het kader van de gezinsplanning kunnen voeren. Bovendien heeft deze maatregel voornamelijk tot doel om ongeboren kinderen te beschermen en het opgroeien in een potentieel verontrustende

¹⁷³ *Ibid.*

¹⁷⁴ *Ibid.*

¹⁷⁵ B. SAUL, D. KINLEY en J. MOWBRAY, *The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: commentary, cases and materials*, Oxford, Oxford University Press, 2014, 239-258.

¹⁷⁶ *Ibid.*, 253-257.

¹⁷⁷ *Ibid.*; De maatregelen die een beperking op de vrije gezinsplanning beogen, moeten aan een aantal minimumvoorwaarden voldoen opdat ze als legitiem bestempeld kunnen worden. In de eerste plaats mag zo'n maatregel geen geweld tegen kinderen inhouden. Daarnaast mogen deze maatregelen niet discriminerend zijn. Tot slot mag er ook geen sprake zijn van een dwingende maatregel om het beoogde doel in het kader van de gezinsplanning te bereiken.

situatie te vermijden, met als gevolg dat deze beperkende maatregel niet uitsluitend tot doel heeft om het algemeen welzijn te bevorderen.

Tot slot kan hierbij ook nog verwezen worden naar de algemene commentaar nr. 5¹⁷⁸ die reeds gepubliceerd werd door het CESCR in 1994. Hierin wordt duidelijk gesteld dat de sterilisatie van een vrouw met een functiebeperking zonder haar voorafgaande en geïnformeerde toestemming een ernstige schending van artikel 10 ECOSOC uitmaakt. Hoewel deze algemene commentaar specifiek handelt over personen met een functiebeperking, kan men zich de vraag stellen of dit standpunt ook niet van toepassing is op toekomstige ouders wiens kind in een verontrustende situatie dreigt op te groeien. De beide situaties zijn immers niet zo verschillend als men op het eerste gezicht zou denken. Wat maakt dat een persoon met een functiebeperking niet gedwongen gesteriliseerd mag worden, terwijl bijvoorbeeld een persoon met een, eventueel te behandelen, verslavingsproblematiek daarentegen wel gesteriliseerd mag worden? Het antwoord op deze vraag is evenwel onduidelijk en gevoelsmatig bovendien moeilijk te beantwoorden. Eventueel zou het omkeerbare karakter van een verplichte anticonceptiemaatregel, in tegenstelling tot het onomkeerbare karakter van de voormelde sterilisatiemaatregel, een tegenargument kunnen zijn. Al blijft het evenwel twijfelachtig of dit argument stand zal houden. Hoe dan ook, een verplichte anticonceptiemaatregel ter bestrijding van potentieel verontrustende situaties zal wellicht de toets uit artikel 4 ECOSOC niet doorstaan met als gevolg dat er sprake zal zijn van een schending van artikel 10.1 ECOSOC.

79. Teneinde deze bespreking met betrekking tot artikel 10 ECOSOC te kunnen afronden, dient het verschil tussen artikel 10.1 en artikel 10.2 ECOSOC op scherp gesteld te worden. Het tweede lid is immers gericht op de bijzondere bescherming van moeders wiens kind recentelijk geboren werd of weldra geboren zal worden. Het strekt zich bijgevolg niet uit naar de voorafgaandelijke kwestie van de gezinsplanning en de reproductieve vrijheid, want dit valt reeds onder de draagwijdte van het eerste lid.¹⁷⁹ De beoordeling van een verplichte anticonceptiemaatregel ter bestrijding van een potentieel verontrustende situatie dient dus enkel te gebeuren op basis van artikel 10.1 ECOSOC.

I.2. Tussenconclusie

80. Alle argumenten in acht genomen, leiden tot de conclusie dat het opleggen van een verplichte anticonceptiemaatregel in strijd is met artikel 10.1 ECOSOC. Deze maatregel doorstaat geenszins de rechtvaardigingstoets uit artikel 4 ECOSOC. De essentie van dit grondrecht zou immers volledig teniet gedaan worden indien men deze verplichte, beperkende maatregel in het kader van de gezinsplanning zou toestaan. Kortom, een schending van artikel 10.1 ECOSOC is reëel.

B. Het recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven

81. Het tweede fundamentele mensenrecht dat in deze studie naar voren geschoven kan worden, is het recht op eerbiediging van het privé-, familie- en gezinsleven. Dit recht is, net zoals het recht om een gezin te stichten, in verschillende mensenrechtelijke instrumenten terug te vinden. Zo kan

¹⁷⁸ UN COMMITTEE ON ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS (CESCR), *General Comment No. 5: Persons with Disabilities*, 9 december 1994, §31.

¹⁷⁹ B. SAUL, D. KINLEY en J. MOWBRAY, *The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: commentary, cases and materials*, Oxford, Oxford University Press, 2014, 721-860.

niet alleen gedacht worden aan artikel 8 EVRM, maar ook aan artikel 17 BUPO. Daarnaast is dit recht ook terug te vinden in artikel 16 IVRK en artikel 22 van de Belgische Gw¹⁸⁰.

I. Artikel 8 EVRM

I.1. Het principe uit artikel 8.1 EVRM uitgelicht

82. Artikel 8 EVRM omvat vier te onderscheiden grondrechten, met name het recht op respect voor het privéleven, het familie-en gezinsleven, de woning en de correspondentie. Deze rechten zijn evenwel nauw met elkaar verbonden en overlappen bovendien gedeeltelijk. Bijgevolg is het niet altijd mogelijk om deze grondrechten van elkaar te onderscheiden, maar dit is geenszins noodzakelijk.¹⁸¹ Zo zal het EHRM vaak zaken behandelen die zowel betrekking hebben op de bescherming van het privéleven, als op de bescherming van het familie- en gezinsleven.¹⁸² De in deze masterproef te analyseren problematiek, met name de mensenrechtelijke mogelijkheid van een verplichte anticonceptie- en/of sterilisatiemaatregel, zal eveneens de beide grondrechten uit deze verdragsbepaling beslaan. Het EHRM heeft de reikwijdte van artikel 8 EVRM in de loop der jaren immers aanzienlijk uitgebreid, met als gevolg dat het vandaag een breed scala aan belangen omvat.¹⁸³ Zo zullen onder andere de informatieve privacy, de persoonlijke identiteit, de fysieke en psychische integriteit, ... onder de werkingssfeer van artikel 8 EVRM teruggebracht kunnen worden (zie randnummers 112-123).¹⁸⁴ Anders gezegd, artikel 8 EVRM heeft vandaag concreet betrekking op de meeste aspecten van het leven waaronder ook de reproductieve rechten en vrijheden. Dat laatste is zelfs een domein dat van bijzonder belang is voor de bescherming van het privé- en gezinsleven, gelet op de gevoeligheid van deze thematiek.¹⁸⁵

83. Artikel 8.1 EVRM is evenwel de enige bepaling in dit Europese verdrag dat melding maakt van het begrip 'respect'.¹⁸⁶ Deze uitdrukkelijke woordkeuze zorgt er dan ook voor dat deze verdragsbepaling zowel een positieve, als een negatieve dimensie omvat. De Staat dient zich immers niet alleen te onthouden van een inmenging in het privé-, en gezinsleven, maar ze moet er daarnaast ook voor zorgen dat ze actief het recht op een gezinsleven mogelijk maakt en de ongestoorde ontwikkeling van dit gezinsleven op een effectieve manier beschermt.¹⁸⁷ Aan dit artikel kleven voor de Belgische overheid dus zowel positieve als negatieve verplichtingen.¹⁸⁸ Het is in het kader van deze masterproef vooral de negatieve verplichting die de nodige aandacht verdient.

¹⁸⁰ Gecoördineerde Grondwet 17 februari 1994.

¹⁸¹ P. HIRVAILA en S. HEIKKILA, *Right to respect for private and family life, home and correspondence: a practical guide to the article 8 Case-Law of the ECHR*, Cambridge, Intersentia, 2022, 1-12.

¹⁸² *Ibid.*

¹⁸³ K. DE VRIES, "Right to respect for private and family life" in P.VAN DIJK, F. VAN HOOFF, A. VAN RIJN en L. ZWAAK (eds.), *Theory and practice of the ECHR*, Morsel, Intersentia, 2018, 667-734.

¹⁸⁴ *Ibid.*

¹⁸⁵ W.A. SCHABAS, *The European Convention on Human Rights: a commentary*, Oxford, Oxford University Press, 2017, 358-409.

¹⁸⁶ *Ibid.*

¹⁸⁷ *Ibid.*; W. DAVIDS, *Verstandelijk beperkten met een kindwens*, Tilburg, Celsius juridische uitgeverij, 2009, 15.; F. RIGAUX, *La protection de la vie privée et des autres biens de la personnalité*, Brussel, Bruylant, 1990, 142-143.

¹⁸⁸ EHRM 13 juni 1979, nr. 6833/74, Marckx/België, §31.

84. België moet er zich immers, conform artikel 8.1 EVRM, van weerhouden om zich te mengen in bepaalde aspecten van het leven van individuen.¹⁸⁹ Door een verplichte anticonceptiemaatregel op te leggen, gaat de Belgische Staat zich evenwel uitdrukkelijk mengen in de meest intieme aspecten van het leven van bepaalde individuen. Zo'n maatregel beknot immers de reproductieve rechten en vrijheden die per slot van rekening een niet te verwaarlozen onderdeel van het menselijk leven uitmaken. Een principiële schending van artikel 8.1 EVRM dringt zich dus op wanneer de Belgische wetgever zou beslissen om een verplichte anticonceptiemaatregel in te voeren. De al dan niet aanwezige ouderwens, die principieel beschermd wordt door artikel 8 EVRM¹⁹⁰, wordt immers volledig aan banden gelegd.

85. Artikel 8 EVRM beslaat evenwel geen absoluut recht. Het tweede lid van deze verdragsbepaling bevat immers een aantal uitzonderingsgronden die een welbepaalde inmenging alsnog kunnen rechtvaardigen. De vraag rijst dan ook of een verplichte anticonceptiemaatregel ter bestrijding van potentiële VOS-situaties deze rechtvaardigingstoets uit artikel 8.2 EVRM kan doorstaan.

I.2. De uitzonderingsgronden uit artikel 8.2 EVRM uitgelicht

86. Artikel 8.2 EVRM geeft expliciet aan onder welke voorwaarden uitzonderingen op het recht op eerbieding van het privé-, familie-, en gezinsleven kunnen worden gemaakt. Niet elke 'inmenging' in de uitoefening van dit recht vormt *ipso facto* een 'inbreuk' op het in artikel 8.1 EVRM vervatte mensenrecht.¹⁹¹ Zo'n inmenging kan immers gerechtvaardigd worden wanneer er aan meerdere voorwaarden is voldaan.¹⁹² In de eerste plaats moeten de beperkingen op dit fundamentele recht steeds bij wet voorzien zijn.¹⁹³ Daarenboven moeten ze één van de in artikel 8.2 EVRM opgesomde, legitieme doelen nastreven¹⁹⁴ en tot slot moeten ze ook noodzakelijk zijn in een democratische samenleving¹⁹⁵. Een positieve toetsing aan deze drie criteria heeft rechtstreeks tot gevolg dat de inmenging alsnog in overeenstemming is met het EVRM. Al zal het EHRM in elke zaak steeds *in concreto* beoordelen of aan deze drie voorwaarden is voldaan. Hierbij zal ze in het bijzonder vooral aandacht besteden aan de vooropgestelde proportionaliteitstoets, zonder afbreuk te doen aan de *in concreto* toekomstige statelijke beoordelingsmarge.¹⁹⁶

87. Het eerste criterium uit artikel 8.2 EVRM vereist dus een wettelijke basis voor de beoogde inmenging. Anders gezegd, artikel 8 EVRM laat slechts een inmenging in het recht op eerbiediging van het privé-, en gezinsleven toe 'voor zover deze bij de wet is voorzien'. Deze zinsnede houdt

¹⁸⁹ S. SMIS, K. VAN LAETHEM, C. JANSSENS en S. MIRGAUX, *Handboek mensenrechten*, Morsel, Intersentia, 2011, 261.

¹⁹⁰ EHRM 10 april 2007, nr. 6339/05, Evans/Verenigd Koninkrijk, §71.; EHRM 16 december 2010, nr. 25579/05, A,B en C/Ierland, §212.; EHRM 2 oktober 2012, nr. 10048/10, Knecht/Roemenië, §54.; EHRM 3 november 2011, nr. 57813/00, S.H. e.a./Oostenrijk, §82.

¹⁹¹ P. DE HERT, *Artikel 8 EVRM en het Belgisch recht: de bescherming van privacy, gezin, woonst en communicatie*, Gent, Mys & Breesch, 1998, 5-56.

¹⁹² I. BOEREFIJN, "Naschrift verplichte anticonceptie", *NJB* 2017, nr. 32, 2.325-2.326.

¹⁹³ De legaliteitstoets.

¹⁹⁴ De legitimiteitstoets.

¹⁹⁵ De noodzakelijkheids- of proportionaliteitstoets.

¹⁹⁶ S. SMIS, K. VAN LAETHEM, C. JANSSENS en S. MIRGAUX, *Handboek mensenrechten*, Morsel, Intersentia, 2011, 261.; P. DE HERT, *Artikel 8 EVRM en het Belgisch recht: de bescherming van privacy, gezin, woonst en communicatie*, Gent, Mys & Breesch, 1998, 5-56.

vooreerst in dat de inmenging toegelaten moet zijn door een in de nationale rechtsorde erkende rechtsregel.¹⁹⁷ Dit omvat concreet 'geschreven recht', met inbegrip van de verschillende vormen van gedelegeerde wetgeving en het 'ongeschreven recht' zoals geïnterpreteerd en toegepast door de interne rechtscolleges.¹⁹⁸ Samengevat, als 'wet' geldt kortweg de van kracht zijnde rechtsregel zoals geïnterpreteerd en uitgelegd door de bevoegde, interne rechtscolleges.

Maar een inmenging is daarenboven pas bij wet voorzien, indien ze voldoende toegankelijk is voor de rechtsonderhorige en indien het toepassingsgebied en de normatieve inhoud van de betrokken regel voldoende precies zijn, om de gevolgen ervan met redelijke voorspelbaarheid te voorzien.¹⁹⁹ De wet moet dus ook toegankelijk en voorzienbaar zijn. De vereiste van 'voorzienbaarheid' houdt concreet in dat de wet duidelijk omschrijft wat de inmenging inhoudt en in welke gevallen deze precies is toegestaan.²⁰⁰ De vereiste van 'toegankelijkheid' is daarentegen vrij voor de hand liggend. Het betekent immers dat de rechtsonderhorige op de hoogte moet kunnen zijn van de regels die *in casu* belangrijk en toepasselijk zijn. Deze kwaliteitsvereiste kan bijvoorbeeld gerealiseerd worden door middel van een publicatie in het Belgische Staatsblad.²⁰¹

88. Een analyse van dit eerste criterium met betrekking tot de verplichte anticonceptiemaatregel biedt vandaag evenwel weinig antwoord op de vraag of deze maatregel een gerechtvaardigde inmenging conform artikel 8.2 EVRM kan uitmaken. De maatregel wordt op vandaag louter gesuggereerd en is geenszins in een concrete rechtsregel gegoten. Desalniettemin zal de wetgever wellicht goed moeten nadenken over de vereiste van 'voorzienbaarheid', wanneer hij beslist om een dergelijke maatregel in te voeren. De nationale rechtsgrond moet immers voldoende informatie verstrekken over het bestaan, de reikwijdte en de wijze waarop de inmenging uitgeoefend zal worden.²⁰²

Zo zou men bijvoorbeeld kunnen zeggen dat men dit fundamenteel mensenrecht gaat beperken door middel van een verplichte anticonceptiemaatregel als er een gevaar voor het ongeboren kind dreigt.²⁰³ Het doorslaggevende criterium wordt dan geformuleerd door de zinsnede "als er een gevaar voor het ongeboren kind dreigt", wat in essentie neerkomt op een open norm. De keuze voor zo'n open norm kan verantwoord worden omdat men op die manier rekening kan houden met de concrete omstandigheden van het geval, maar vanuit het perspectief van de mensenrechten is

¹⁹⁷ W.A. SCHABAS, *The European Convention on Human Rights: a commentary*, Oxford, Oxford University Press, 2017, 358-409.

¹⁹⁸ *Ibid.*; EHRM 11 november 2005, nr. 44774/98, Leyla Sahin/Turkije, §88.; EHRM 14 september 2010, nr.38224/03, Sanoma Uitgevers/Nederland, §83.

¹⁹⁹ EHRM 26 april 1979, nr. 6538/74, The Sunday Times/Verenigd Koninkrijk, §49.; EHRM 25 maart 1983, nr. 5947/72, Silver/Verenigd Koninkrijk, §85. (De eerste zaak behandelde riep evenwel de vermelde kwaliteitsvereisten in het leven voor wat betreft artikel 10.2 EVRM, maar de tweede zaak maakte deze eveneens van toepassing op artikel 8.2 EVRM door middel van een verwijzing naar het eerste arrest.)

²⁰⁰ I. BOEREFIJN, "Naschrift verplichte anticonceptie", *NJB* 2017, nr. 32, 2.326.

²⁰¹ P. DE HERT, *Artikel 8 EVRM en het Belgisch recht: de bescherming van privacy, gezin, woonst en communicatie*, Gent, Mys & Breesch, 1998, 5-56.

²⁰² *Ibid.*

²⁰³ Dit criterium werd als voorbeeld aangehaald voor een nieuwe Nederlandse regeling in het kader van deze thematiek.; zie C. DE GROOT, P. VLAARDINGERBROEK, C. RIJLAARSDAM en A.J. SCHNEIDER, "Verplichte anticonceptie", *NJB* 2017, nr. 32, 2.325.

dat evenwel een probleem.²⁰⁴ De concrete omstandigheden en gevallen waaronder de inmenging van het in artikel 8 EVRM vervatte mensenrecht toegelaten is, dienen immers duidelijk en precies omschreven te zijn. Anders dreigt het risico van discriminatie en stigmatisering de kop op te steken. Dit risico is bovendien niet verdwenen wanneer men de beslissing tot het opleggen van een verplichte anticonceptiemaatregel in handen van de rechter legt.²⁰⁵

Een ander doorslaggevend criterium dat de Belgische wetgever zou kunnen hanteren, is “als er een potentieel verontrustende situatie voor het ongeborn kind dreigt”. Deze optie is al iets duidelijker dan het loutere gevaarcriterium, gelet op de bestaande definiëring in artikel 2, §1, 54 DIJH (zie randnummer 34). Maar dit criterium behoeft evenwel nog steeds een zekere, doch moeilijk in te schatten invulling door de rechter, gelet op het potentieel dreigende karakter van dit criterium. Bovendien draagt het evenzeer een bepaald risico van discriminatie en stigmatisering in zich. Het is dan ook twijfelachtig of dit criterium beter is dan het loutere gevaarcriterium. Hoe dan ook, de vereiste voorzienbaarheid zal wellicht bijzonder hoog moeten zijn wanneer men kijkt naar de gevoeligheid van deze thematiek.²⁰⁶ Maar zoals reeds aangegeven, is er op vandaag geen enkele interne rechtsbasis voor deze maatregel in België terug te vinden. Het blijft dus speculeren of de Belgische wetgever erin zou slagen om, indien gewenst, een aanvaardbare rechtsgrond in te voeren.

89. Het tweede criterium uit artikel 8.2 EVRM vereist verder dat de inmenging een legitiem doel nastreeft. Concreet dient hierbij de vraag gesteld te worden of de beoogde inmenging strekt tot de bescherming van één of meer van de in artikel 8.2 EVRM opgesomde doelen. Hoewel de opgenomen lijst van legitieme doelen limitatief is, is de uitlegging door het EHRM bijzonder ruim. Bijgevolg wordt het criterium met betrekking tot het legitieme doel zelden als erg belangrijk aanzien.²⁰⁷ Meer zelfs, het EHRM heeft reeds uitdrukkelijk aangegeven dat het de gewoonte heeft om vrij beknopt te zijn wanneer het nagaat of er sprake is van een legitiem doel in de zin van de artikel 8.2 EVRM.²⁰⁸ Het belang van deze legitimiteitstoets is dus eerder gering. Desalniettemin dient de mogelijkheid tot het opleggen van een verplichte anticonceptiemaatregel alsnog afgetoetst te worden aan deze tweede vereiste.

90. Het opleggen van zo'n maatregel is immers een inmenging die in verband kan worden gebracht met een legitiem doel dat in artikel 8.2 EVRM is opgenomen, met name 'de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen'. Concreet toegespitst op deze thematiek betreft het legitiem doel dan ook 'de bescherming van de rechten en vrijheden van het ongeborn kind'. Hoewel deze doelstelling op het eerste gezicht vrij aantrekkelijk lijkt, rijzen er toch al snel verschillende vragen en problemen.

Zo kan men zich in de eerste plaats afvragen of een ongeborn kind, en in het bijzonder een toekomstig, niet-bestaand kind, als 'een ander' kan worden aangemerkt. Het EHRM heeft echter zelf nog geen uitspraak over de juridische status van het ongeborn leven willen doen (zie

²⁰⁴ *Ibid.*

²⁰⁵ *Ibid.*

²⁰⁶ W.A. SCHABAS, *The European Convention on Human Rights: a commentary*, Oxford, Oxford University Press, 2017, 358-409.

²⁰⁷ *Ibid.*

²⁰⁸ EHRM 1 juli 2014, nr. 43835/11, S.A.S/Frankrijk, §114.

randnummers 162-166). In de *Thi Nho Vo*-zaak liet het immers expliciet de ruimte aan de lidstaten om zelf te bepalen welke juridische status zij aan een ongeborn kind toekennen.²⁰⁹ Bijgevolg blijft het twijfelachtig of ongeborenen onder de notie ‘anderen’ kunnen vallen.

Daarenboven rijst de vraag welke rechten en vrijheden van de ander dan precies op het spel staan.²¹⁰ Als een anticonceptiemaatregel verplicht zou worden opgelegd, dan heeft dat logischerwijze tot gevolg dat het beoogde kind nooit zal bestaan waardoor het wellicht ook ogenblikkelijk verhinderd wordt om ooit een rechtssubject te worden. Een beroep op het IVRK ter bescherming van de hierin opgenomen rechten lijkt dan ook moeilijk te verantwoorden. L. TEN HAAF merkte hierover immers op: “een verplichte anticonceptiemaatregel voorkomt geen rechtenschending, maar het voorkomt daarentegen de drager van deze rechten”.²¹¹ Eventueel zou een nieuw recht, met name ‘het recht van het toekomstige kind om niet geboren te worden’, soelaas kunnen bieden. Al rijst bij zo’n idee ook opnieuw de vraag naar de juridische status van het ongeborn kind (zie randnummers 143-182), met name kunnen ze als ongeborn kind, en in het bijzonder als toekomstig, nog niet-bestaand kind überhaupt aanspraak maken op de bescherming die uit een dergelijk recht om niet geboren te worden, zou kunnen voortvloeien?

Hieruit kan afgeleid worden dat de concrete invulling van het legitieme doel, met name ‘de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen’ niet zo simpel zal zijn als op het eerste gezicht lijkt. De vraag is evenwel of het EHRM hier veel aandacht zal aan besteden, gelet op het feit dat het zelf al uitdrukkelijk aangaf dat het de legitimiteitstoets eerder beknopt doorvoert. Bovendien geven sommige auteurs daarentegen ook aan dat er *in casu* geenszins discussie bestaat over de aanwezigheid van een legitiem doel conform artikel 8.2 EVRM.²¹² De vraag blijft hoe dan ook of het belang van het ongeborn, nog niet verwekte kind, een afdoende reden kan zijn om deze verre gaande maatregel van verplichte anticonceptie op te leggen.²¹³

91. Tot slot schuift de derde voorwaarde een noodzakelijkheidstoets naar voren. Zelfs al is een welbepaalde inmenging bij de wet voorzien en houdt ze verband met één van de in artikel 8.2 EVRM opgesomde doelen, dan nog is vereist dat ze noodzakelijk is in een democratische samenleving en niet verder reikt dan wat strikt noodzakelijk is. Het doel van deze noodzakelijkheidstoets is dan ook om na te gaan of de overheid een juist evenwicht heeft gevonden tussen de concurrerende publieke en private belangen.²¹⁴ Al zal het EHRM bij de beoordeling van dit derde criterium evenwel een bepaalde beoordelingsmarge aan de betrokken lidstaat toestaan.²¹⁵ Het Hof zal daarbij vaak verwijzen naar de relevante juridische praktijk in de lidstaten, om te bepalen of er al dan niet sprake is van een door de lidstaten gedragen consensus.²¹⁶ Maar het Hof gaf eerder wel al aan dat deze beoordelingsmarge zeer beperkt is, wanneer de meest

²⁰⁹ EHRM 8 juli 2004, nr. 53924/00, Vo/Frankrijk, §85.

²¹⁰ L. TEN HAAF, “Grondrechten en het ongegronde recht op niet-bestaan: gedwongen anticonceptie in het licht van artikel 8.2 EVRM”, *Ars Aequi* 2017, 189-193.

²¹¹ *Ibid.*; L. TEN HAAF, “Een slechte toekomst is geen toekomst. Het belang van het toekomstig kind als rechtvaardiging van gedwongen anticonceptie”, *Nederlands Juristenblad* 2012, 1176-1181.

²¹² I. BOEREFIJN, “Naschrift verplichte anticonceptie”, *NJB* 2017, nr. 32, 2.326.

²¹³ COLLEGE VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS, *Verplichte anticonceptie voor vrouwen op gespannen voet met mensenrechten*, 20 december 2022.

²¹⁴ EHRM 26 mei 1994, nr. 16969/90, Keegan/Ierland, §49.

²¹⁵ W.A. SCHABAS, *The European Convention on Human Rights: a commentary*, Oxford, Oxford University Press, 2017, 358-409.

²¹⁶ *Ibid.*

intieme aspecten van het privé-, en gezinsleven, zoals bijvoorbeeld iemands seksuele leven waaronder dus de reproductieve rechten en vrijheden vallen, in het geding zijn.²¹⁷ Er dienen immers bijzonder ernstige redenen voorhanden te zijn, vooraleer zo'n inmenging in de zin van artikel 8.2 EVRM gerechtvaardigd kan zijn.

92. Daarnaast kan opgemerkt worden dat de noodzakelijkheidstoets uit elkaar valt in drie verschillende beginselen, met name het subsidiariteitsbeginsel, het proportionaliteitsbeginsel en het effectiviteitsbeginsel.²¹⁸ Al maakt het EHRM in zijn rechtspraak geenszins een strikt onderscheid tussen deze verschillende beginselen, noch gebruikt het al deze beginselen even systematisch.²¹⁹ De keuze voor de specifieke toetsingscriteria lijkt immers vooral af te hangen van de concrete casus die voorgelegd wordt. Maar voor deze masterproef worden evenwel alle verschillende beginselen van deze noodzakelijkheidstoets kort toegelicht. Het is immers onmogelijk om op voorhand te voorspellen op basis van welke elementen uit de noodzakelijkheidstoets het Hof een eventuele casus met betrekking tot een betwiste anticonceptie maatregel, zou behandelen.

Zo houdt het effectiviteitsbeginsel vooreerst in dat de beoogde maatregel effectief moet zijn. Men dient dus na te gaan of er redelijkerwijze mag worden aangenomen dat de concrete maatregel voldoende nuttig, relevant en toereikend is om het beoogde doel te bereiken. Anders gezegd, een maatregel is niet toelaatbaar als blijkt dat deze niet blijkt bij te dragen aan het verwezenlijken van het beoogde doel, maar daarentegen wel een grondrechtenbeperking oplevert.²²⁰ Dit beginsel wordt ook wel het pertinentie criterium genoemd.²²¹

Het subsidiariteitsbeginsel brengt daarentegen met zich mee dat steeds moet worden onderzocht of er geen andere, minder ingrijpende maatregelen voorhanden zijn om het beoogde doel te bereiken.²²² Anders gezegd, de voorkeur moet steeds uitgaan naar de minst 'zware' maatregel. Een welbepaalde inmenging kan immers niet gerechtvaardigd worden wanneer er andere minder ingrijpende en niet-gebruikte mogelijkheden voorhanden zijn.

Tot slot betekent het proportionaliteitsbeginsel dat de middelen afgestemd moeten worden op het beoogde doel. Anders gezegd, er dient een redelijke verhouding te bestaan tussen de aantasting van het recht en de legitieme doelstelling die nagestreefd wordt.²²³ Hoe sterker het beoogde doel, het groter de inmenging derhalve mag zijn.

²¹⁷ EHRM 22 oktober 1981, nr. 7525/76, Dudgeon/Verenigd Koninkrijk, §52.; EHRM 31 juli 2000, nr. 35765/97, A.D.T/Verenigd Koninkrijk, §37.

²¹⁸ L. TEN HAAF, "Grondrechten en het ongegronde recht op niet-bestaan: gedwongen anticonceptie in het licht van artikel 8.2 EVRM", *Ars Aequi* 2017, 189-193.; COLLEGE VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS, *Verplichte anticonceptie voor vrouwen op gespannen voet met mensenrechten*, 20 december 2022.

²¹⁹ J. GERARDS, *EVRM: algemene beginselen*, Den Haag, Sdu Uitgevers, 2011, 142.

²²⁰ *Ibid.*

²²¹ P. DE HERT, *Artikel 8 EVRM en het Belgisch recht: de bescherming van privacy, gezin, woonst en communicatie*, Gent, Mys & Breesch, 1998, 5-56.; L. TEN HAAF, "Grondrechten en het ongegronde recht op niet-bestaan: gedwongen anticonceptie in het licht van artikel 8.2 EVRM", *Ars Aequi* 2017, 189-193.; COLLEGE VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS, *Verplichte anticonceptie voor vrouwen op gespannen voet met mensenrechten*, 20 december 2022.;

²²² J. GERARDS, *EVRM: algemene beginselen*, 2011, Den Haag, Sdu Uitgevers, 142.

²²³ *Ibid.*

93. Een concrete analyse van de verplichte anticonceptiemaatregel in het licht van deze noodzakelijkheidsvereiste levert evenwel een aantal belangrijke inzichten op. Het kan namelijk betwist worden of deze maatregel *in concreto* niet verder reikt dan wat strikt noodzakelijk is. De bescherming van het ongeboren, nog niet-bestaande kind dat dreigt op te groeien in een verontrustende situatie is immers het beoogde doel van deze maatregel. Anders gezegd, de overheid wenst hiermee de potentieel verontrustende situaties te bestrijden. Maar de beleidsvrijheid van de Belgische overheid lijkt in deze context toch eerder beperkt te zijn. Het gaat immers om een concrete maatregel die een grote weerslag heeft op het in artikel 8 EVRM vervatte recht. Daarenboven bestaat er tussen de verdragsstaten een zekere consensus dat een *wrongful life claim*²²⁴ niet gehonoreerd kan worden en dat een verplichte anticonceptiemaatregel een te verregaande maatregel is om wettelijk te verankeren.²²⁵ Bovendien heeft deze maatregel betrekking op de meest intieme aspecten van het privé-, en gezinsleven, waardoor de concrete beoordelingsmarge hoe dan ook al zeer beperkt is. Bijgevolg zal het voor de Belgische overheid zeer moeilijk zijn om een aanvaardbaar evenwicht te vinden tussen de conflicterende publieke en private belangen.

94. Maar dit is evenwel niet het enige dat over deze gesuggereerde maatregel in het licht van deze analyse geschreven kan worden. Een toetsing aan de drie voormelde beginselen kan immers niet ontbreken.

In de eerste plaats vereist het effectiviteitsbeginsel dat de beoogde maatregel effectief is, met als gevolg dat men een antwoord zal moeten formuleren op de vraag of een verplichte anticonceptiemaatregel voldoende effectief, nuttig, relevant en toereikend is om het ongeboren, nog niet-bestaande kind dat potentieel dreigt op te groeien in een verontrustende situatie, te beschermen. Deze beschermingsdoelstelling klinkt in theorie heel aantrekkelijk en is enigszins te ambiëren, maar in de praktijk zal het zeer moeilijk zijn om in te schatten wanneer er eventueel sprake zal zijn van een toekomstig VOS-dossier.²²⁶ Het zal bij de verwekking of de geboorte van het kind immers niet altijd vaststaan dat het kind een VOS-slachtoffer dreigt te worden. Er kan evenwel al sprake zijn van een mogelijk risico, maar dan nog zal het niet altijd op voorhand te voorspellen zijn of het ook daadwerkelijk fout zal gaan in dat gezin. Bovendien kan het ook zijn dat de persoon die de verontrustende situatie *in concreto* creëert, beïnvloedt of in stand houdt, geenszins in beeld is op het ogenblik dat er sprake is van een eventuele oplegging van deze maatregel.²²⁷ Kortom, het opleggen van een verplichte anticonceptiemaatregel zal niet altijd kunnen voorkomen dat het ongeboren, en in het bijzonder het toekomstige, nog niet-bestaande, kind, alsnog slachtoffer wordt in een VOS-dossier. De vraag blijft dus of zo'n maatregel werkelijk voldoende effectief, nuttig, relevant en toereikend is om het beoogde doel te bereiken. Het is in de praktijk immers zeer moeilijk om vooraf te weten bij welke vrouwen of gezinnen er een groot risico is op een toekomstig VOS-dossier.²²⁸

²²⁴ Dit is een vordering van de kinderen tegen de ouders gebaseerd op het recht om niet geboren te worden of het recht om in een ander lichaam geboren te worden. (*contra wrongful birth claim*).

²²⁵ E. MERCKX, "Gedwongen anticonceptie: een kwestie van mensenrechten", *Juristenkrant* 2016, nr. 335, 10.; D. FIERS, *Cassatie verwerpt vergoeding voor geboorte*, 20 november 2014.

²²⁶ L. TEN HAAF, "Grondrechten en het ongegronde recht op niet-bestaan: gedwongen anticonceptie in het licht van artikel 8.2 EVRM", *Ars Aequi* 2017, 189-193.

²²⁷ *Ibid.*

²²⁸ *Ibid.*; COLLEGE VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS, *Verplichte anticonceptie voor vrouwen op gespannen voet met mensenrechten*, 20 december 2022.

95. Daarenboven zal België ook moet kunnen aantonen dat er geen minder verregaande alternatieven bestaan om de legitieme doelstelling ter bescherming van de rechten van het (ongeboren) kind te waarborgen. Concreet zal België zich moeten afvragen of het echt op geen enkele andere manier mogelijk is om te voorkomen dat de vrouw in kwestie zwanger zou raken. Maar daarnaast dient België zich ook de vraag te stellen of men geen maatregelen kan nemen om de betrokken vrouw die reeds zwanger is, te ondersteunen en zo nodig de ongeborene op die manier te gaan beschermen. Een verplichte anticonceptiemaatregel is immers een zeer verregaande en ingrijpende maatregel. Het is bijgevolg dan ook erg moeilijk om aan te nemen dat er geen andere minder ingrijpende en niet-gebruikte alternatieven aangereikt kunnen worden om deze legitieme doelstelling alsnog te kunnen nastreven.²²⁹ Men zou bijvoorbeeld kunnen denken aan gespecialiseerde hulpverlening die kwetsbare vrouwen in hun gezinsplanning ondersteunt of gesprekken men hen aangaat om hen aan te moedigen over te gaan tot vrijwillige anticonceptie.

96. Tot slot lijkt het ook weinig waarschijnlijk dat het proportionaliteitsbeginsel in het kader van een verplichte anticonceptiemaatregel overeind zal blijven. Er dient immers een redelijke verhouding te bestaan tussen het nagestreefde beschermingsdoel en de aantasting van het in artikel 8 EVRM vervatte recht op privé-, en gezinsleven. Een verplichte anticonceptiemaatregel maakt evenwel een zeer ernstige inbreuk op deze verdragsbepaling uit, gelet op het feit dat men geenszins kan beschikken over de eigen reproductieve mogelijkheden. Bij het opleggen van zo'n maatregel beslist de overheid immers volledig in de plaats van de potentiële ouders. Bovendien heeft het betrekking op de meest intieme aspecten van het privé-, en gezinsleven, waardoor er volgens het EHRM bijzonder ernstige redenen ter rechtvaardiging voorhanden moeten zijn (zie randnummers 82-85). De ernst van deze inbreuk en het twijfelachtige effect van de beoogde maatregel maken het dus bijzonder moeilijk om een evenredige verhouding te beargumenteren. Hoewel de omkeerbaarheid van deze maatregel een eventueel tegenargument zou kunnen bieden, raakt de verplichte anticonceptiemaatregel hoe dan ook in het hart van de menselijke waardigheid.²³⁰

97. Niettegenstaande het feit dat de verplichte anticonceptiemaatregel op vandaag een loutere suggestie uitmaakt, kan uit deze extensieve uiteenzetting evenwel reeds geconcludeerd worden dat de kans zeer klein is dat ze ooit de rechtvaardigingstoets uit artikel 8.2 EVRM zal doorstaan. Een schending van het in artikel 8 EVRM vervatte recht op privé- en gezinsleven dringt zich dus op.

1.3. De zaak van K en T tegen Finland: de vrijwilligheid uitgeput, en dan?

98. Daarnaast velde het EHRM in 2001 al een bijzonder interessant arrest in het kader van deze thematiek, met name het arrest K en T tegen Finland.²³¹ In deze zaak werd concreet de positie van de ouders in het licht van artikel 8 EVRM onder de loep genomen. De betrokken ouders K en T werden immers geconfronteerd met de gedwongen plaatsing van hun kinderen omwille van de vastgestelde problematische opvoedingssituatie²³² waarin ze moesten opgroeien. Het EHRM

²²⁹ E. MERCKX, "Gedwongen anticonceptie: een kwestie van mensenrechten", *Juristenkrant* 2016, nr. 335, 10.

²³⁰ I. BOEREFIJN, "Verplichte anticonceptie voor vrouwen is in strijd met mensenrechten", *NJB* 2017, nr. 13, 722.

²³¹ EHRM 12 juli 2001, nr. 25702/94, K en T/Finland.

²³² Deze zaak dateert van 2001 en op dat moment sprak men nog steeds over een problematische opvoedingssituatie (zie randnummer 31).

oordeelde finaal in deze zaak dat het EVRM, en in het bijzonder het recht op familielevens van de ouders uit artikel 8 EVRM, geschonden wordt in de mate dat ze niet betrokken worden bij (niet-dringende) plaatsingsbeslissingen met betrekking tot hun kinderen.²³³

99. De feiten in deze zaak beginnen met K. Ze is de moeder van drie kinderen bij drie verschillende vaders. Zo heeft ze een dochter P, geboren bij vader X. Een zoon M, geboren bij vader V en een baby J, geboren bij vader T die samen met moeder K de eisende partij in deze zaak is. De geestelijke gezondheidstoestand van K zorgt er evenwel voor dat ze meermaals opgenomen wordt in psychiatrische instellingen, met als gevolg dat het volledige gezin in het vizier van de hulpverleners komt die zich grote zorgen maken over de opvoedingssituatie van de aanwezige kinderen. Het gedrag van de vierjarige zoon M is immers zeer verontrustend, aangezien hij bijzonder agressief en gewelddadig gedrag stelt. Deze vaststelling leidt in eerste instantie dan ook tot een vrijwillig hulpverleningstraject aan huis waar zowel de zoon M, als de dochter P aan onderworpen worden. Maar de geestelijke gezondheidstoestand van de op dat moment zwangere K gaat evenwel verder achteruit en het gedrag van de zoon M blijft bovendien erg verontrustend, waardoor er naderhand sprake is van een overheidsinterventie die alle kinderen uit het gezin weghaalt. Het ouderlijk gezag van de dochter P wordt toegekend aan haar vader X, terwijl de zoon M geplaatst wordt. Ook baby J wordt onmiddellijk na de geboorte in crisisopvang geplaatst.

100. Als reactie op deze situatie, maken K en T naderhand de zaak aanhangig bij het EHRM op grond van artikel 8 EVRM. Een beoordeling van de mate waarin hun recht op familielevens geschonden is, dringt zich dan ook op. Maar deze zaak is in het kader van de onderliggende onderzoeksvraag vooral interessant omdat men het concept van “het uitputten van de vrijwilligheid” sterk naar voren gaat schuiven. De jeugdhulpverlening gaat immers altijd eerst proberen om met de betrokkenen op een vrijwillige basis aan de slag te gaan zodat men op die manier kan werken aan de verontrustende situatie.²³⁴ Maar als dat echt niet lukt of men wenst daar niet vrijwillig op in te gaan, dan kan men evenwel overgaan tot een gedwongen tussenkomst. De overstap van “vrijwilligheid” naar “dwang” is dus met andere woorden steeds gekoppeld aan het uitputten van de vrijwilligheid.²³⁵

In deze zaak betekende dat concreet dat het EHRM geen schending van artikel 8 EVRM opmerkte met betrekking tot de genomen plaatsingsmaatregelen ten aanzien van de dochter P en de zoon M. Ze hadden immers al vrijwillige hulpverlening aan huis aangeboden gekregen. De vrijwilligheid was dus uitgeput op het ogenblik van de overheidsinterventie. Maar het EHRM was daarentegen ook van oordeel dat de crisisplaatsing van de pasgeboren baby J een schending van artikel 8 EVRM in zich hield. De vrijwilligheid was voor baby J geenszins uitgeput, met als gevolg dat men niet onmiddellijk na de geboorte kon overgaan tot een gedwongen plaatsing.

101. Kort samengevat, kan uit dit arrest geconcludeerd worden dat het niet mogelijk is om over te gaan tot een gedwongen plaatsing onmiddellijk na de geboorte van het kind. De vrijwilligheid is immers nog niet uitgeput. Desalniettemin doet dit arrest wel een aantal vragen rijzen. Zo kan men zich in de eerste plaats afvragen wat dit arrest concreet betekent wanneer men de vrijwilligheid

²³³ EHRM 12 juli 2001, nr. 25702/94, K en T/Finland, §168-170.

²³⁴ J. PUT, *Handboek Jeugdbeschermingsrecht*, Brugge, Die Keure, 2021, 13.

²³⁵ W. DE BONDT, *Handboek Jeugdrecht, s.l.*, 2022, 117-119.

reeds heeft uitgeput tijdens de zwangerschap of eventueel zelfs voor de verwekking van het kind. Het arrest opent in ieder geval de discussie naar de vraag wat men gaat doen met vrouwen die bijvoorbeeld lijden aan een afhankelijkheidsproblematiek tijdens de zwangerschap. Kan men aan hen tijdens deze zwangerschap reeds een vrijwillig hulpverleningstraject voorstellen? Maar wat als ze daar niet op wensen in te gaan, kan men hen dan bijvoorbeeld al verplicht gaan opvolgen? Houdt dit arrest een indirecte grondslag in om een verplichte anticonceptiemaatregel op te leggen aan vrouwen waarvan men reeds weet dat ze bijvoorbeeld lijden aan een afhankelijkheidsproblematiek, maar wel een kinderwens koesteren? Het arrest lijkt op het eerste gezicht immers te stellen dat de vrijwilligheid eerst moet worden uitgeput. Maar van zodra deze uitgeput is, kan men gedwongen maatregelen nemen. Hoever kan men daar concreet ingaan en op welk moment in de gezinsplanning kan men dan precies overgaan tot dwang?

Het is bijgevolg duidelijk dat dit arrest mogelijk een aantal deuren waarachter moeilijke en ethische discussies schuilgaan, opent. Doch mag geenszins vergeten worden dat het EHRM een casuïstische benadering hanteert, waardoor de concrete duiding van zijn rechtspraak niet altijd evident is. Een argument dat in deze uiteenzetting bovendien versterkt kan worden door het feit dat de onderliggende feitenrelaas *in casu* een ander uitgangspunt heeft. Anders gezegd, de feitelijke situaties zijn niet volledig op elkaar afgestemd. Desalniettemin blijft de uitputting van de vrijwilligheid altijd een belangrijke, in het achterhoofd te houden connotatie. Ook wanneer het gaat over discussies omtrent de reproductieve rechten van mensen en de vraag of men deze reproductieve vrijheid soms kan ontnemen omdat het niet in het belang is van het ongeboren, en in het bijzonder het nog niet-bestaande, kind.

II. Artikel 17 BUPO

102. Het recht op eerbiediging van het privé-, familie- en gezinsleven is niet alleen terug te vinden in het EVRM. Het heeft daarnaast ook een concrete grondslag in artikel 17 van het BUPO-Verdrag. Deze verdragsbepaling is immers een korte, doch veelzijdige bepaling die de nodige bescherming kan bieden aan een grote scala van willekeurige of onwettige inmengingen in het kader van de persoonlijke levenssfeer.²³⁶ Hoewel deze verdragsbepaling sterk te vergelijken is met artikel 8 EVRM, is er evenwel geen rechtvaardigingsclausule te bespeuren met betrekking het hierin vervatte recht op privé-, en gezinsleven.²³⁷ Dat betekent dus concreet dat een willekeurige of onwettige inmenging in het recht op privé-, en gezinsleven nooit te rechtvaardigen is conform artikel 17 BUPO.

103. Desalniettemin heeft het VN-Mensenrechtencomité in zijn algemene commentaar nr. 16 gedefinieerd wat precies onder een 'onwettige' en 'willekeurige' inmenging dient te worden begrepen.²³⁸ Een 'onwettige' inmenging houdt immers in dat er geen enkele inmenging mag plaatsvinden, tenzij deze bij wet is voorgeschreven. Een 'willekeurige' inmenging houdt daarentegen in dat een inmenging, zelfs wanneer ze bij wet voorzien is, steeds in overeenstemming moet zijn met de bepalingen en doelstellingen van het BUPO-Verdrag.

²³⁶ P.M. TAYLOR, *A commentary on the International Covenant on Civil and Political Rights: the UN Human Rights Committee's Monitoring of ICCPR Rights*, Cambridge, Cambridge University Press, 2020, 458-498.

²³⁷ De pogingen van sommige Europese lidstaten om in artikel 17 BUPO een lid op te nemen dat vergelijkbaar is met artikel 8.2 EVRM, werd verworpen.; Zie M. NOWAK, *UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, Kehl, N.P. Engel, 2005, 381.

²³⁸ HRC, *General Comment No. 16: Article 17 (right to privacy)*, 1988, §3-4.

Daarenboven dient de inmenging in het licht van de gegeven omstandigheden ook steeds noodzakelijk en proportioneel te zijn.

104. Hoewel de verplichte anticonceptiemaatregel vandaag (nog) niet bij wet is voorzien, rijst voornamelijk de vraag of deze maatregel geen willekeurige inmenging op het in artikel 17 BUPO vervatte recht op privé-, en gezinsleven uitmaakt. De vereisten van noodzakelijkheid en proportionaliteit zullen immers moeilijk te verdedigen zijn. Maar daarnaast zal deze maatregel ook niet in overeenstemming zijn met de bepalingen en doelstellingen van dit verdrag. Artikel 17 BUPO biedt immers de nodige bescherming in het kader van de persoonlijke voortplantingskeuzes en het recht op autonomie over het eigen lichaam.²³⁹ Een willekeurige inmenging in het recht op privé-, en gezinsleven lijkt zich bijgevolg op te dringen, met als gevolg dat er een schending van artikel 17 BUPO op te merken is.

III. Artikel 22 Gw

I.1. Het recht op respect voor de ouderwens

105. Het recht op eerbiediging van het privé-, en gezinsleven is niet alleen in Internationale en Europese instrumenten te aanschouwen, maar het is daarnaast ook sinds 1994 opgenomen in artikel 22 van de Belgische Grondwet.²⁴⁰ Van meet af aan gaf de grondwetgever aan dat er met deze verankering “een zo groot mogelijke concordantie is nagestreefd met artikel 8 EVRM, teneinde betwistingen over de inhoud van dit grondwetsartikel, respectievelijk artikel 8 van het EVRM te vermijden”.²⁴¹ De brug tussen de beide bepalingen werd dus van in den beginne geslagen, met als gevolg dat het Grondwettelijk Hof (hierna: GwH) bij de interpretatie van dit grondwetsartikel nog steeds verwijst naar deze zinsnede.²⁴² Meer zelfs, het GwH verduidelijkte in 2017 dat wanneer er uitsluitend een schending van artikel 8 EVRM wordt aangevoerd, er ogenblikkelijk ook kan aangenomen worden dat er daarnaast ook een schending van artikel 22 Gw wordt aangevoerd.²⁴³ De beide bepalingen zijn dus onlosmakelijk met elkaar verbonden, wat toch een niet onbelangrijke vaststelling kan zijn. Daarenboven wordt aangenomen dat de begrippen “privéleven” en “gezinsleven” dezelfde inhoud hebben als de identieke begrippen in artikel 8 EVRM en artikel 17 BUPO (*supra*).²⁴⁴ De onderlinge verbondenheid tussen al deze bepalingen is dus niet weg te denken.

²³⁹ UNITED NATIONS, *Reporting under the International Covenant on Civil and Political Rights: Training Guide*, 2021, 75-77.

²⁴⁰ J. VELAERS, *De grondwet: een artikelsgewijze commentaar. Deel I: het federale België, het grondgebied en de grondrechten*, Brugge, die Keure, 2019, 385-423.

²⁴¹ Verslag van de commissie met betrekking tot de herziening van titel II van de Grondwet om een artikel 24^{quater} in te voegen betreffende de eerbiediging van het privéleven, *Parl.St.* Kamer 1993-94, nr. 997/5, 2.; Zie eveneens verslag van de commissie met betrekking tot de herziening van titel II van de Grondwet om nieuwe bepalingen in te voegen die de bescherming moeten verzekeren van de rechten en vrijheden, gewaarborgd door het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, *Parl.St.* Senaat BZ 1991-92, nr. 100-4/5°, 2. (hierna: Verslag, *Parl.St.* Senaat, BZ 1991-92, nr. 100-4/5°).

²⁴² Zie o.a.: GwH 24 maart 2004, nr. 54/2004, B.7.; GwH 19 januari 2005, nr. 16/2005, B.2.4.; GwH 7 juni 2006, nr. 91/2006, B.24.2.; GwH 18 januari 2018, nr. 3/2018, B.4.2.

²⁴³ GwH 9 maart 2017, nr. 32/2017, B.15.1.

²⁴⁴ K. RIMANQUE, *De grondwet toegelicht, gewikt en gewogen*, Antwerpen, Intersentia, 2004, 70-73.

106. Artikel 22 Gw beschermt, net zoals artikel 8 EVRM (zie randnummers 82-85), zowel het recht op respect voor de ouderwens, als het recht op respect voor de wens om geen ouder te worden.²⁴⁵ Deze grondrechten vloeien immers voort uit een concrete lezing van “het recht op eerbiediging van het gezinsleven”. De overheid mag deze rechten dan ook niet aantasten. Al wordt het “recht op een kind” daarentegen niet gewaarborgd door deze bepalingen.²⁴⁶ Het wettelijk verankeren van een algemene, verplichte anticonceptiemaatregel schendt dus principiële artikel 22 Gw, gelet op het feit dat de verankerde bescherming van het recht op respect voor de ouderwens hierdoor *in concreto* aangetast wordt. Desondanks gaat dit grondwetsartikel niet zo ver dat men hierin “het recht op een kind” zou kunnen lezen. De vraag rijst dan ook of een verplichte anticonceptiemaatregel ter bestrijding van potentieel verontrustende situaties alsnog een gerechtvaardigde inmenging in het gezinsleven conform artikel 22 Gw kan uitmaken.

1.2. Geen absoluut recht

107. Het in deze grondwetsbepaling vervatte recht op eerbiediging van het privé-, en gezinsleven kan beperkt worden, indien bepaalde beperkingsvoorwaarden vervuld zijn. Zo dienen de beperkingen niet alleen “door de wet²⁴⁷” te worden bepaald, maar ze dienen daarenboven ook te voldoen aan de beperkingsvoorwaarden die in artikel 8, tweede lid EVRM worden vermeld (zie randnummer 86).²⁴⁸ Deze vaststelling vloeit immers voort uit de eerder opgemerkte verbondenheid tussen de beide bepalingen.²⁴⁹ Hoewel artikel 8 EVRM meer informatie geeft over de toegestane beperkingsgronden²⁵⁰, is het evenwel incorrect om daaruit af te leiden dat de wetgever op grond van artikel 22 Gw meer ruimte heeft om de daarin vervatte grondrechten te beperken.²⁵¹ Artikel 8 EVRM blijft immers gelden in de Belgische rechtsorde en zal daarenboven primeren op de internrechtelijke bepalingen.²⁵² De Belgische wetgever dient zich dus steeds te richten op de strengere en meer uitgewerkte Europese criteria, wat reeds van in den beginne de bedoeling is geweest (zie randnummer 105). De grondwetgever heeft dit artikel immers uitdrukkelijk in het verlengde van artikel 8 EVRM vormgegeven en hij heeft bovendien steeds aangegeven dat de

²⁴⁵ J. VELAERS, *De grondwet: een artikelsgewijze commentaar. Deel I: het federale België, het grondgebied en de grondrechten*, Brugge, die Keure, 2019, 385-423.

²⁴⁶ *Ibid.*; EHRM 8 december 2022, nr. 14889/19, Pejrilova/Tsjechië, §62-63.

²⁴⁷ Concreet te begrijpen als “federale wet, decreet of ordonnantie”.

²⁴⁸ J. VELAERS, *De grondwet: een artikelsgewijze commentaar. Deel I: het federale België, het grondgebied en de grondrechten*, Brugge, die Keure, 2019, 385-423.

²⁴⁹ Verslag, *Parl.St. Senaat*, BZ 1991-92, nr. 100-4/5°, 5. waaruit duidelijk blijkt dat de “inhoudelijke waarborgen die voortvloeien uit het EVRM en uit de andere internationale verdragen” gelden.

²⁵⁰ In artikel 22 Gw worden immers twee beperkingsgronden uit het EVRM weggelaten. Zo vernoemt deze bepaling enkel de legaliteitseis, met name “behoudens in de gevallen en onder de voorwaarden door de wet bepaald”, terwijl dit in artikel 8.2 EVRM slechts 1 criterium uitmaakt. Daarnaast bevat artikel 8.2 EVRM nog het criterium van het “nodig zijn in een democratische samenleving” en het criterium van de legitieme doelstelling.

²⁵¹ De grondwetgever beschouwt artikel 22 Gw uitdrukkelijk als geplaatst in het verlengde van art. 8 EVRM en heeft derhalve dan ook standpunt ingenomen dat de toegelaten inbreuken onder art. 22 Gw geenszins verder mogen gaan dan deze die toegelaten worden onder art. 8 EVRM.; Zie P. DE HERT, *Artikel 8 EVRM en het Belgisch recht: de bescherming van privacy, gezin, woonst en communicatie*, Gent, Mys & Breesch, 1998, 4.; Verslag, *Parl.St. Senaat*, BZ 1991-92, nr. 100-4/5°, 2.

²⁵² E. BREMS, “De nieuwe grondrechten in de Belgische Grondwet en hun verhouding tot het Internationale, inzonderheid het Europese recht”, *TBP* 1995, nr. 11, 619-636.

toegelaten inbreuken op artikel 22 Gw niet verder mogen gaan dan deze die gerechtvaardigd zijn onder artikel 8 EVRM.²⁵³

108. Het concrete gevolg van deze vervlechting is dat elke overheidsinmenging in het recht op eerbiediging van het privé-, en gezinsleven dient te worden *“voorgescreven door een voldoende precieze wettelijke bepaling en dat zij noodzakelijk is om een wettige doelstelling te bereiken, hetgeen met name inhoudt dat een redelijk verband van evenredigheid moet bestaan tussen de gevolgen van de maatregel voor de betrokken persoon en de belangen van de gemeenschap”*.²⁵⁴ Een al te zware aantasting van het recht op eerbiediging van het privé-, en gezinsleven zal dus moeilijk te verantwoorden zijn.

Daarenboven is het niet onbelangrijk om te vermelden dat het GwH erkent dat de wet-, decreet-, en ordonnantiegever *“over een appreciatiemarge beschikt om rekening te houden met een billijk evenwicht tussen de tegenstrijdige belangen van het individu en de samenleving in haar geheel. Die appreciatiemarge van de decreetgever is evenwel niet onbegrensd: opdat een wettelijke regeling verenigbaar is met het recht op eerbiediging van het privéleven, moet worden nagegaan of de decreetgever een billijk evenwicht heeft gevonden tussen alle rechten en belangen die in het geding zijn”*.²⁵⁵

109. Uit deze uiteenzetting kan bijgevolg geconcludeerd worden dat de reeds gemaakte analyse in het licht van artikel 8.2 EVRM ook opgaat voor de vraag of een verplichte anticonceptiemaatregel ter bestrijding van potentiële VOS-situaties al dan niet een gerechtvaardigde beperking van artikel 22 Gw uitmaakt (zie randnummers 86-97).

I.3. Tussenconclusie

110. Alles overziend is een schending van artikel 22 Gw in het kader van een verplichte anticonceptiemaatregel reëel. De kans dat deze maatregel de rechtvaardigingstoets uit artikel 8.2 EVRM zal doorstaan, is immers bijzonder klein. Bijgevolg zal er al snel sprake zijn van een ongerechtvaardigde inmenging in het gezinsleven conform artikel 22 Gw. De inherente verbondenheid tussen deze grondwetsbepaling en artikel 8 EVRM dient immers in rekening gebracht te worden.

IV. Artikel 16 IVRK

111. Hoewel het recht op eerbiediging van het privé-, familie- en gezinsleven dat vervat ligt in artikel 17 BUPO, artikel 8 EVRM en artikel 22 Gw ook van toepassing is op minderjarigen, bevat het IVRK ook een expliciete bepaling van dit recht in hoofde van het kind. Artikel 16 IVRK bepaalt immers expliciet dat *“geen enkel kind onderworpen mag worden aan een willekeurige of onrechtmatige inmenging in zijn of haar privéleven, gezinsleven, woning of correspondentie, noch aan enige onrechtmatige aantasting van zijn of haar eer en goede naam”*. Het kind geniet dus ook uitdrukkelijk het recht om beschermd te worden tegen een inmenging in het gezinsleven. Daarenboven heeft deze verdragsbepaling uit het IVRK directe werking in de Belgische rechtsorde,

²⁵³ Verslag, *Parl.St.* Senaat, BZ 1991-92, nr. 100-4/5°, 2.

²⁵⁴ GwH 18 maart 2010, nr. 29/2010, B.10.1.

²⁵⁵ GwH 8 mei 2014, nr. 80/2014, B.32.3. (verwijzend naar o.a. EHRM 26 mei 1994, nr. 16969/90, Keegan/Ierland, §49.; EHRM 25 februari 2014, nr. 12547/06, Ostace/Roemenië, §33.)

wat een niet onbelangrijke vaststelling kan zijn.²⁵⁶ Maar het blijft evenwel de vraag of een ongeborn kind, en in het bijzonder een nog niet-bestaand kind, hier überhaupt aanspraak op kan maken (zie randnummers 148-161).

C. De andere fundamentele rechten die onder artikel 8 EVRM begrepen worden

112. Artikel 8 EVRM kan in verschillende opzichten in verband gebracht worden met de vraag die peilt naar de juridische mogelijkheden van de verplichte anticonceptiemaatregel ter bescherming van het ongeborn kind dat dreigt op te groeien in een verontrustende situatie. Overeenkomstig de rechtspraak van het EHRM vinden immers het recht op zelfbeschikking, het recht op bescherming van de lichamelijke integriteit en het recht op voortplanting hun grondslag in deze concrete verdragsbepaling.

I. Het recht op zelfbeschikking

113. Artikel 8 EVRM waarborgt uitdrukkelijk het recht op eerbiediging van het privé-, familie-, en gezinsleven (zie randnummers 82-85). Maar het EHRM heeft, zoals eerder in deze masterproef al vermeld werd, de reikwijdte van dit artikel in de loop der jaren aanzienlijk uitgebreid. Op vandaag omvat het dus een breed scala aan belangen, waaronder ook het recht op zelfbeschikking. Sinds de zaak *Pretty t. Verenigd Koninkrijk*²⁵⁷ in 2002 is het EHRM immers van oordeel dat de persoonlijke autonomie, ook wel aangeduid als zelfbeschikking, één van de centrale beginselen is waarop artikel 8 EVRM gebaseerd is. Sindsdien heeft het Hof dan ook regelmatig teruggesproken naar de persoonlijke autonomie als essentieel beginsel in het kader van dit fundamentele recht.²⁵⁸ Desondanks kende het EHRM pas in 2007 een zelfstandige bekentenis toe aan het recht op persoonlijke autonomie of zelfbeschikking. Het arrest *Tysiac t. Polen*²⁵⁹ leverde nadrukkelijk deze doorbraak omdat het Hof hierin het recht op persoonlijke autonomie voor het eerst onomwonden heeft erkend. Voordien had ze dit recht evenwel nog expliciet afgewezen.²⁶⁰

114. Bijgevolg behoren de persoonlijke autonomie en het recht op zelfbeschikking tot de kern van het door artikel 8 EVRM beschermde recht op privé-, gezins- en familielevens.²⁶¹ Eenieder dient immers de ruimte te krijgen om, op zijn eigen manier, richting te geven aan zijn leven en hierover beslissingen te nemen.²⁶² Dat betekent dus dat de beslissingen over het eigen leven en het eigen lichaam behoren tot de sfeer van het recht op eerbiediging van het privéleven als vrijheidsrecht. Dit grondrecht is immers doorheen de jaren ontwikkeld tot een 'vrijheidsrecht', een recht om zelf te bepalen wat men in zijn persoonlijke levenssfeer doet en op welke wijze men zijn private levenssfeer invult.²⁶³ De beslissingen inzake voortplanting, kindervens, anticonceptie, abortus,

²⁵⁶ K. MAES, "Recht uit het veld", *TJK* 2007, nr. 5, 341-342.; HET KINDERRECHTENCOLLECTIEF, *Het kinderrechtenverdrag*.

²⁵⁷ EHRM 29 april 2002, nr. 2346/02, *Pretty/Verenigd Koninkrijk*, §61.

²⁵⁸ K. DE LOO, *Prenatale kindbescherming: de rechtsbescherming van de ongeborene en het zelfbeschikkingsrecht van de zwangere vrouw*, Tilburg, Celsius Juridische Uitgeverij, 2019, 22.

²⁵⁹ EHRM, 20 maart 2007, nr. 5410/03, *Tysiac/Polen*, §107.

²⁶⁰ EHRM 29 april 2002, nr. 2346/02, *Pretty/Verenigd Koninkrijk*, §61.; EHRM 16 juni 2003, nr. 35968/97, *Van Kück/Duitsland*, §69.; W. DAVIS, *Verstandelijk beperkten met een kindervens*, Tilburg, Celsius juridische uitgeverij, 2009, 10.

²⁶¹ J. VELAERS, *De grondwet: een artikelsgewijze commentaar (deel I)*, Brugge, die Keure, 2019, 412-413.

²⁶² In de literatuur gehanteerde definitie van zelfbeschikking.; Zie W. DAVIS, *Verstandelijk beperkten met een kindervens*, Tilburg, Celsius juridische uitgeverij, 2009, 10.

²⁶³ J. VELAERS, *De grondwet: een artikelsgewijze commentaar (deel I)*, Brugge, die Keure, 2019, 412-413.

euthanasie en de beslissingen over de medische behandeling en over het staken ervan, vallen dus allemaal onder het zelfbeschikkingsrecht dat overeenkomstig de rechtspraak van het EHRM zijn grondslag vindt in artikel 8 EVRM.²⁶⁴ Desalniettemin is het zelfbeschikkingsrecht geen absoluut recht, waardoor de overheid er onder de eerder uiteengezette voorwaarden van artikel 8.2 EVRM grenzen aan kan stellen (zie randnummer 86).

115. Het staat buiten kijf dat een verplichte anticonceptiemaatregel in aanvaring komt met dit recht op persoonlijke autonomie of zelfbeschikking. Door een dergelijke maatregel zullen de potentiële ouders immers niet meer zelf kunnen beslissen over een eventueel gezin mét kinderen. Hun recht op zelfbeschikking, en in het bijzonder dat van de vrouw, is in dat opzicht dan ook geschonden. Daarenboven zal de rechtvaardigingsgrond uit artikel 8.2 EVRM geen soelaas kunnen bieden, gelet op de argumenten die eerder al uitgebreid werden uiteengezet (zie randnummers 86-97).

II. Het recht op bescherming van de persoonlijke en lichamelijke integriteit

116. Het recht op bescherming van de persoonlijke en lichamelijke integriteit wordt traditioneel geacht deel uit te maken van het recht op eerbiediging van het privéleven als afweerrecht.²⁶⁵ De notie 'afweerrecht' heeft overeenkomstig de rechtspraak van het GwH "als essentieel doel de personen te beschermen tegen inmengingen in hun privéleven".²⁶⁶ Bijgevolg kan het concreet samengevat worden als een recht om de overheid en de medeburgers ervan te weerhouden binnen te dringen in een levenssfeer waar men liefst alleen is of samen met degenen die men zelf tot deze sfeer wil toelaten.²⁶⁷ Derhalve kan dit traditionele aspect met een grondslag in artikel 8 EVRM niet onbesproken blijven in het kader van de gesuggereerde verplichte anticonceptiemaatregel.

117. Het EHRM bevestigde dus in verschillende arresten dat het recht op bescherming van de persoonlijke en lichamelijke integriteit gewaarborgd wordt door artikel 8 EVRM.²⁶⁸ Maar het gaf daarenboven ook aan dat een aantasting van die integriteit, zelfs indien ze beperkt is, zoals in het geval van een verplichte medische behandeling, een inmenging in het privéleven kan vormen.²⁶⁹ Er is dus met andere woorden een principiële schending van de lichamelijke integriteit op te merken van zodra er sprake is van een onvrijwillige medische behandeling, hoe onbeduidend ze ook mag zijn.²⁷⁰

Deze opvatting zorgt bovendien ook voor een concrete afbakening tussen artikel 3 en artikel 8 EVRM. Er bestaat immers een verband tussen de beide verdragsbepalingen, zeker wanneer *in concreto* de persoonlijke en lichamelijke integriteit op het spel staat.²⁷¹ Artikel 3 EVRM dat voorziet

²⁶⁴ *Ibid.*

²⁶⁵ *Ibid.*; W.A. SCHABAS, *The European Convention on Human Rights: a commentary*, Oxford, Oxford University Press, 2017, 358-409.

²⁶⁶ *Ibid.*; GwH 8 mei 2014, nr. 80/2014, B.32.3.

²⁶⁷ *Ibid.*

²⁶⁸ EHRM 24 februari 1998, nr. 21439/93, Botta/Italië, §32.; EHRM 7 februari 2002, nr. 53176/99, Mikulic/Kroatië, §53.; EHRM 22 juli 2003, nr. 24209/94, Y.F./Turkije, §33.

²⁶⁹ EHRM 22 juli 2003, nr. 24209/94, Y.F./Turkije, §33.; EHRM 5 juli 1999, nr. 31534/96, Matter/Slowakije, §64.

²⁷⁰ P. DE HERT, "Artikel 8 EVRM: recht op privacy" in J. VANDE LANOTTE en Y. HAECK (eds.), *Handboek EVRM deel 2*, Mortsels, Intersentia, 2005, 706-788.

²⁷¹ EHRM 27 september 2011, nr. 29032/04, M en V/Roemenië, §111.; W.A. SCHABAS, *The European Convention on Human Rights: a commentary*, Oxford, Oxford University Press, 2017, 358-409.

in een verbod op foltering (zie randnummers 128-131), vereist in de eerste plaats dat de behandeling “een minimale graad van ernst” heeft. Anders zal de behandeling niet onder het toepassingsgebied van deze bepaling gebracht kunnen worden.²⁷² Maar niet iedere behandeling overschrijdt deze vooropgestelde drempel van ernst, met als gevolg dat er niet tot een schending van artikel 3 EVRM besloten kan worden. Desalniettemin is het in zo’n gevallen evenwel nog steeds mogelijk om een schending van de lichamelijke integriteit op te merken conform artikel 8 EVRM, zolang de gevolgen van de behandeling voldoende nadelig zijn voor de integriteit van het individu in kwestie.²⁷³

118. Maar deze opvatting van het EHRM betekent daarenboven ook dat enkel een ‘onvrijwillige’ medische behandeling leidt tot een principiële schending van de lichamelijke integriteit van het individu. De lichamelijke integriteit impliceert immers dat in beginsel eenieder zelf beslist over de medische behandeling die hij wil ondergaan.²⁷⁴ Een ‘vrijwillige’ medische behandeling die dus niet gebaseerd is op enige dwang, zal *a contrario* niet leiden tot een dergelijke schending. De vraag rijst evenwel hoe het toestemmingsconcept in deze context dan vormgegeven moet worden. Daarvoor dient artikel 8 van de Wet Patiëntenrechten²⁷⁵ onderzocht te worden, gelet op de het feit dat hier concreet gaat over medische handelingen die tot doel hebben om een zwangerschap te voorkomen.²⁷⁶

119. Overeenkomstig artikel 8, §1 van de Wet Patiëntenrechten heeft de patiënt in beginsel ten allen tijde het recht om “geïnformeerd, voorafgaandelijk en vrij toe te stemmen in iedere tussenkomst van de beroepsbeoefenaar”. Hieruit kan afgeleid worden dat het recht op geïnformeerde toestemming uit elkaar valt in twee delen.²⁷⁷ Enerzijds heeft de patiënt het recht om de informatie te verwerven die nodig is om met kennis van zaken toe te stemmen in de behandeling. Men spreekt per slot van rekening over een ‘geïnformeerde toestemming’ in het kader van het gezondheidsrecht. Anderzijds heeft hij het recht om voorafgaandelijk en zonder druk of dwang toe te stemmen in de behandeling. De toestemming dient dus ook ‘vrij’ te zijn.²⁷⁸ Het innemen van bepaalde anticonceptiemiddelen of het ondergaan van een sterilisatiebehandeling dient dus principieel gebaseerd te zijn op een specifieke, geïnformeerde, voorafgaandelijke en vrije toestemming conform artikel 8, §1 Wet Patiëntenrechten. Het toestemmingsconcept in het gezondheidsrecht is immers sterk verfijnd en waarborgend.²⁷⁹ Opvallend is evenwel dat het Hof van Cassatie in het kader van een sterilisatie reeds verduidelijkte dat enkel de toestemming nodig is van de persoon die wordt gesteriliseerd, en niet van zijn of haar partner.²⁸⁰

²⁷² *Ibid.*

²⁷³ *Ibid.*; EHRM 25 maart 1993, nr. 13134/87, Costello-Roberts/Verenigd Koninkrijk, §36.; EHRM 16 december 1997, nr. 20972/92, Raninen/Finland, §63-64.

²⁷⁴ J. VELAERS, *De grondwet: een artikelsgewijze commentaar (deel I)*, Brugge, die Keure, 2019, 412-413.

²⁷⁵ Wet 22 augustus 2002 betreffende de rechten van de patiënt, BS 26 september 2002.

²⁷⁶ L. OPLINUS en E. GULDIX, “Anticonceptie” in T. VANSWEEVELT en F. DEWALLENS (eds.), *Handboek gezondheidsrecht volume II (tweede editie)*, Morsel, Intersentia, 2022, 5-10.

²⁷⁷ T. VANSWEEVELT en S. TACK, *Handboek gezondheidsrecht: Volume II (tweede editie)*, Morsel, Intersentia, 2022, 361-470.

²⁷⁸ E. VERJANS, *Het recht op informatie en toestemming van de patiënt*, Antwerpen, Intersentia, 2019, 20.

²⁷⁹ Cfr. onder andere het toestemmingsconcept in het nieuw hervormde seksueel strafrecht en het toestemmingsconcept in het gegevensbeschermingsrecht.

²⁸⁰ Cass. 14 december 2001, *Arr.Cass.* 2001, 2200-2209.

120. Kortom, een gedwongen anticonceptie- of sterilisatiemaatregel die gebaseerd is op de toestemming uit artikel 8,§1 Wet Patiëntenrechten levert geen schending van het in artikel 8 EVRM vervatte recht op bescherming van de persoonlijke en lichamelijke integriteit op. Er is immers sprake van een vrijwillige medische behandeling. Indien deze maatregel daarentegen verplicht opgelegd wordt, zonder dat er sprake is van de vereiste toestemming, dan is er sprake van een onvrijwillige medische handeling die gedwongen wordt opgelegd. Bijgevolg wordt de lichamelijke integriteit van het individu principieel gekrenkt. Desalniettemin zal deze inmenging alsnog gerechtvaardigd kunnen worden door een positieve toetsing aan de drie voorwaarden uit artikel 8.2 EVRM. Maar de kans lijkt evenwel bijzonder klein dat de verplichte anticonceptie- of sterilisatiemaatregel deze toets zal doorstaan, gelet op de eerder uiteengezette argumenten (zie randnummers 86-97). Deze maatregelen hebben immers een zeer grote weerslag op het persoonlijke leven en de lichamelijke integriteit van de betrokkenen. Of deze maatregelen daarenboven ook de minimale graad van ernst overschrijden en dus een inbreuk op artikel 3 EVRM uitmaken, zal verder in deze masterproef behandeld worden.

III. Het recht op voortplanting

121. Hoewel het recht op voortplanting hier uitdrukkelijk vermeld wordt, lijkt de literatuur tegelijkertijd warm en koud te blazen over het al dan niet bestaan van dit recht.²⁸¹ Desalniettemin omvat het recht op privéleven zoals vervat in artikel 8 EVRM zowel het recht om ouder te worden, als het recht om geen ouder te worden (zie randnummers 82-85). Deze ouderwens wordt in principe gerealiseerd door een natuurlijke voortplantingswijze, met als gevolg dat er mijns inziens toch minstens een recht op natuurlijke voortplanting kan worden afgeleid uit artikel 8 EVRM. Anders redeneren zou het realiseren van de beschermde ouderwens immers in alle gevallen teniet doen.

122. De erkenning van dit recht op voortplanting of procreatie houdt voor de verplichte anticonceptiemaatregel die *de facto* enkel betrekking heeft op een natuurlijke voortplantingswijze, in dat er ook hier principieel sprake zal zijn van een gekrenkt mensenrecht. Indien het bestaan van dit recht uitdrukkelijk erkend wordt, dan is er immers sprake van een concreet afweerrecht waardoor de overheid zich in beginsel niet mag inmengen in de beslissingen over een kinderwens.²⁸² Bijgevolg zal een verplichte anticonceptiemaatregel waarbij de overheid de beslissing over de kinderwens volledig overneemt, een schending van dit recht op voortplanting met zich meebrengen. De Belgische overheid zou de inmenging in dit ongeschreven mensenrecht met een basis in artikel 8 EVRM (en eventueel ook in artikel 12 EVRM), evenwel kunnen rechtvaardigen op grond van artikel 8.2 EVRM indien alle voormelde rechtvaardigingsgronden voorhanden zijn.²⁸³ Maar de kans is evenwel bijzonder klein dat de verplichte anticonceptiemaatregel deze toets doorstaat, gelet op de eerder uiteengezette argumenten (zie randnummers 86-97).

²⁸¹ M. EIJKHOLT, "Het recht op procreatie : voldragen of in statu nascendi?", *T.Gez.* 2007, afl. 31, 2-9.; E. BREMS, "Recht op voortplanting verdeelt Mensenrechtenhof", *DJK* 2006, nr. 129, 12.; E. BREMS, "Recht op voortplanting primeert niet op recht van man om zich niet voort te planten", *DJK* 2006, nr. 127, 12.; A.C. HENDRIKS, "Het recht op voortplanting en zijn grenzen", *T.Gez.* 2012, afl. 4, 279.

²⁸² *Ibid.*; C. VAN DER VLEUTEN en H. VAN KOLFSCHOOTEN, "Van verplichte geestelijke gezondheidszorg naar verplichte anticonceptie?", *NJB* 2022, 620.

²⁸³ *Ibid.*

123. Indien het bestaan van het recht op (natuurlijke) voortplanting daarentegen niet erkend wordt, kan men evenwel terugvallen op de andere mensenrechten die uitdrukkelijk, dan wel volgens de uitgebreide rechtspraak van het EHRM, in artikel 8 EVRM opgenomen zijn.

D. Het discriminatieverbod

124. Bij een mensenrechtelijke analyse van de verplichte anticonceptiemaatregel kan logischerwijze het discriminatieverbod niet ontbreken. Dit verbod is op verschillende plaatsen in onze rechtsorde terug te vinden. Zo kan men het onder andere waarnemen in artikel 14 EVRM²⁸⁴, artikel 26 BUPO, artikel 2.2 ECOSOC en de artikelen 10 en 11 van de Belgische Grondwet. Het is evenwel belangrijk om op te merken dat zowel de verplichte anticonceptiemaatregel, als de gedwongen sterilisatiemaatregel op vandaag (nog) niet in wetgeving zijn gegoten. Bijgevolg is dan ook niet geweten hoe de Belgische wetgever deze maatregelen eventueel vorm zou geven. Deze uiteenzetting met betrekking tot het discriminatieverbod steunt derhalve op een aantal speculatieve redeneringen.

125. Men kan zich immers afvragen of een gedwongen anticonceptiemaatregel niet zal leiden tot een ongelijke behandeling tussen mannen en vrouwen, met als gevolg dat het discriminatieverbod derhalve geschonden wordt. Het blijft echter gissen wie de verplichte maatregel in dat kader precies opgelegd zal krijgen.²⁸⁵ Het recent ingediende federale wetsvoorstel en de twee bijhorende Vlaamse conceptnota's illustreren evenwel dat de Belgische wetgever er al snel voor kiest om een wetsvoorstel uit te werken waarvan het toepassingsgebied en de gevolgen ervan enkel gelden voor vrouwen (zie randnummers 3-15). De achterliggende beweegreden voor een dergelijke keuze lijkt te liggen in het feit dat de toekomstige moeder en het ongeborn kind steeds met elkaar verbonden zullen zijn, gezien het feit dat ze de drager van het kind zal zijn.²⁸⁶ De toekomstige vader blijft in de nu voorliggende voorstellen, die voor alle duidelijkheid niet handelen over een verplichte anticonceptie- of sterilisatiemaatregel, dus volledig buiten schot. Wanneer men deze redenering zou doortrekken naar een potentiële wettelijke regeling die wel voorziet in een verplichte anticonceptiemaatregel, dan zal er sprake zijn van een ongelijke behandeling tussen mannen en vrouwen die geenszins te rechtvaardigen is. Het discriminatieverbod zal dan ook geschonden zijn. Indien men deze redenering daarentegen niet zou doortrekken in een dergelijke regeling, dan kan men zich alsnog de vraag stellen of er *de facto* geen sprake zal zijn van een ongelijke behandeling. Het zou immers disproportioneel zijn om de beide ouders te dwingen tot anticonceptie als één (tijdelijke) onvruchtbare ouder volstaat om de dreiging van een potentieel verontrustende situatie in te tomen.²⁸⁷ Bijgevolg rijst de vraag of het in de praktijk niet voornamelijk de moeder zal zijn die een verplichte anticonceptiemaatregel dient te ondergaan, gezien het feit dat ze onlosmakelijk verbonden zal zijn met het ongeborn, en in het bijzonder het nog niet-bestaande, kind.²⁸⁸ Een schending van het discriminatieverbod dringt zich bijgevolg alsnog op.

²⁸⁴ Er is ook een twaalfde protocol van 4 november 2000 bij het verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden dat in artikel 1 een algemeen verbod van discriminatie invoert. Met andere woorden, dit algemeen discriminatieverbod is niet alleen gekoppeld aan de rechten en vrijheden gewaarborgd in het EVRM, maar het is van toepassing op alle rechten.

²⁸⁵ L. TEN HAAF, "Een slechte toekomst is geen toekomst. Het belang van het toekomstig kind als rechtvaardiging van gedwongen anticonceptie", *NJB* 2012, 1176-1181.

²⁸⁶ *Ibid.*

²⁸⁷ *Ibid.*

²⁸⁸ *Ibid.*

126. Dit laatste argument kan daarenboven verder ondersteund worden door het feit dat er duidelijke verschillen zijn tussen de omkeerbare en de onomkeerbare anticonceptievormen (zie randnummers 49-52). Zoals eerder uiteengezet, zal een verplichte omkeerbare anticonceptiemaatregel beter bij een vrouw gerealiseerd kunnen worden. Men kan immers overgaan het plaatsen van een spiraaltje of een hormonaal implantaat. Bij de man zijn dergelijke mogelijkheden evenwel praktisch onbestaande, met als gevolg dat een verplichte omkeerbare anticonceptiemaatregel *de facto* zal resulteren in een onomkeerbare anticonceptievorm. Anders gezegd, de man die een verplichte, doch tijdelijke en omkeerbare anticonceptiemaatregel opgelegd krijgt, zal in de praktijk toch geconfronteerd worden met een gedwongen, onomkeerbare sterilisatiemaatregel. De kans lijkt dan ook groot dat de rechter in de praktijk eerder geneigd zal zijn om een verplichte, omkeerbare anticonceptiemaatregel aan de betrokken vrouw op te leggen, wat uiteindelijk alsnog kan resulteren in een schending van het discriminatieverbod.

127. Hoe dan ook, het non-discriminatiebeginsel zoals onder andere vervat in artikel 14 EVRM, verzet zich duidelijk tegen het maken van een onderscheid tussen wie zich wel en wie zich niet zou mogen voortplanten.²⁸⁹ Er is in dat geval immers sprake van een verschillende behandeling in twee gelijke situaties. Desalniettemin zal een verschil in behandeling volgens het EHRM pas discriminatoir zijn wanneer er geen redelijke en objectieve verantwoording voor bestaat of er geen redelijke proportionaliteit aanwezig is tussen de gebruikte middelen en het nagestreefde doel.²⁹⁰ De lidstaten beschikken in principe derhalve over een ruime appreciatiemarge om te bepalen of en in hoeverre een verschillende behandeling gerechtvaardigd is, maar deze marge zal evenwel beperkt zijn in de context van een discriminatie op basis van het geslacht.²⁹¹ Bijgevolg zal de appreciatiemarge voor de Belgische staat zeer beperkt zijn, gelet op het feit dat de reproductieve rechten en vrijheden bij het opleggen van een gedwongen anticonceptiemaatregel in het geding zijn.²⁹² Kortom, een schending van het discriminatieverbod lijkt in het licht van de gesuggereerde maatregelen geenszins van tafel geschoven.

E. Het folterverbod

128. Daarnaast kan er nog een ander recht in deze analyse betrokken worden, met name het zogenaamde 'folterverbod'. Dit absolute recht²⁹³ is niet alleen neergelegd in artikel 3 EVRM, maar het is daarnaast ook op een gelijkaardige manier terug te vinden in artikel 7 BUPO. Een bespreking van de beide verdragsbepalingen biedt derhalve weinig meerwaarde in het licht van de onderliggende thematiek, met als gevolg dat er gekozen werd om enkel in te gaan op artikel 3 EVRM. Al kan over artikel 7 BUPO evenwel nog vermeld worden dat het VN-Mensenrechtencomité in zijn algemene commentaar nr. 20 uitdrukkelijk heeft aangegeven dat deze verdragsbepaling specifiek tot doel heeft zowel de waardigheid, als de lichamelijke en geestelijke integriteit van het

²⁸⁹ M. EIJKHOLT, "Het recht op procreatie : voldragen of in statu nascendi?", *T.Gez.* 2007, afl. 31, 2-9.

²⁹⁰ W.A. SCHABAS, *The European Convention on Human Rights: a commentary*, Oxford, Oxford University Press, 2017, 555-584.; EHRM 18 februari 2009, nr. 55707/00, Andrejeva/Letland, §81.; EHRM 22 december F2009, nr. 277996/06 en nr. 34836/06, Sedjic en Finci/Bosnië-Herzegovina., §42

²⁹¹ *Ibid.*; EHRM 28 november 1984, nr. 8777/79, Rasmussen/Duitsland, §40.

²⁹² Een van de belangrijke factoren bij het bepalen van de omvang van deze appreciatiemarge, houdt immers verband met de rechten die *in casu* in het geding zijn.

²⁹³ Zie artikel 3 in combinatie met artikel 15.2 EVRM en artikel 7 in combinatie met artikel 4.2 BUPO.

individu te beschermen.²⁹⁴ Een belangrijke opmerking die in het licht van de geopperde maatregelen niet mag ontbreken.

129. Maar het in artikel 3 EVRM vervatte grondrecht vormt eveneens een impliciete uitsluiting van elke vorm van aantasting van de lichamelijke integriteit.²⁹⁵ Het ontbreken van een geïnformeerde toestemming conform artikel 8, §1 Wet Patiëntenrechten kan derhalve leiden tot een schending van artikel 3 EVRM (zie randnummers 117-120). Daarenboven voorziet deze verdragsbepaling in drie verschillende gradaties van gedragingen, namelijk foltering en onmenselijke of vernederende behandelingen of straffen.

Het EHRM definieert foltering “als een opzettelijke onmenselijke behandeling die ernstige en wrede pijnen teweegbrengt”, met als gevolg dat ze hiertoe pas in zeer extreme gevallen zal besluiten.²⁹⁶ De begrippen ‘vernederend’ en ‘onmenselijk’ werden daarnaast ook verduidelijkt.²⁹⁷ Zo is er sprake van een vernederende behandeling als iemand op een grove wijze wordt vernederd of als iemand tot daden wordt gedreven tegen zijn wil of geweten. Een onmenselijke behandeling houdt daarentegen in dat er bewust ernstig geestelijk of lichamelijk lijden wordt toegebracht dat onder de gegeven omstandigheden niet gerechtvaardigd kan worden. Desalniettemin is artikel 3 EVRM pas van toepassing wanneer de betrokken gedraging “een minimale graad van ernst” heeft.²⁹⁸

130. Bijgevolg is het niet ondenkbaar dat het EHRM zou oordelen dat de verplichte anticonceptiemaatregel een schending uitmaakt van het absolute verbod op onmenselijke en vernederende behandeling uit artikel 3 EVRM. Dergelijke medische handelingen zijn immers te kwalificeren als een rechtstreekse aanslag op de lichamelijke integriteit. Daarenboven zal de gedwongen plaatsing van bijvoorbeeld een spiraaltje of een hormonaal implantaat bij de vrouw niet noodzakelijk pijnloos zijn en het kan daarnaast ook traumatische gevolgen met zich meebrengen als het effectief gedwongen wordt uitgevoerd. Bovendien moet men ook rekening te houden met het feit dat hormonale anticonceptiemiddelen niet zonder risico zijn voor de gezondheid van de betrokkene.²⁹⁹ Meer zelfs, er zal een automatische schending van artikel 3 EVRM vastgesteld worden op het ogenblik dat er een inbreuk op de menselijke waardigheid wordt begaan door de overheid en dit zonder dat de concrete inbreuk noodzakelijk geacht wordt wegens het gedrag van het slachtoffer.³⁰⁰

131. Kortom, een schending van zowel artikel 3 EVRM als art. 7 BUPO is in het kader van de verplichte anticonceptiemaatregel geenszins uit te sluiten. De vereiste minimale graad van ernst lijkt immers bereikt.

²⁹⁴ HRC, *General Comment No. 20: article 7*, 10 maart 1992.

²⁹⁵ K. DE LOO, *Prenatale kindbescherming: de rechtsbescherming van de ongeborene en het zelfbeschikkingsrecht van de zwangere vrouw*, Tilburg, Celsius Juridische Uitgeverij, 2019, 23-24.

²⁹⁶ EHRM 29 juli 1999, nr. 25803/94, Selmouni/Frankrijk, §97.

²⁹⁷ S. SMIS, K. VAN LAETHEM, C. JANSSENS en S. MIRGAUX, *Handboek mensenrechten*, Morsel, Intersentia, 2011, 244.; A.Y., YUTAKA, “Grading scale of degradation: identifying the threshold of degrading treatment or punishment under article 3 ECHR”, *NQHR* 2003, vol.21, 385-421.

²⁹⁸ *Ibid.*

²⁹⁹ E. MERCKX, *Gedwongen anticonceptie invoeren als straf voor kindermishandeling is zo goed als onmogelijk*, 21 januari 2021.

³⁰⁰ E. MERCKX., “Gedwongen anticonceptie: een kwestie van mensenrechten”, *Juristenkrant* 2016, nr. 335, 10.

F. De relevante rechten uit het VN-Vrouwenrechtenverdrag

132. Het staat buiten kijf dat een verplichte anticonceptiemaatregel, dan wel een gedwongen sterilisatiemaatregel een grote impact heeft op het leven van de betrokkenen, en in het bijzonder op dat van de toekomstige moeder. Een bespreking van het VN-Vrouwenrechtenverdrag (hierna: CEDAW) kan dus, in de veronderstelling dat de gesuggereerde maatregelen voornamelijk bedoeld zijn om op te leggen aan de potentiële moeder die steeds de drager van het kind zal zijn, niet ontbreken. Zo verklaarde het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen (hierna: CEDAW-Comité) reeds in 2018 dat het van cruciaal belang is dat alle vrouwen de beslissingen in het kader van hun reproductieve rechten in vrijheid kunnen nemen en dat ze ook beschermd moeten worden tegen gedwongen abortus, anticonceptie of sterilisatie tegen hun wil of zonder hun geïnformeerde toestemming.³⁰¹ Ze mogen hier dus geenszins toe gedwongen worden. Maar buiten deze verklaring zijn er ook een aantal relevante grondrechten in het CEDAW zelf terug te vinden. Zo kan er in het licht van de onderliggende problematiek vooral gedacht worden aan de artikelen 12 en 16.

133. Artikel 12 van het CEDAW beschermt immers het recht van de vrouw op gezondheidszorg. Daaronder wordt ook het recht om zelf over het lichaam te kunnen beschikken, begrepen.³⁰² Daarnaast beschermt deze concrete verdragsbepaling ook de seksuele en reproductieve vrijheid van de vrouw.³⁰³ In zijn algemene aanbeveling nr. 24 verduidelijkte het CEDAW-Comité bovendien dat de Staten op grond van artikel 12 CEDAW geen vormen van dwang mogen toelaten, zoals bijvoorbeeld een sterilisatie zonder de toestemming van de vrouw. Dergelijke praktijken schenden immers het recht van de vrouw op een weloverwogen toestemming en waardigheid.³⁰⁴ Anders gezegd, de gedwongen maatregelen in het kader van de gezinsplanning leiden onherroepelijk tot een schending van artikel 12 CEDAW. Een verplichte anticonceptiemaatregel die opgelegd wordt aan de toekomstige moeder is dus principieel onverenigbaar met deze bepaling, gelet op het feit dat ze de lichamelijke zelfbeschikking en de reproductieve vrijheid van de vrouw volledig teniet doet.

134. Daarnaast kan er ook in het licht van artikel 16 CEDAW een mensenrechtelijk probleem gedetecteerd worden. Deze bepaling, en in het bijzonder artikel 16.1 (e), bevestigt immers uitdrukkelijk dat mannen en vrouwen³⁰⁵ dezelfde rechten genieten om in vrijheid en bewust een beslissing te nemen over het aantal kinderen en de spreiding ervan. Het CEDAW-Comité maakte

³⁰¹ COMMITTEE ON THE RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES AND THE COMMITTEE ON THE ELIMINATION OF ALL FORMS OF DISCRIMINATION AGAINST WOMEN, *Joint statement guaranteeing sexual and reproductive health and rights for all women, in particular women with disabilities*, 29 augustus 2018.

³⁰² M.A. FREEMAN, C. CHINKIN en B. RUDOLF, *The UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women: a commentary*, New York, Oxford University Press, 2011, 311-333.; GGZ NIEUWS.NL, *Verplichte anticonceptie voor vrouwen op gespannen voet met mensenrechten*, 2 oktober 2020.

³⁰³ *Ibid.*; M.A. FREEMAN, B. RUDOLF, R. HALPERIN-KADDARI en P. SCHULZ, *The UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Woman and its Optional Protocol (second edition)*, New York, Oxford University Press, 2022, 469-475.

³⁰⁴ COMMITTEE ON THE ELIMINATION OF DISCRIMINATION AGAINST WOMEN (CEDAW), *General recommendation No. 24: Article 12 of the Convention (women and health)*, 1999, §22.

³⁰⁵ Al plaatst artikel 16 CEDAW dit recht specifiek in de context van huwelijks- en familiebetrekkingen.; Zie M.A. FREEMAN, C. CHINKIN en B. RUDOLF, *The UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women: a commentary*, New York, Oxford University Press, 2011, 311-333.

in zijn algemene aanbeveling nr. 19 daarenboven duidelijk dat een gedwongen sterilisatie een nadelige invloed heeft op de lichamelijke en geestelijke gezondheid van vrouwen en derhalve een inbreuk uitmaakt op het recht van vrouwen om te beslissen over het aantal kinderen en het tijdsverloop tussen de geboorten daarvan.³⁰⁶ Hoewel een verplichte anticonceptiemaatregel in hoofde van de toekomstige moeder minder verregaand is dan een onomkeerbare sterilisatie, kan er toch moeilijk beargumenteerd worden dat deze maatregel in overeenstemming is met de geest van deze verdragsbepaling. De beide maatregelen zorgen er immers voor dat de betrokken vrouw niet meer in staat is om zelf vrijelijk te beslissen over het aantal van haar kinderen en het tijdsverloop tussen de geboorten daarvan. Een principiële schending van artikel 16.1, (e) CEDAW dringt zich derhalve dus op.

135. Kortom, het opleggen van een verplichte anticonceptiemaatregel in hoofde van de toekomstige moeder levert in beginsel een inbreuk op de artikelen 12 en 16 van het CEDAW-Verdrag op. Deze zienswijze gaat bovendien ook op voor een gedwongen sterilisatiemaatregel die daarenboven nog ingrijpender is, gelet op het onomkeerbare karakter ervan.

G. Het belang van het (ongeboren) kind voorop?

136. Het staat niet ter discussie dat mensenrechten kunnen botsen. Daarom dient er steeds een afweging te gebeuren tussen de verschillende mensenrechten die in het geding zijn. Om de verplichte anticonceptiemaatregel te rechtvaardigen, wordt meestal het belang van het ongeboren kind ingeroepen. De vraag rijst evenwel of het belang van het ongeboren kind bestaat en of het voldoende gewicht in de schaal kan leggen om een inbreuk op de rechten van de toekomstige ouders te rechtvaardigen.

137. De rechten van het kind hebben een zekere plaats gekregen in het EVRM, het BUPO-Verdrag en het ECOSOC-Verdrag. Maar daarnaast heeft 'het belang van het kind' ook een daadwerkelijke juridische erkenning gevonden in artikel 3 IVRK en artikel 22*bis* van de Belgische Grondwet. Deze bepalingen stellen immers dat het belang van het kind de eerste overweging hoort te zijn bij alle maatregelen die kinderen aanbelangen. Hoewel dit op het eerste gezicht een deugdelijk uitgangspunt lijkt, kunnen er toch een aantal opmerkingen geformuleerd worden. Zo kan men zich in de eerste plaats afvragen of het ongeboren, en in het bijzonder het nog niet-bestaande, kind überhaupt aanspraak kan maken op deze rechten (zie randnummers 143-182). Het zou immers concreet inhouden dat er rechten worden toegekend aan een abstract, onbestaand organisme.³⁰⁷ Het opleggen van een verplichte anticonceptiemaatregel heeft immers tot gevolg dat het kind nooit zal bestaan. Op het eerste gezicht lijkt dit rechtvaardigingsidee dus een zekere absurditeit uit te lokken. Bovendien zou een eventuele erkenning van het belang van het ongeboren kind drastische gevolgen met zich meebrengen voor de huidige abortusreglementering. Dit gehele argument kan ook nog verder aangevuld worden door de vaststelling dat het Belgische Hof van Cassatie, net zoals heel wat andere Europese lidstaten (zie randnummer 93), geen *wrongful life claim* aanvaardt.³⁰⁸ Het Hof meent immers dat het onmogelijk is voor de rechter om een adequate afweging tussen het belang van het kind om niet geboren te worden en het belang om met een beperking geboren te worden, door te voeren. Bijgevolg zal een afweging tussen het belang van

³⁰⁶ CEDAW, *General recommendation No. 19: Violence against women*, 1992, §22.

³⁰⁷ E. MERCKX, *Gedwongen anticonceptie invoeren als straf voor kindermishandeling is zo goed als onmogelijk*, 21 januari 2021.

³⁰⁸ *Ibid.*; Cass. 14 november 2014, AR C.13.0441.N.

het kind om niet geboren te worden en het belang om in een potentieel verontrustende situatie geboren te worden, evenmin evident zijn.

138. Daarenboven lijkt het ook zeer moeilijk om gehoor te geven aan de abstracte belangen van een niet-bestaand kind, zeker als deze worden afgezet tegen de concrete mensenrechten van de toekomstige, doch bestaande ouders.³⁰⁹ Men zal immers hard moeten kunnen maken dat het potentiële, nog niet verwekte kind een belang heeft bij zijn eigen niet-bestaan. Maar 'het belang van het kind' is evenwel een vaag kinderrechtelijk principe omdat de concrete invulling steeds afhankelijk is van een veelheid aan factoren.³¹⁰ Bijgevolg zullen deze factoren in welbepaalde gevallen vaak ingevuld worden volgens het buikgevoel van de rechter, met als gevolg dat er een risico op hypothetische en paternalistische juridische beslissingen kan opduiken.³¹¹ Hij zal het immers niet gemakkelijk hebben om een beslissing te vellen over de vraag of een kind al dan niet een belang heeft bij zijn eigen niet-bestaan. Dit risico kan bij een concrete beoordeling evenwel beperkt worden door het kind zijn stem te laten inbrengen. Dit hoorrecht is dus fundamenteel om de afweging van wat in hun belang is, op een degelijke manier te kunnen maken.³¹² Maar in het kader van de verplichte anticonceptiemaatregel kan men geen hoorrecht geven aan het ongeborn kind. Het is op dat moment immers nog steeds een abstract, onbestaand organisme. Desalniettemin zal het enkel het kind zelf zijn dat in het kader van zijn eigen, concrete situatie kan beoordelen of het in zijn belang is om al dan niet geboren te worden, en in het bijzonder om al dan niet te bestaan.³¹³

139. Kortom, het belang van het ongeborn kind zal de verschillende inbreuken op de rechten van de toekomstige ouders wellicht niet kunnen rechtvaardigen. Indien men alsnog een gedwongen anticonceptiemaatregel wil kunnen opleggen, dan zal men dus in ieder geval op zoek moeten gaan naar een sterkere rechtvaardigingsgrond. Het abstracte belang van het niet-bestaande kind kan deze maatregel immers niet rechtvaardigen. Bovendien zou de wetgever ook kunnen nadenken over alternatieve maatregelen die het belang van het kind wel vrijwaren en het daarenboven ook zijn geboorte gunnen (zie randnummers 183-203).

140. Desondanks mag men in het kader van deze onderliggende thematiek niet uit het oog verliezen dat 'het belang van het kind' eigenlijk uit elkaar valt in twee te onderscheiden delen. Enerzijds is er het belang van het ongeborn, en in het bijzonder nog niet-bestaande, kind. De invulling daarvan doelt eerder op het vermijden dat het nog niet-bestaande kind er ooit zal komen. Anderzijds is er ook het belang van het reeds verwekte, dan wel geboren kind dat eerder van belang is in het kader van de (prenatale) kinderbeschermingsmaatregelen (zie randnummers 183-203). De invulling daarvan doelt derhalve eerder op de vraag of het nog in het belang van het verwekte, dan wel reeds geboren kind is om bepaalde maatregelen op te leggen. Dit onderscheid

³⁰⁹ L. TEN HAAF, "Een slechte toekomst is geen toekomst. Het belang van het toekomstig kind als rechtvaardiging van gedwongen anticonceptie", *Nederlands Juristenblad* 2012, 1176-1181.

³¹⁰ UN COMMITTEE ON THE RIGHTS OF THE CHILD (CRC), *General Comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration*, 29 mei 2013.

³¹¹ E. MERCKX, "Gedwongen anticonceptie: een kwestie van mensenrechten", *Juristenkrant* 2016, nr. 335, 10.

³¹² C. VRIJENS, "Het belang van het kind als een eerste overweging: een kinderrecht", *TJK* 2020, nr. 2, 47-49.

³¹³ E. MERCKX, "Gedwongen anticonceptie: een kwestie van mensenrechten", *Juristenkrant* 2016, nr. 335, 10.

mag men evenwel niet uit het oog verliezen. Het is immers perfect mogelijk dat een reeds verwekt kind dat aanvankelijk dreigde op te groeien in een potentiële VOS-situatie, na zijn geboorte toch geen VOS-slachtoffer blijkt te zijn. Dergelijke inschattingen zijn namelijk erg moeilijk in de praktijk (zie randnummer 138). Een éénmalige evaluatie van de concrete omstandigheden tijdens de fase die de zwangerschap voorafgaat, is dus niet altijd wenselijk.

3. GEDWONGEN STERILISATIE VERSUS FUNDAMENTELE MENSENRECHTEN

141. In de vorige paragraaf werd uitgebreid stilgestaan bij de vraag of een verplichte, omkeerbare anticonceptiemaatregel juridisch mogelijk is in het licht van bepaalde mensenrechtelijke bepalingen. Hieruit kan geconcludeerd worden dat deze maatregel toch een aantal niet te rechtvaardigen inbreuken met zich meebrengt. Een gedwongen, onomkeerbare sterilisatiemaatregel is daarentegen nog ingrijpender dan een verplichte, omkeerbare anticonceptiemaatregel, gelet op het definitieve karakter ervan. *A fortiori* kan hieruit afgeleid worden dat een gedwongen sterilisatiemaatregel volgens de bestaande mensenrechtenverdragen nooit te rechtvaardigen is. Alle argumenten die in de vorige paragraaf uiteengezet werden, zijn hier immers in een overtreffende trap op van toepassing. Dit standpunt wordt bovendien ondersteund door de uitspraken³¹⁴ die het EHRM reeds in het kader van gedwongen sterilisaties heeft gedaan. Daarenboven kan ook verwezen worden naar artikel 39 van het Verdrag van Istanbul³¹⁵ dat expliciet stelt dat een gedwongen sterilisatie een vorm van geweld tegen vrouwen is, met als gevolg dat de overheid zelfs in een specifieke strafbaarstelling moet voorzien.³¹⁶

142. Kortom, het opleggen van een gedwongen onomkeerbare sterilisatiemaatregel is geenszins in overeenstemming met de in de vorige paragraaf bestudeerde mensenrechtenverdragen. Een afweging tussen alle mensenrechten die principieel geschonden worden door deze maatregel en het eventuele belang van het ongeboren, en in het bijzonder het nog niet-bestaande, kind lijkt deze mensenrechtelijke analyse op geen enkele manier te doorstaan. Anders gezegd, een gedwongen sterilisatiemaatregel is in strijd met de fundamentele mensenrechten en het bekritiseerde belang van het ongeboren kind lijkt dit geenszins te kunnen rechtvaardigen.

³¹⁴ Zie EHRM 8 november 2011, nr. 18968/07, V.C./Slowakije.; EHRM 28 april 2009, nr. 32881/04 K.H. e.a./Slowakije.; EHRM 12 juni 2012, nr. 29518/10, N.B./Slowakije.; EHRM 13 november 2012, nr. 15966/04, I.G. e.a./Slowakije.; EHRM 18 december 2012, nr. 16761/09, G.B. en R.B./Moldavië. (in al deze zaken gaat het over sterilisaties die bewust uitgevoerd worden zonder het verkrijgen van de toestemming van de betrokken vrouw die vaak van Roma-origine is); EHRM 6 juli 2007, nr. 79885/12, nr. 52471/13, nr. 52596/13, A.P., Garçon en Nicot/Frankrijk (in deze zaak verbiedt het EHRM een sterilisatie als voorwaarde voor de juridische geslachtsverandering).

³¹⁵ Verdrag van de Raad van Europa inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld van 11 mei 2011, *Council of Europe Treaty Series*, nr. 210.

³¹⁶ Deze verdragsbepaling heeft er in België evenwel niet voor gezorgd dat er een afzonderlijke strafbaarstelling voor het misdrijf 'gedwongen sterilisatie' in het leven werd geroepen. Hoewel deze zienswijze geenszins zonder discussie is, wordt de gedwongen sterilisatie in België beschouwd als een vorm van slagen en verwondingen. Meer specifiek wordt er in dergelijke situaties gebruik gemaakt van de strafbaarstellingen die verwijzen naar het misdrijf 'volledig verlies van het gebruik van een orgaan'. In de artikelen 136ter en 136quater Sw wordt er daarentegen wel expliciet verwezen naar 'gedwongen sterilisatie', maar deze artikelen zijn afkomstig uit het internationaal humanitair recht. Bijgevolg zijn ze enkel van toepassing in een oorlogscontext en geenszins in de context van geweld tegen vrouwen.

HOOFDSTUK 4: HET JURIDISCH STATUUT VAN HET ONGEBOREN KIND: VOLDRAGEN OF PREMATUUR?

143. Uit de mensenrechtelijke analyse van het vorige hoofdstuk blijkt duidelijk dat het opleggen van een verplichte anticonceptiemaatregel, dan wel een gedwongen sterilisatiemaatregel niet mogelijk zal zijn. De beide maatregelen schenden immers verschillende mensenrechtenverdragen en een rechtvaardiging op basis van het belang van het ongeboren kind biedt niet de nodige soelaas. De Belgische wetgever zal dus in principe niet kunnen ingrijpen in de fase die de zwangerschap voorafgaat. Bijgevolg rijst dan ook de vraag of er geen alternatieve maatregelen ingevoerd kunnen worden om het leven van het reeds verwekte, doch ongeboren kind tijdens de zwangerschap te beschermen. Maar vooraleer men kan nadenken over zo'n alternatieve maatregelen, dient men eerst na te gaan wat de knelpunten van de huidige wetgeving in deze context zijn. Er bestaat immers geen eensgezindheid over de rechtspositie van het ongeboren kind³¹⁷, met als gevolg dat de vraag rijst of de ongeborene überhaupt kan genieten van prenatale rechtsbescherming. Een studie van zijn rechtspositie op internationaal, Europees en nationaal niveau dient deze vraag dan ook op te helderen.

1. DE RECHTSPOSITIE VAN HET ONGEBOREN KIND OP INTERNATIONAAL EN EUROPEES NIVEAU

144. Vooraleer dieper in te gaan op de bescherming van het ongeboren kind op nationaal niveau, dient zich eerst een studie inzake de bescherming van de ongeboren vrucht op het internationale en Europese niveau aan. De vraag naar hoe er op deze twee niveaus gekeken wordt naar de rechtsbescherming van de ongeboren vrucht, zal achtereenvolgens beantwoord worden aan de hand van het BUPO-Verdrag, het IVRK en het EVM.

A. Het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten

145. Het tijdvak na de Tweede Wereldoorlog wordt in het algemeen beschouwd als een gunstige voedingsbodem voor de totstandkoming van verschillende mensenrechtenverdragen. Zo vormt het aannemen van de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens (hierna: UVRM) in 1948 een eerste belangrijke, doch niet-bindende stap.³¹⁸ Maar de Algemene Vergadering van de VN aanvaardde naderhand ook het BUPO-Verdrag dat een grondige uitwerking van deze niet-bindende verklaring inhield.³¹⁹

146. Desondanks kan vastgesteld worden dat dit sterk met het UVRM samenhangende BUPO-Verdrag geen enkele kapstokbepaling inzake de rechtsbescherming van de ongeborene bevat. Hoewel artikel 6.1 van het BUPO-Verdrag uitdrukkelijk bepaalt dat eenieder een recht op leven heeft, geeft deze bepaling geenszins aan wanneer dit 'leven' dan precies begint.³²⁰ Al werden bij de opstelling van deze verdragstekst evenwel een aantal amendementen ingediend waarin zo'n

³¹⁷ Zie onder andere het recente debat omtrent de vraag of de abortustermijn in ons land verlengd moet worden tot 18 weken. Verschillende politieke partijen nemen derhalve een ander standpunt in.; I. BULCKE, *Vooruit en Groen vinden CD&V-voorstel rond abortus ruim onvoldoende*, 18 april 2023.

³¹⁸ W. DE BONDT, *Reader rechten van het kind (vijfde editie)*, Gent, 2023, 33-49.

³¹⁹ S.N. CARLSON en G. GISVOLD, *Practical guide to the international covenant on civil and political rights*, Ardsley Park, Transnational Publishers, 2003, 1-2.

³²⁰ *Ibid.*, 68.

uitdrukkelijke formulering werd voorgesteld.³²¹ Deze amendementen die allemaal beoogden om het recht op leven te laten starten bij de bevruchting, werden echter één voor één geschrapt en verworpen.³²² Daarenboven biedt de preambule evenmin enige aanknopingspunt voor de rechtsbescherming van de ongeborene vrucht.

Het begrip 'geboorte' is daarentegen wel terug te vinden in de artikelen 2, 24 en 26 van het BUPO, met als gevolg dat men hieruit zou kunnen afleiden dat het wellicht niet de bedoeling was om de ongeborene onder de strekking van dit verdrag op te nemen. Bovendien moet het BUPO-Verdrag geïnterpreteerd worden in het licht van het UVRM dat geenszins steun biedt aan de bescherming van het ongeborene kind.³²³

147. Maar het zou echter verkeerd zijn om hieruit te concluderen dat het ongeborene kind geen enkele bescherming uit hoofde van artikel 6 BUPO kan genieten.³²⁴ In een ontwerp van de *General Comment* nr. 36 stelde het VN-Mensenrechtencomité immers dat artikel 6 BUPO geen verplichting inhoudt voor de verdragsstaten om het recht op leven van het ongeborene kind te erkennen. Doch kunnen de verdragsstaten er zelf voor kiezen om prenatale beschermingsmaatregelen in te voeren en zodoende het recht op leven van de ongeborene in hun nationale wetgeving te erkennen. Al mag deze erkenning evenwel niet leiden tot een schending van de andere rechten uit het BUPO-Verdrag, zoals bijvoorbeeld het recht op leven van de zwangere vrouw (art. 6 BUPO) en het verbod om blootgesteld te worden aan wrede, onmenselijke of vernederende behandelingen (art. 7 BUPO).³²⁵

B. Het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind

I. De bescherming van de ongeborene voor de totstandkoming van het IVRK

148. Maar er is meer. Er bestaat immers een internationaal verdrag dat specifiek handelt over de bescherming van de rechten van kind, met name het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (hierna: IVRK). Dit verdrag werd, na tien moeizame onderhandelingsjaren, op 20 november 1989 unaniem door de Algemene Vergadering van de VN aangenomen en het is ondertussen uitgegroeid tot het verdrag met de meeste ratificaties ter wereld.³²⁶ Deze quasi universele ratificatie³²⁷ is evenwel uniek voor een mensenrechteninstrument dat daarenboven een relatief snelle inwerkingtreding kende. Het trad immers al in werking op 2 september 1990. Desondanks verliep de totstandkoming van dit verdrag niet geheel zonder slag of stoot. Deze juridisch bindende verdragstekst werd immers voorafgegaan door twee niet-bindende principeverklaringen, met name de Verklaring van Genève over de Rechten van het Kind uit 1924³²⁸

³²¹ Zie M. NOWAK, *UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, Kehl, N.P. Engel, 2005, 154.

³²² *Ibid.*

³²³ Zie omtrent de bescherming van de ongeborene in het UVRM: artikel 1 UVRM en K. DE LOO, *Prenatale kindbescherming: de rechtsbescherming van de ongeborene en het zelfbeschikkingsrecht van de zwangere vrouw*, Tilburg, Celsius Juridische Uitgeverij, 2019, 13-14. (Een concrete bespreking van het UVRM valt immers buiten het bestek van deze masterproef.)

³²⁴ M. NOWAK, *UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, Kehl, N.P. Engel, 2005, 154.

³²⁵ HRC, *Draft General Comment No.36*, 2 september 2015, §7.

³²⁶ E. VERHELLEN, "Het verdrag inzake de rechten van het kind meerderjarig: enkele beschouwingen over de implementatie in België", *TJK* 2008, nr. 1, 11-40.

³²⁷ Enkel de Verenigde Staten van Amerika ratificeerden het verdrag tot nu toe nog niet.

³²⁸ LEAGUE OF NATIONS, *Geneva Declaration of the Rights of the Child*, 26 september 1924.

en de Verklaring van de Rechten van het Kind uit 1959^{329, 330} Hoewel de grote principes uit deze verklaringen ook opgenomen zijn in het VN-Kinderrechtenverdrag, is er toch een zeker verschil met betrekking tot de bescherming van het ongeboren kind op te merken.

149. Zo is er in de Verklaring van Genève van 26 september 1924 betreffende de Rechten van het Kind geen enkele expliciete verwijzing naar het ongeboren leven of kind terug te vinden. Maar zijn opvolger, de Verklaring van de Rechten van het Kind uit 1959, verwijst daarentegen wel uitdrukkelijk naar het ongeboren kind. In artikel 4 van deze verklaring kan men immers lezen dat “*het zal genieten van de sociale zekerheid met speciale pre- en post-natale zorg voor hem en zijn moeder (...)*”.

Deze uitdrukkelijke opname zou in eerste instantie bestempeld kunnen worden als revolutionair en vooruitstrevend, doch is deze zinsnede enkel terug te vinden in deze niet-bindende verklaring. Bij de totstandkoming van het IVRK werd deze bepaling immers finaal van de tafel geveegd.³³¹ Met andere woorden, bij de opmaak van het IVRK in 1989 werd dus volledig in het midden gelaten of het ongeboren kind al dan niet onder het toepassingsgebied van dit verdrag valt. Een evolutie die mijns inziens toch enigszins verwonderlijk is, gelet op de eerdere uitdrukkelijke opname in de tweede principeverklaring.

II. De bescherming van de ongeborene in de verdragstekst van het IVRK

150. Het VN-Kinderrechtenverdrag bevat dus geen uitdrukkelijke verwijzing naar het ongeboren kind, noch naar een eventueel recht op prenatale rechtsbescherming. Niettegenstaande deze vaststelling blijft de hamvraag nog steeds of het ongeboren kind dan (impliciet) onder de strekking van de verdragsbepalingen uit het IVRK kan vallen.

I.1. Artikel 1 IVRK: het personeel toepassingsgebied

151. Artikel 1 IVRK bakent het personeel toepassingsgebied van dit verdrag af en definieert het kind als: “*ieder mens jonger dan achttien jaar (...)*”. Het toepassingsgebied van dit verdrag wordt dus concreet afgebakend in functie van de leeftijd van de betrokkenen. Desalniettemin valt onmiddellijk op dat het verdrag enkel een bovengrens hanteert, waardoor er uit deze bepaling enkel afgeleid kan worden wanneer de bescherming van het kind onder het IVRK ophoudt. Artikel 1 IVRK definieert daarentegen geen minimumleeftijd en laat zodoende de ondergrens volledig open, met als rechtstreeks gevolg dat er in deze bepaling niets te lezen valt over de aanvang van deze bescherming.³³² Anders gezegd, het startpunt van de toepassing van het IVRK is niet expliciet opgenomen in deze tekst. Bijgevolg wordt er in deze context dan ook vaak teruggegrepen naar de negende preambulaire overweging die deel uitmaakt van dit verdrag.³³³ Het belang van deze preambule wordt evenwel verder in deze masterproef uiteengezet (zie randnummers 157-160).

³²⁹ Resolutie 1386 (XIV) van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (20 november 1959), *UN Doc. A/4354* (1959).

³³⁰ E. VERHELLEN, *Verdrag inzake de rechten van het kind: achtergrond, motieven, strategieën, hoofdlijnen*, Leuven, Garant, 2000, 13.

³³¹ W. DE BONDT, *Reader rechten van het kind (vijfde editie)*, Gent, 2023, 33-49.; S. DETRICK, *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Den Haag, Kluwer, 1999, 13-18.

³³² *Ibid.*; J. TOBIN, *The UN Convention on the Rights of the Child: a commentary*, Oxford, Oxford University Press, 2019, 21-39.

³³³ *Ibid.*

152. Uit de voorbereidende werkzaamheden bij de opstelling van dit verdrag blijkt evenwel duidelijk dat het al dan niet verankeren van een minimumleeftijd het voorwerp van debat heeft uitgemaakt.³³⁴ De oorspronkelijke bedoeling was immers om het personeel toepassingsgebied zoals geformuleerd in artikel 1 IVRK af te bakenen tot “*elke mens vanaf het moment van de geboorte*”. Op die manier werd de definitieve werkingssfeer van het IVRK immers niet uitgebreid tot het ongeboren leven.³³⁵ Maar deze definitie zorgde evenwel voor een grote controverse tijdens de onderhandelingen die de totstandkoming van dit verdrag voorafgingen. Sommige landen waren immers van oordeel dat de definitie moest worden uitgebreid tot het moment van de bevruchting opdat het in overeenstemming zou zijn met de nationale wetgevingen. Andere landen oordeelden daarentegen dat zo'n uitbreiding net strijdig zou zijn met de nationale wetgevingen.³³⁶

Uiteindelijk werd besloten om de zinsnede ‘vanaf het moment van de geboorte’ te schrappen en te vervangen door de brede begrippen ‘kind’ en ‘mens’. Door gebruik te maken van deze ruime begrippen werd volgens P. ALSTON een weloverwogen keuze gemaakt met als doel om de lidstaten een maximale flexibiliteit te geven met betrekking tot de positie die ze wensen in te nemen in hun eigen nationale recht omtrent de kwestie van het recht op leven van de foetus of het ongeboren kind.³³⁷ Het ontbreken van een uitdrukkelijke minimumleeftijd in artikel 1 IVRK behoorde dus concreet tot een compromis dat streefde naar een maximale flexibiliteit voor iedere lidstaat.

153. Kortom, artikel 1 IVRK laat de ondergrens volledig open.³³⁸ Hieruit kan derhalve al voorzichtig afgeleid worden dat het VN-Kinderrechtenverdrag geen verplichting, noch een verbod op prenatale rechtsbescherming inhoudt. De verantwoordelijkheid omtrent de vraag of de beschermde kindertijd zich ook uitstrekt tot het ongeboren kind laat het IVRK immers over aan de verdragsstaten zelf.³³⁹

I.2. Artikel 6 IVRK: het recht op leven

154. Artikel 6.1 IVRK voorziet daarnaast in een verplichting voor de verdragsstaten om het inherente recht op leven van het kind, te erkennen. Het in artikel 6 IVRK vervatte recht van het kind om te leven, te overleven en zich te ontwikkelen is bovendien het meest fundamentele mensenrecht dat specifiek aan het kind wordt toegeschreven. Derhalve beschouwt het VN-Kinderrechtencomité dit recht als één van de vier algemene principes³⁴⁰ uit het IVRK.³⁴¹ Alle andere rechten van het IVRK worden immers volledig zinledig zonder de eerbiediging, de bescherming en

³³⁴ UN Doc. E/CN.4/L.1542 (1980), §28-31.;S. DETRICK, J.E. DOEK en J. MARTENSON, *The United Nations Convention on the Rights of the Child: a guide to the travaux préparatoires*, Dordrecht, Nijhoff, 1992, 115.

³³⁵ P. ALSTON, “The unborn child and abortion under the Draft Convention on the Rights of the Child”, *Human Rights Quarterly* 1990, vol. 12, nr. 1, 156-178.

³³⁶ *Ibid.*

³³⁷ *Ibid.*

³³⁸ W. VANDENHOLE, G.E. TÜRKELLI en S. LEMBRECHTS, *Children's rights: a commentary on the Convention on the rights of the Child and its protocols*, Cheltenham, Edward Elgar, 2019, 48-51.

³³⁹ J. TOBIN, *The UN Convention on the Rights of the Child: a commentary*, Oxford, Oxford University Press, 2019, 21-39.

³⁴⁰ Naast het non-discriminatiebeginsel (art. 2), het belang van het kind (art. 3.1) en het recht op participatie (art. 12).

³⁴¹ COMMITTEE ON THE RIGHTS OF THE CHILD, *General Comment No. 5 (2005): general measures of implementation of the Convention of the Rights of the child*, 27 november 2003, §12.

de verwezenlijking van dit recht op leven.³⁴² Bijgevolg rijst dan ook de vraag of het ongeborn kind al dan niet onder de strekking van deze concrete verdragsbepaling begrepen kan worden.

155. Vooreerst kan opgemerkt worden dat artikel 6 IVRK geen uitdrukkelijk startpunt met betrekking tot de bescherming van het recht op leven, naar voren schuift.³⁴³ Anders gezegd, de gebruikte omschrijving is onduidelijk omtrent de vraag of dit recht zich ook uitstrekt tot het ongeborn leven. Al zou de formulering van een 'inherent' recht op leven volgens S. SCHMAHL eventueel kunnen suggereren dat het door artikel 6 IVRK beschermde leven pas aanvangt bij de geboorte.³⁴⁴

De voorbereidende werkzaamheden bij de totstandkoming van dit verdrag verschaffen daarentegen wel de nodige verduidelijking omtrent deze kwestie. Tijdens de voorafgaande onderhandelingen verworpen de meeste Staten immers een uitdrukkelijke verwijzing naar het moment van de bevruchting als het begin van de bescherming van het leven. Maar ook enige andere verwijzing naar het ongeborn kind of de foetus werd afgewezen (zie randnummers 148-149). Het personele toepassingsgebied van artikel 1 IVRK daarenboven ook in acht genomen (zie randnummers 151-153), noopt aldus tot het besluit dat het ongeborn kind niet uitdrukkelijk onder de beschermingsfeer van artikel 6 IVRK valt.³⁴⁵

Toch werd een dergelijk voorstel om de bescherming van de foetus in artikel 6 IVRK op te nemen, besproken tijdens de voorafgaande onderhandelingen.³⁴⁶ Maar men botste evenwel op een eerdere, doch uitdrukkelijk overeengekomen consensus, met name het feit dat men het debat over het startpunt van het moment van leven niet opnieuw ging heropenen.³⁴⁷ Eerder was in het licht van de totstandkoming van artikel 1 IVRK immers al gebleken dat een consensus daaromtrent geenszins te realiseren was (zie randnummer 152). Deze consensuele afspraak werd over het algemeen door de verdragsstaten nageleefd, met uitzondering van de Heilige Stoel die halsstarrig bleef volhouden dat het leven begint vanaf het moment van de bevruchting.³⁴⁸ Desalniettemin was de heersende opvatting tijdens de totstandkoming van deze verdragsbepaling de volgende: de beslissing over de vraag of het recht op leven moet starten vóór de geboorte, wordt volledig overgelaten aan het oordeel van elke individuele verdragsstaat zelf.³⁴⁹

³⁴² M. NOWAK, "Article 6: the right to life, survival and development" in A. ALLEN, J. VANDE LANOTTE, E. VERHELLEN, F. ANG, E. BERGHMANS en M. VERHEYDE (eds.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2005, 1-49.

³⁴³ *Ibid.*

³⁴⁴ S. SCHMAHL, *United Nations Convention on the Rights of the Child: article-by-article commentary*, Duitsland, Nomos, 2021, 120-127.

³⁴⁵ *Ibid.*

³⁴⁶ OFFICE OF THE UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS, *Legislative History of the Convention on the Rights of the Child (Volume I)*, 2007, 365-366, §18-25.

³⁴⁷ *Ibid.*; P. ALSTON, "The unborn child and abortion under the Draft Convention on the Rights of the Child", *Human Rights Quarterly* 1990, vol. 12, nr. 1, 156-178.

³⁴⁸ *Ibid.*

³⁴⁹ J. TOBIN, *The UN Convention on the Rights of the Child: a commentary*, Oxford, Oxford University Press, 2019, 191.

156. Samengevat wil dit alles zeggen dat artikel 6 IVRK, net zoals artikel 1 IVRK, geen welbepaald standpunt inzake het ongeboren leven onderschrijft.³⁵⁰ Alle lidstaten kunnen dus zelf een eigen standpunt innemen omtrent de vraag of de beschermde kindertijd, en in het bijzonder het recht op leven, begint op het moment van de bevruchting, ergens tijdens de zwangerschap of bij de werkelijke geboorte van het kind.³⁵¹ Met andere woorden, alle staten blijven vrij om het recht op leven uit artikel 6 IVRK uit te breiden tot het prenatale leven.

III. De bescherming van de ongeborene in de preambule van het IVRK

157. De finale verdragstekst schrijft dus geen uitdrukkelijke bepaling aan het ongeboren kind toe. Desalniettemin wordt het ongeboren kind wel ter sprake gebracht in de negende preambulaire overweging van dit verdrag. Deze overweging bepaalt immers dat *“het kind op grond van zijn lichamelijke en geestelijke onrijpheid bijzondere bescherming en zorg nodig heeft, met inbegrip van geëigende wettelijke bescherming, zowel voor als na zijn geboorte”*.

De preambule van het IVRK legt dus opnieuw expliciet de nadruk op de noodzaak aan prenatale en postnatale kinderbescherming. Bovendien verwijst ze ook naar de voornoemde Verklaring van de Rechten van het Kind uit 1959, waardoor het verband tussen de beiden nogmaals bevestigd wordt. Maar er kunnen evenwel geen rechten ontleend worden aan de algemene doelstellingen die in een preambule uiteengezet worden.³⁵² Zo'n preambule is immers niet juridisch bindend en ze heeft ook geen directe werking, met als gevolg dat ze geen kinderrechten, noch statelijke verplichtingen voor deze rechten op een zelfstandige basis kan bevatten.³⁵³

158. Desalniettemin betekent dit geenszins dat de preambule een volkomen te verwaarlozen onderdeel van het IVRK uitmaakt.³⁵⁴ Ze kan immers gebruikt worden als aanvullend hulpmiddel bij de interpretatie van dit verdrag. Artikel 31 van het Weens Verdragenverdrag³⁵⁵ (hierna: WVV) bepaalt derhalve het volgende: *“een verdrag moet te goeder trouw worden uitgelegd overeenkomstig de gewone betekenis van de termen van het Verdrag in zijn context en in het licht van het voorwerp en het doel van het Verdrag”*. Daarenboven bepaalt artikel 31.2 WVV ook dat de context voor de uitlegging van een verdrag niet alleen de verdragstekst, maar ook de preambule en de bijlagen omvat.

Hoewel een bepaling uit de preambule dus geen juridische verplichting met zich meebrengt, kan er uit deze lezing van het WVV wel geconcludeerd worden dat ze een relevante grondslag biedt om de artikelen uit het IVRK in het licht van de negende preambulaire overweging te interpreteren. Kortom, de preambule van dit verdrag biedt een zeker aanknopingspunt voor de rechtsbescherming ten aanzien van het ongeboren kind.

³⁵⁰ G.E. TÜRKELLI en W. VANDENHOLE, *Advanced Introduction to Children's rights*, Cheltenham, Edward Elgar, 2022, 82.

³⁵¹ *Ibid.*

³⁵² W. VANDENHOLE, G.E. TÜRKELLI en S. LEMBRECHTS, *Children's rights: a commentary on the Convention on the rights of the Child and its protocols*, Cheltenham, Edward Elgar, 2019, 44-47.

³⁵³ *Ibid.*

³⁵⁴ *Ibid.*; P. ALSTON, “The unborn child and abortion under the Draft Convention on the Rights of the Child”, *Human Rights Quarterly* 1990, vol. 12, nr. 1, 156-178.

³⁵⁵ Verdrag van Wenen inzake het Verdragenrecht van 23 mei 1969, *United Nations Treaty Series*, vol. 1155, 332-352.

159. Maar de draagwijdte van deze negende preambulaire overweging moet daarnaast ook genuanceerd worden. Er werd in het rapport van de voorbereidende werkzaamheden immers een uitdrukkelijke verklaring opgenomen om er zodoende voor te zorgen dat de definitie van 'een kind' voor de toepassing van dit verdrag steeds overgelaten wordt aan artikel 1 IVRK. Samengevat houdt deze verklaring in dat deze negende preambulaire overweging geenszins de bedoeling heeft om vooruit te lopen op de interpretatie van de verdragsbepalingen, inclusief artikel 1 IVRK.³⁵⁶ Bijgevolg kan deze preambule die *nota bene* geen juridisch bindende kracht heeft, er niet voor zorgen dat artikel 1 IVRK op zo'n manier geïnterpreteerd moet worden dat ze ook van toepassing zou zijn op ongeboren kinderen. Het is bovendien geenszins toegelaten dat een preambulaire overweging die niet weerspiegeld wordt in de eigenlijke verdragstekst, ervoor kan zorgen dat de begrippen 'kind' en 'mens' in de artikelen 1 en 6 IVRK worden uitgebreid. De negende preambulaire overweging kan dus op zichzelf geen radicale uitbreiding van deze bepalingen teweegbrengen.³⁵⁷

160. Tot slot kan nog vermeld worden dat P. ALSTON meent dat men de werkelijke formulering van deze overweging zorgvuldig moet bestuderen alvorens men over de precieze betekenis ervan kan concluderen. Indien men ondanks alles toch zou aanvaarden dat deze preambule een bindende verplichting inhoudt, dan zou deze verplichting niet kunnen worden gelezen als zijnde een verplichting tot het erkennen van het recht op leven voor de ongeborene. De betekenis van deze preambulaire zinsnede houdt daarentegen wel de volgende plicht in: de verdragsstaten moeten alle maatregelen nemen die ze passend achten om de foetus te beschermen.³⁵⁸ Al dient deze bescherming evenwel geen absoluut recht op leven te omvatten. Elke individuele Staat moet in dergelijke omstandigheden immers volledig zelf bepalen wat ze in dat opzicht passend acht, aldus P. ALSTON.³⁵⁹ Desalniettemin geldt deze uitspraak evenwel enkel indien men alsnog zou aanvaarden dat deze preambule een bindende verplichting inhoudt.

IV. De ongeborene en het IVRK: een conclusie

161. Uit al deze gegevens kan dus vastgesteld worden dat het IVRK *an sich* niet strekt tot de bescherming van de ongeborene. Er werd immers gekozen om geen uitdrukkelijk recht op leven voor de ongeborene in artikel 6 IVRK te verankeren. Desalniettemin is er wel een inspirerende of aansporende rol voor de negende preambulaire overweging weggelegd, waardoor ze een zeker aanknopingspunt biedt aan de verdragsstaten om het leven van de ongeborene te beschermen. Anders gezegd, het IVRK biedt hen een duidelijke, doch vrijblijvende grondslag om het ongeboren kind alsnog onder de werkingssfeer van dit verdrag te brengen. Bijgevolg is het invoeren van prenatale rechtsbeschermingsmaatregelen op het nationale niveau een reële mogelijkheid.

C. Het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens

162. Niet alleen op het internationale, maar ook op het Europese niveau rijst de vraag hoe er over deze kwestie gedacht wordt. In dat kader is met name het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens, en in het bijzonder het recht op leven zoals vervat in artikel 2 EVRM, van belang.

³⁵⁶ W. VANDENHOLE, G.E. TÜRKELLI en S. LEMBRECHTS, *Children's rights: a commentary on the Convention on the rights of the Child and its protocols*, Cheltenham, Edward Elgar, 2019, 44-47.

³⁵⁷ P. ALSTON, "The unborn child and abortion under the Draft Convention on the Rights of the Child", *Human Rights Quarterly* 1990, vol. 12, nr. 1, 156-178.

³⁵⁸ *Ibid.*

³⁵⁹ *Ibid.*

163. Maar vooreerst dient een blik geworpen te worden op het toepassingsgebied van dit verdrag zoals omschreven in artikel 1 EVRM. Deze verdragsbepaling garandeert immers dat eenieder die zich onder de rechtsmacht van een verdragsstaat bevindt, beschermd wordt door de rechten en vrijheden zoals vervat in het EVRM. Een concrete definitie van het begrip ‘eenieder’ is niet waar te nemen in deze verdragstekst, doch lijkt het erop dat dit verdrag voor de toepassing van zijn rechten in principe geen beperkingen naar nationaliteit of status stelt.³⁶⁰ Kortom, artikel 1 EVRM biedt weinig concrete verheldering voor deze te onderzoeken vraagstelling. Evenmin kan een aanknopingspunt gevonden worden in de bijhorende preambule.

164. Daarnaast dient logischerwijze ook een blik geworpen te worden op artikel 2 EVRM dat uitdrukkelijk voorziet in het recht op leven. Maar noch de tekst, noch de voorbereidende werkzaamheden bij deze bepaling bieden enige uitsluitel over de vraag vanaf welk ogenblik het leven wordt beschermd.³⁶¹ De vraag of het ongeboren leven bescherming geniet onder het EVRM wordt dus niet expliciet beantwoord door een concrete lezing van artikel 2 EVRM.

Desalniettemin heeft het EHRM zich al in een aantal zaken uitgelaten over de reikwijdte van deze bepaling. Zo stelde de Grote Kamer van het EHRM in een arrest van 2004³⁶², met name in de zaak *Vo t. Frankrijk*, hier duidelijk een aantal grenzen aan. In zijn motivering stelt het EHRM immers dat het bepalen van het vertrekpunt van het recht op leven tot de eigen beoordeling van iedere Staat behoort. Anders gezegd, het bepalen van het begin van leven valt binnen hun statelijke appreciatiemarge (‘margin of appreciation’).³⁶³ Het Hof merkt namelijk op dat er over deze kwestie geen wetenschappelijke, noch juridische consensus bestaat. Derhalve is het Hof ervan overtuigd dat het “*niet wenselijk, noch zelfs mogelijk is om in abstracto te antwoorden op de vraag of het ongeboren kind ‘een persoon’ is, die onder de bescherming van artikel 2 EVRM valt*”.³⁶⁴ Maar het EHRM sluit evenwel niet uit dat de levensvatbare foetus bescherming kan genieten op basis van de menselijke waardigheid, zonder dat het daarbij aanzien wordt als een ‘persoon’ met een ‘recht op leven’ in de zin van artikel 2 EVRM.³⁶⁵

165. In 2007 werd deze kwestie opnieuw aan de orde gesteld in de zaak *Evans t. het Verenigd Koninkrijk*.³⁶⁶ Ook in deze zaak bevestigt het EHRM niet *expressis verbis* dat het ongeboren kind onder de rechtsbescherming van artikel 2 EVRM valt. Het Hof herhaalt immers dat de vraag wanneer het recht op leven begint, tot de appreciatiemarge van de verdragsstaten behoort.³⁶⁷ Anders gezegd, het laat deze kwestie volledig over aan de Staten zelf. Al ging het in deze zaak echter over nog in te planten embryo’s, terwijl het daarentegen in de *Vo*-zaak ging over een vijf maanden oude foetus. De onderliggende feitenrelaas maakt de *Evans*-zaak dus minder controversieel.³⁶⁸

³⁶⁰ J. VANDE LANOTTE en Y. HAECK, *Handboek EVRM (deel 2)*, Mortsel, Intersentia, 2004, 3-30.

³⁶¹ *Ibid.*, 100.

³⁶² EHRM 8 juli 2004, nr. 53924/00, *Vo/Frankrijk*.

³⁶³ *Ibid.*, §82.; S. CASEY-MASLEN, *The right to life under international law: an interpretative manual*, Cambridge, Cambridge University Press, 2021, 262-264.

³⁶⁴ *Ibid.*, §85.

³⁶⁵ *Ibid.*, §84.

³⁶⁶ EHRM 10 april 2007, nr. 6339/05, *Evans/Verenigd Koninkrijk*.

³⁶⁷ *Ibid.*, §54.

³⁶⁸ M. VERHEYDE, “EHRM: Selectie van kindgerelateerde rechtspraak 2006”, *TJK* 2007, nr. 2, 101-106.

166. Kortom, ook op het Europese niveau is er geen plicht tot prenatale rechtsbescherming voorzien. Uit de rechtspraak van het EHRM is immers niet veel meer te halen dan de ruimte voor de verdragsstaten om eventueel een regulering omtrent de rechtsbescherming van de ongeborene uit te werken. Al rijst evenwel de vraag of deze rechtspraak in de toekomst geen andere wending zal aannemen. In 2022 velde het Hof immers een arrest³⁶⁹ waarin het nadrukkelijk rekening houdt met de belangen van het toekomstige kind. Deze vaststelling die evenwel niet kaderde in het licht van artikel 2 EVRM³⁷⁰, is dan ook opvallend. Het EVRM en het EHRM kennen vandaag immers geen rechten toe aan ongeboren kinderen, laat staan aan kinderen uit de toekomstige generatie.³⁷¹ Het feit dat het Hof een dergelijk belang voor het eerst erkent, is dan ook te bestempelen als een nieuwe ontwikkeling.³⁷² Derhalve rijst dan ook de vraag of het Hof in het licht van deze evolutie ook uitdrukkelijk kleur zal bekennen omtrent de kwestie van het recht op leven van de ongeborene. Hoewel het alsnog te betwijfelen valt of het EHRM deze delicate vraag ooit zal beantwoorden³⁷³, zal de tijd het hoe dan ook moeten uitwijzen.

2. DE RECHTSPOSITIE VAN HET ONGEBOREN KIND OP NATIONAAL NIVEAU

167. Het internationaal en Europees niveau schuiven de verantwoordelijkheid omtrent de vraag of het ongeboren leven bescherming kan genieten, volledig van zich af. Alle individuele staten krijgen dus met andere woorden de ruimte om dit vraagstuk volledig zelf in te vullen. Bijgevolg kan een verdere afdaling naar het nationaal niveau niet ontbreken in deze analyse.

A. De levende en levensvatbare geboorte

168. Iedere Belg heeft burgerlijke rechten op grond van artikel 4 van het Oud Burgerlijk Wetboek. Maar een natuurlijke persoon verkrijgt echter pas rechtspersoonlijkheid op de dag en het uur van de levende en levensvatbare geboorte.³⁷⁴ Een ongeboren kind heeft dus nog geen rechtspersoonlijkheid, met als gevolg dat deze in beginsel ook geen rechten heeft. Deze zienswijze is bovendien het principiële uitgangspunt in het hedendaagse, Belgische recht. Al werd dit principe ook al aangetroffen in het Romeinse recht.³⁷⁵

169. Desalniettemin werden er in België ook al enkele wetsvoorstellen³⁷⁶ ingediend om het BW aan te passen met het oog op het verlenen van rechtspersoonlijkheid aan het ongeboren kind. De indieners poogden zodoende meermaals om het rechtspersoonlijkheid toe te kennen vanaf zijn

³⁶⁹ EHRM 8 december 2022, nr. 14889/19, Pejrilova/Tsjechië, §49-54.

³⁷⁰ Deze zaak handelde daarentegen over artikel 8 EVRM.

³⁷¹ S. INDESTEEGHE en A. CASSIERS, "EHRM bevestigt: geen recht op het krijgen van een kind", *DJK* 2023, nr. 466, 1-2.

³⁷² *Ibid.*

³⁷³ L. STEVENS, "Ongeborene heeft geen grondwettelijk recht op eerbiediging integriteit", *Juristenkrant* 2011, 3.

³⁷⁴ F. SWENNEN, *Het personen- en familierecht (achtste editie)*, Mortsel, Intersentia, 2023, 50-60.; F. SWENNEN, "Dance me to the children who are asking to be born: over levensloos geboren en ongeborenen", *TPR* 2016, 407-421.

³⁷⁵ Zie C.J. VAN ASSEN, *Verklaring van Pandecten-plaatsen, behorende tot de geregelijke geneeskunde der Romeinen*, s.l., 1848, 6.

³⁷⁶ Wetsvoorstel tot het verlenen van rechtspersoonlijkheid aan het ongeboren kind, *Parl.St.* Senaat 2005-06, nr. 3-1679/1.; Wetsvoorstel tot het verlenen van rechtspersoonlijkheid aan het ongeboren kind, *Parl.St.* Senaat 2007-08, nr. 4-627/1.; Wetsvoorstel tot het verlenen van rechtspersoonlijkheid aan het ongeboren kind, *Parl.St.* Senaat 2010-11, nr. 5-641/1.; Wetsvoorstel tot het verlenen van rechtspersoonlijkheid aan het ongeboren kind, *Parl.St.* Kamer 2010-11, nr. 6024/001.

verwekking.³⁷⁷ Maar deze wetsvoorstellen waren evenwel geen lang leven beschoren, met als gevolg dat de ongeborene tot op heden nog geen rechtspersoonlijkheid heeft verkregen.

B. De *infans conceptus*-regel

170. In ons nationaal recht geldt daarnaast het Romeinsrechtelijke adagium *infans conceptus pro iam nato habetur quotiens de eius commodis agitur*. Dit adagium schrijft voor dat een kind al vanaf de verwekking als geboren mag worden beschouwd telkens en enkel wanneer dat in zijn belang is.³⁷⁸ Een verwekt kind wordt dus beschouwd als reeds geboren, en dus als natuurlijke persoon, telkens dat in zijn belang is, met als rechtstreeks gevolg dat het toch al bepaalde rechten kan genieten. Al zal de ongeborene op basis van dit adagium evenwel geen plichten in de schoot geworpen krijgen.³⁷⁹

171. Maar dit Romeinse adagium is evenwel een fictie in het recht. Het kind is immers nog niet geboren, maar voor de toepassing van bepaalde rechtsregels³⁸⁰ doen we alsof dat wel zo is.³⁸¹ Deze fictie met betrekking tot het tijdstip van de geboorte dient zodoende de belangen van het kind te vrijwaren, ook in de fase waarin het kind wel al verwekt, maar nog niet geboren is.³⁸² Desalniettemin geldt deze rechtsfictie evenwel enkel onder de opschortende voorwaarde van de levende en levensvatbare geboorte van het kind. Op dat moment zal deze fictie pas zijn volle uitwerking krijgen en dit met terugwerkende kracht tot aan het tijdstip van de verwekking.³⁸³ Wordt het verwekte kind daarentegen niet levend en levensvatbaar geboren, dan wordt het geacht nooit te hebben bestaan. Al is deze uitspraak eveneens gebaseerd op een rechtsfictie, want er is immers *de facto* een ongeboren menselijk leven geweest. Maar het heeft in dat geval evenwel nooit rechtspersoonlijkheid verworven.³⁸⁴

172. Kortom, de rechtspersoonlijkheid van de natuurlijke persoon vangt in principe aan bij de levende en levensvatbare geboorte. Al kan deze rechtspersoonlijkheid in uitzonderlijke gevallen ook al retroactief toegekend worden vanaf de verwekking. Desondanks tolereert deze *infans conceptus*-regel geenszins het toekennen van een onmiddellijke bescherming aan het verwekte menselijke leven vóór de levende en levensvatbare geboorte.³⁸⁵ Het biedt immers enkel een uitgangspunt voor bepaalde beschermingsmaatregelen na de geboorte naar aanleiding van gebeurtenissen tussen de verwekking en de geboorte.³⁸⁶ Een prenatale kinderbeschermingsmaatregel bij schadelijk gedrag van de aanstaande moeder (bijvoorbeeld druggebruik), kan op deze basis dan ook niet gerealiseerd worden.³⁸⁷ Het is immers onmogelijk om vóór de geboorte met zekerheid te zeggen dat het kind levend geboren zal worden en dus de

³⁷⁷ C. MELKEBEEK, "Wetgeving en parlementaire werkzaamheden", *TJK* 2011, nr. 1, 52-61.

³⁷⁸ C. DE MULDER, "De prenatale erkenning vanaf de verwekking en de invloed ervan op het juridisch statuut van ongeboren menselijk leven", *RW* 2017-18, nr. 16, 637-640.

³⁷⁹ F. SWENNEN, *Het personen- en familierecht (achtste editie)*, Morsel, Intersentia, 2023, 50-60.

³⁸⁰ Zie o.a. de artikelen 3.13, 4.4, tweede lid en 4.137 BW en artikel 328, §3 Oud BW.

³⁸¹ F. SWENNEN, *Het personen- en familierecht (achtste editie)*, Morsel, Intersentia, 2023, 50-60.

³⁸² *Ibid.*; J. PIRET, "Wrongful life en de zaak Rukiye", *NJW* 2011, nr. 243, 354-365.

³⁸³ *Ibid.*

³⁸⁴ *Ibid.*

³⁸⁵ *Ibid.*

³⁸⁶ C. DE MULDER, "Risicovol ouderschap tijdens de zwangerschap: maatregelen ter bescherming van ongeboren en toekomstige kinderen", *T.FAM.* 2022/1, 12.

³⁸⁷ *Ibid.*

nodige rechtspersoonlijkheid zal verwerven.³⁸⁸ De toepassing van de *infans conceptus*-regel op de prenatale kinderbeschermingsmaatregelen is dus onmogelijk.

173. Tot slot mag men ook niet uit het oog verliezen dat het Hof van Cassatie in een arrest van 2012 het bestaan van een *algemene infans conceptus*-regel lijkt te verwerpen. In dat arrest oordeelde het Hof immers dat er “*geen algemeen rechtsbeginsel bestaat volgens hetwelk de aan de persoon verbonden gevolgen enkel kunnen terugwerken tot het tijdstip van de verwekking van het kind als het in zijn belang*”.³⁸⁹ Hoewel uit dit arrest blijkt dat dit adagium niet te kwalificeren is als een algemeen rechtsbeginsel, blijft de precieze draagwijdte ervan alsnog onduidelijk.³⁹⁰

C. De bescherming van de ongeborene in de Belgische rechtspraak

174. Tot slot heeft de Belgische rechtspraak zich ook al meermaals uitgelaten over het vraagstuk met betrekking tot de rechtsbescherming van de ongeborene.

175. Zo oordeelde het voormalige Arbitragehof in een arrest van 19 december 1991 dat de wetgever niet verplicht is om geboren en ongeboren kinderen op dezelfde wijze te behandelen.³⁹¹ De beginselen van gelijkheid en non-discriminatie, zoals vervat in de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, bepalen immers niet uit zichzelf dat de mens al vanaf zijn verwekking de bescherming geniet die zij waarborgen. Deze zienswijze werd bovendien nogmaals bevestigd door het Grondwettelijk Hof in 2020.³⁹²

176. Verder heeft het Grondwettelijk Hof in een arrest van 5 oktober 2011 geoordeeld dat artikel 22*bis* Gw in ieder geval niet van toepassing is op het ongeboren leven.³⁹³ Het Hof besliste immers uitdrukkelijk dat het embryo en de foetus in de zin van de Wet Menselijk Lichaamsmateriaal³⁹⁴ geenszins onder de toepassingsfeer van het begrip ‘kind’ zoals vervat in artikel 22*bis* Gw, begrepen kunnen worden. Een standpunt dat eveneens gevolgd werd door de Raad van State in zijn arrest van 3 april 2014.³⁹⁵

177. Daarenboven ligt dit arrest van het Grondwettelijk Hof uit 2011 volledig in lijn met de parlementaire voorbereidingen die aan artikel 22*bis* Gw voorafgingen. Daaruit blijkt immers duidelijk dat deze grondwetsbepaling doelt op de bescherming van ‘de minderjarige’, zijnde een kind vanaf zijn geboorte tot de leeftijd van achttien jaar.³⁹⁶ Artikel 22*bis* Gw beoogt dus geen grondwettelijke bescherming voor de ongeborene in te voeren.

³⁸⁸ *Ibid.*

³⁸⁹ Cass. 2 maart 2012, C.10.0685.F.

³⁹⁰ C. DE MULDER, “De prenatale erkenning vanaf de verwekking en de invloed ervan op het juridisch statuut van ongeboren menselijk leven”, *RW* 2017-18, nr. 16, 637-640.

³⁹¹ Arbitragehof 19 december 1991, nr. 39/91, 6.B.3.

³⁹² GwH 24 december 2020, nr. 122/2020, B.5.1.

³⁹³ GwH 5 oktober 2011, nr. 146/2011, B.9.

³⁹⁴ Wet 19 december 2009 inzake het verkrijgen en het gebruik van menselijk lichaamsmateriaal met het oog op de geneeskundige toepassing op de mens of het wetenschappelijk onderzoek, *BS* 30 december 2008.

³⁹⁵ RvS 3 april 2014, nr. 227.035, IV.3.2.

³⁹⁶ L. STEVENS, “Ongeborene heeft geen grondwettelijk recht op eerbiediging integriteit”, *Juristenkrant* 2011, 3.

Desalniettemin hebben zowel het Grondwettelijk Hof als de Raad van State, in tegenstelling tot het EHRM (zie randnummers 162-166), een duidelijk standpunt omtrent de bescherming van de ongeborene ingenomen. Een evolutie die enkel bejubeld kan worden, gelet op het feit dat dit de rechtszekerheid ten goede komt.³⁹⁷

178. Bovendien kan er in het kader van deze thematiek ook nog een fel bekritiseerd arrest van het Hof van Cassatie uit 1992 aangehaald worden.³⁹⁸ In dit arrest merkt het Hof immers terloops op dat artikel 2 EVRM ook de bescherming van het kind vóór zijn geboorte inhoudt. Doch impliceert deze zinsnede geenszins dat het recht op leven zoals vervat in artikel 2 EVRM onverkort van toepassing is op het ongeboren kind. Het Grondwettelijk Hof verduidelijkte in 1991 immers al dat artikel 2 EVRM geen identieke beschermingsplicht voor het geboren en het ongeboren leven inhoudt.³⁹⁹ Deze uitspraak van het Hof van Cassatie dient dan ook in dezelfde zin te worden gelezen.⁴⁰⁰

179. Kortom, onze hoogste gerechtshoven zijn van oordeel dat het ongeboren kind geenszins als mens kan worden beschouwd. Uit de voornoemde rechtspraak blijkt immers duidelijk dat het verwekte menselijke leven geen zelfstandige bescherming kan verwerven.⁴⁰¹ Maar deze vaststelling neemt echter niet weg dat het wel bescherming krijgt. Het ongeboren leven moet immers beschermd worden op basis van de menswaardigheid.⁴⁰²

D. De ongeborene in België: een conclusie

180. Uit deze uiteenzetting kan in de eerste plaats geconcludeerd worden dat de ongeborene geenszins rechtspersoonlijkheid kan genieten. Een levende en levensvatbare geboorte heeft immers nog niet plaatsgevonden. Om diezelfde reden zal een beroep op de *infans concept*-regel daarnaast ook geen soelaas kunnen bieden. Bijgevolg is deze regel dan ook onbruikbaar in het kader van de prenatale rechtsbeschermingsmaatregelen.

Daarenboven kan er ook vastgesteld worden dat er geen enkele grondwettelijke norm voorhanden is die voorschrijft dat er rechtspersoonlijkheid moet worden verleend aan het ongeboren kind. Nochtans biedt de nationale regelgeving wel de mogelijkheid om een beschermingsregeling voor het ongeboren kind uit te werken en dit zonder dat het rechtspersoonlijkheid moet verwerven.⁴⁰³

3. CONCLUSIE

181. Alles overziend kan er geconcludeerd worden dat er geen enkele nationale, Europese of internationale rechtsregel voorhanden is die voorschrijft dat er rechtspersoonlijkheid moet worden verleend aan het ongeboren kind, waardoor zowel de geborenen als de ongeborenen over dezelfde rechten zouden beschikken. Al laten de voormelde regels wel toe dat de staten hun vrijheid gebruiken om een beschermingsregel voor het ongeboren kind uit te werken. Het ontbreken van

³⁹⁷ *Ibid.*

³⁹⁸ Zie Cass. 22 december 1992, *RW* 1993-94, nr. 14, 458-463, noot M. WOUTERS.

³⁹⁹ Arbitragehof 19 december 1991, nr. 39/91.

⁴⁰⁰ F. SWENNEN, *Het personen- en familierecht (achtste editie)*, Mortsel, Intersentia, 2023, 50-60.

⁴⁰¹ *Ibid.*

⁴⁰² *Ibid.*

⁴⁰³ KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, *Advies over de bescherming van ongeboren kinderen*, 8 juni 2021, nr. 2020-21/12.

een concrete juridische basis inzake deze bescherming laat immers de vrijheid om een dergelijke rechtsbescherming te verlenen, onverlet.⁴⁰⁴ De wetgever is dus met andere woorden volledig vrij om een regelgevend kader te creëren waarin het ongeboren kind wordt beschermd.

182. Evenwel mag de uitoefening van deze vrijheid niet in strijd zijn met de rechten en vrijheden van anderen. Bijgevolg zal niet elke te bedenken prenatale kindbeschermingsmaatregel mogelijk zijn. De wetgever dient dus steeds rekening te houden met alle relevante artikels uit de mensenrechtenverdragen en hij zal bovendien de fundamentele mensenrechten van alle betrokkenen tegen elkaar moeten afwegen. De beoogde wetgeving moet immers conform zijn aan alle principes, rechtsregels en rechtspraak die onder andere voortvloeien uit het IVRK, het BUPO-Verdrag, het ECOSOC-Verdrag, het VN-Vrouwenrechtenverdrag, het EVRM en de Belgische Grondwet (zie randnummers 54-142). Bovendien mag de wetgever de vrijwillige hulpverlening geenszins uit het oog verliezen. Het Kinderrechtencommissariaat beschouwt het inzetten op een preventieve en vrijwillige hulpverlening immers als *een conditio sine qua non* voor de uitbouw van een gedwongen hulpverlening.⁴⁰⁵

HOOFDSTUK 5: PRENATALE KINDERBESCHERMING: VEILIG IN DE BAARMOEDER IN NEDERLAND?

183. De analyse die in het vorige hoofdstuk uiteengezet werd, geeft duidelijk aan dat de staten in beginsel vrij zijn om maatregelen ter bescherming van het ongeboren kind, uit te werken. Maar deze vrijheid zal niet gehanteerd kunnen worden om te voorzien in een verplichte, omkeerbare of onomkeerbare, anticonceptiemaatregel. In het derde hoofdstuk van deze masterproef werd immers al aangetoond dat dergelijke maatregelen ter bescherming van het nog niet-bestaande kind strijdig zijn met het mensenrechtelijk kader. Bijgevolg rijst dan ook de vraag hoe men het ongeboren, doch reeds verwekte kind alsnog kan gaan beschermen.

184. Er zijn immers een aantal alternatieve maatregelen denkbaar die niet alleen het belang van het kind beschermen, maar die het kind daarnaast ook zijn geboorte gunnen.⁴⁰⁶ Al dient de overheid in eerste instantie steeds over te gaan tot het creëren van een sensibiliseringscampagne voor verontrustende ouders waarbij het gebruik en de mogelijkheden van anticonceptie toegelicht worden.⁴⁰⁷ Het aansporen van deze personen om uit vrije wil over te gaan tot anticonceptie, dient dus steeds een eerste stap te vormen. Maar eenmaal het kind toch geboren is, moet zijn recht om in een veilige omgeving op te groeien, te allen tijde beschermd worden. Dat kan in België gerealiseerd worden door de bestaande maatregelen van pleegzorg of plaatsing op te leggen, maar ze zijn in het kader van deze problematiek evenwel nog aan verbetering toe.⁴⁰⁸ Deze oplossing waarbij de bestaande maatregelen verbeterd moeten worden, vergt bovendien ook veel inzet en kost logischerwijze ook veel geld.⁴⁰⁹ Daarenboven zou zelfs over de werkelijke slagkracht van deze

⁴⁰⁴ *Ibid.*

⁴⁰⁵ *Ibid.*, 8.

⁴⁰⁶ E. MERCKX, "Gedwongen anticonceptie: een kwestie van mensenrechten", *Juristenkrant* 2016, nr. 335, 10.

⁴⁰⁷ *Ibid.*

⁴⁰⁸ E. MERCKX, *Gedwongen anticonceptie invoeren als straf voor kindermishandeling is zo goed als onmogelijk*, 21 januari 2021.

⁴⁰⁹ *Ibid.*

maatregelen getwijfeld kunnen worden. Men kan zich immers afvragen of deze maatregelen doortastend genoeg zijn om elk kind dat dreigt op te groeien in een verontrustende situatie op een effectieve en mensenrechtelijke manier te beschermen.

185. Derhalve wordt er in dit laatste hoofdstuk nog een blik geworpen op de prenatale kindbeschermingsmaatregelen zoals vormgegeven in de huidige Nederlandse wetgeving of praktijk. De door de verdragen aan de lidstaten gelaten ‘margin of appreciation’ werd immers al benut door de Nederlandse wetgever⁴¹⁰, waardoor er in Nederland wel al enkele specifieke mogelijkheden voorhanden zijn om het prenatale leven te beschermen. Een reflectie hieromtrent kan in het licht van deze masterproef niet ontbreken. De oplossing zou immers zomaar in Nederland voor het grijpen kunnen liggen.

1. HET NEDERLANDSE PROJECT: ‘NU NIET ZWANGER’

186. Preventief werken is altijd de eerste stap, zeker bij mensen in moeilijke levensomstandigheden. Dat deze opvatting ook goed begrepen werd door de Nederlandse autoriteiten, blijkt duidelijk uit het Nederlandse project ‘Nu Niet Zwanger’ (hierna: NNZ). Dit landelijke programma, dat gefinancierd wordt door het Nederlandse Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, bestaat sinds 2018⁴¹¹ en ondersteunt kwetsbare mensen middels anticonceptiecounseling om uit vrije wil bewust te starten met het gebruik van anticonceptie.⁴¹² De doelgroep van NNZ is bovendien zeer breed en varieert van kwetsbare mannen en vrouwen in de vruchtbare leeftijd die kampen met verslavingen, schulden, een verstandelijke beperking of psychische problematiek, tot mensen die dak- of thuisloos zijn, sociaal geïsoleerd zijn of illegaal in Nederland verblijven. Door met hen persoonlijke gesprekken over hun kindwens en hun anticonceptiegebruik te voeren, poogt men ongeplande en ongewenste zwangerschappen te voorkomen.⁴¹³ Het doel van NNZ komt dus eigenlijk neer op het voorkomen van kwetsbaar ouderschap en het vergroten van het zelfbewustzijn bij de kwetsbare potentiële ouders.⁴¹⁴ Men gaat hen immers de consequenties van de kindwens, zwangerschap en anticonceptie uitleggen, waardoor ze een weloverwogen keuze kunnen maken om hun kindwens eventueel uit te stellen. Desalniettemin is er bij NNZ geen sprake van dwang of drang en de kindwens wordt geenszins ontnomen.⁴¹⁵

187. Bovendien blijkt uit verschillende onderzoeken dat dit programma een belangrijke meerwaarde voor de praktijk biedt.⁴¹⁶ Zo werd een hoog slaagpercentage van 80% vastgesteld. Anders gezegd, op landelijk niveau kiezen maar liefst 80% van de vrouwen en mannen waarmee

⁴¹⁰ K. DE LOO, *Prenatale kindbescherming: de rechtsbescherming van de ongeborene en het zelfbeschikkingsrecht van de zwangere vrouw*, Tilburg, Celsius Juridische Uitgeverij, 2019, 18.

⁴¹¹ Het NNZ vloeit voort uit het pilootproject ‘proactief anticonceptie aanbieden bij kwetsbare vrouwen’ uit 2014. Dit werd opgestart door C. RIJLAARSDAM, een verpleegkundig specialist, in samenwerking met de gemeente Tilburg.

⁴¹² NU NIET ZWANGER, *Programma Nu Niet Zwanger naar 25 regio’s*.

⁴¹³ *Ibid.*

⁴¹⁴ *Ibid.*; S. KOELEWIJN, “Anticonceptiecounseling: de remedie tegen onbedoelde zwangerschappen?”, *T.Gez.* 2021, 364-373.

⁴¹⁵ *Ibid.*

⁴¹⁶ NU NIET ZWANGER, *Impact en instrumenten*.

dit gesprek gevoerd wordt, er bewust voor om hun kinderwens uit te stellen.⁴¹⁷ Daarenboven werd het NNZ ook aan een maatschappelijke kosten-batenanalyse onderworpen. Hieruit blijkt dat de maatschappelijke kosten in de eerste plaats geschat kunnen worden op ongeveer €403 per cliënt. Maar daartegenover dient men logischerwijze ook de maatschappelijke baten af te wegen. Ze variëren tussen een bedrag van €6.820 en een bedrag van €52.070 in het eerste levensjaar, afhankelijk van de specifieke begeleiding die nodig zou zijn na de geboorte van het kind.⁴¹⁸ Kortom, het Nederlandse project 'Nu niet Zwanger' levert de maatschappij een grote winstmarge op.

Maar er is meer. Sinds 2019 neemt het aantal cliënten op landelijk niveau toe van 3.800 naar meer dan 15.000.⁴¹⁹ Het programma bereikt dus ook een steeds groter wordende groep van personen, waardoor het ook op dat punt als succesvol te bestempelen is. Bovendien wordt er met dit programma in wezen ook al geanticipeerd op de kinderrechten, zonder dat er überhaupt al sprake is van een bevruchting.⁴²⁰ Maar ook de relevante mensenrechten van de potentiële ouders worden gerespecteerd. NNZ onderschrijft immers niet alleen de reproductieve rechten van iedere mens, maar ook het zelfbeschikkingsrecht en het recht om in alle vrijheid voor kinderen te kunnen kiezen.

188. Hoewel NNZ er op een succesvolle manier kan toe bijdragen om anticonceptie bij een kwetsbare groep van personen bespreekbaar te maken, zijn sommige critici evenwel van oordeel dat er toch nog een aantal juridische obstakels gedetecteerd kunnen worden. Ze vinden immers dat er een zekere onduidelijkheid heerst omtrent de vraag welke wetgeving concreet van toepassing is en hoe er precies gewaarborgd wordt dat er voldoende zorgvuldigheid in hoofde van de hulpverleners aanwezig is. Daarnaast vinden ze het ook dubieus hoe er binnen NNZ met wilsonbekwaamheid omgegaan wordt. Tot slot vragen ze zich ook af of er wel altijd sprake is van een volkomen vrijwillige keuze.⁴²¹

189. Desalniettemin kan er alles overziend alsnog besloten worden dat het Nederlandse project 'Nu Niet Zwanger' een goede poging is om via anticonceptiecounseling het ongebooren, en in het bijzonder het nog niet-bestaande, kind te gaan beschermen. Het hoge slaagpercentage, de grote bereikbaarheid en de gunstige kosten-batenanalyse nopen er immers toe om te besluiten dat dit preventieve programma een maatschappelijk succes is waarbij alle partijen baat hebben. Bijgevolg kan dit concrete project bestempeld worden als een *good practice*, met als gevolg dat het de Belgische overheid alleen maar aan te raden is om ook zo een initiatief uit te rollen. Al dient ze *a priori* ook de nodige aandacht te besteden aan de reeds geformuleerde kritieken op het Nederlandse project.

⁴¹⁷ STICHTING SOCIETY IMPACT, *NNZ: onderzoek naar de maatschappelijke effecten en kosten van ongewenste zwangerschap*, 3.

⁴¹⁸ *Ibid.*

⁴¹⁹ NU NIET ZWANGER, *Factsheet NNZ: landelijke resultaten juni 2022*.

⁴²⁰ S. KOELEWIJN, "Anticonceptiecounseling: de remedie tegen onbedoelde zwangerschappen?", *T.Gez.* 2021, 364-373.

⁴²¹ *Ibid.*

2. DE ONDERTOEZICHTSTELLING VAN HET ONGEBOREN KIND

190. De overheid dient niet alleen in te zetten op preventie. Ze dient daarnaast ook na te denken over de inzetbaarheid van bepaalde vormen van vrijwillige of gedwongen hulpverlening. Hoewel een vrijwillige aanpak steeds de voorkeur geniet, zal dat niet in alle gevallen tot het gewenste resultaat leiden. Om in zo'n gevallen waarbij de minderjarige ernstig in zijn ontwikkeling bedreigd wordt alsnog te kunnen ingrijpen, voorziet artikel 1:255 van het Nederlandse Burgerlijke Wetboek⁴²² (hierna: NBW) in een specifieke kindbeschermingsmaatregel, met name de ondertoezichtstelling (hierna: OTS). Deze vorm van gedwongen hulp houdt een tijdelijke beperking⁴²³ van het ouderlijk gezag in, met als doel de voorwaarden te creëren waaronder de ouders hun kind wederom volledig zelfstandig kunnen opvoeden en verzorgen.⁴²⁴

De OTS wordt in Nederland uitgesproken door de kinderrechter, waardoor het kind een jeugdbeschermer of gezinsvoogd toegewezen krijgt. Hoewel de ouders het ouderlijk gezag in handen houden en dus verantwoordelijk blijven voor hun kind, zijn ze evenwel verplicht om de adviezen en aanwijzingen van de toegewezen gezinsvoogd na te leven.⁴²⁵ Bovendien kan de OTS, indien nodig⁴²⁶, gecombineerd worden met een uithuisplaatsing⁴²⁷, maar een afzonderlijke machtiging door de kinderrechter is daarvoor eveneens vereist. In zeer precaire situaties⁴²⁸ kan bovendien een voorlopige OTS of VOTS uitgesproken worden conform artikel 1:257 NBW. Deze bijzondere vorm van OTS heeft echter een maximale duurtijd van drie maanden en gaat vrijwel altijd gepaard met een uithuisplaatsing.⁴²⁹

191. Maar interessanter in het kader van deze masterproef is de mogelijkheid om een prenatale ondertoezichtstelling of POTS tijdens de zwangerschap uit te spreken. Hoewel artikel 1:255 NBW enkel spreekt over 'de minderjarige', wordt er in de Nederlandse rechtspraak toch aanvaard dat het ongeboren kind onder de werkingssfeer van deze bepaling begrepen kan worden. Deze zienswijze waarbij de Nederlandse kinderrechter de mogelijkheid heeft om een OTS of zelfs VOTS uit te spreken ten aanzien van de ongeborene, kan verklaard worden door artikel 1:255 NBW in samenhang met artikel 1:2 NBW te lezen. Deze bepaling verankert immers een algemene *infans conceptus*-regel waardoor het reeds verwekte, maar nog ongeboren kind als geboren wordt aangemerkt telkens wanneer dat in zijn belang is.⁴³⁰ Met andere woorden, de mogelijkheid om een prenatale ondertoezichtstelling op te leggen blijkt geenszins uitdrukkelijk uit de toepasselijke wetgeving.⁴³¹ Het is immers een creatieve noodsporg die voor het eerst uitgesproken werd door

⁴²² Burgerlijk Wetboek, boek 1, *Stb.* 7 juni 1969, nummer 257.

⁴²³ Maximaal één jaar.

⁴²⁴ W. DONDORP, M. VAN KERNEBEEK en G. DE WERT, "Prenatale kindbescherming: Nederland gidslaan?", *Tijdschrift Verslaving & Herstel* 2022, nr. 1, 16-25.

⁴²⁵ RAAD VOOR DE KINDERBESCHERMING, *ondertoezichtstelling*.

⁴²⁶ Indien de hulpverlening thuis onvoldoende is om de ontwikkelingsbedreiging voor het kind weg te nemen, kan het nodig zijn om hulpverlening aan te bieden buiten het gezin.

⁴²⁷ Dit is een tijdelijke kindbeschermingsmaatregel die beoogt om de terugkeer naar het gezin van de eigen ouders mogelijk te maken.

⁴²⁸ Indien de situatie van het kind zo ernstig of bedreigend is dat het nodig is om direct in te grijpen.

⁴²⁹ RAAD VOOR DE KINDERBESCHERMING, *ondertoezichtstelling*.

⁴³⁰ I. WEIJERS, "Prenatale kindbescherming", *FJR* 2015, 233-235.

⁴³¹ *Ibid.*; C. DE MULDER, "Risicovol ouderschap tijdens de zwangerschap: maatregelen ter bescherming van ongeboren en toekomstige kinderen", *T.FAM.* 2022/1, 7-8.

de rechtbank van Utrecht in 2004.⁴³² Sindsdien wordt de toepassing van deze kinderbeschermingsmaatregel tijdens de zwangerschap in het algemeen aanvaard wanneer er bijvoorbeeld al dan niet cumulatief sprake is van druggebruik tijdens de zwangerschap, prostitutie, ontwijking van prenatale zorg en hulpverlening, etc.

192. In principe zou een POTS gedurende de gehele zwangerschap uitgesproken kunnen worden. Maar het valt op dat de Nederlandse rechtscolleges vrijwel nooit zo'n maatregel opleggen onder de in Nederland geldende levensvatbaarheidsgrens van 24 weken.⁴³³ Een moeilijk te begrijpen keuze die in de Nederlandse rechtsleer sterk bekritiseerd wordt.⁴³⁴ De *infans conceptus*-regel uit artikel 1:2 NBW schuift immers geen vereiste inzake minimale zwangerschapsduur naar voren. Maar belangrijker, het is net in het begin van de zwangerschap dat de beoogde bescherming het meest vereist is. In het eerste trimester van de zwangerschap kan een ongezonde levensstijl, het middelenmisbruik,... immers veel schade aan het ongeboren kind toebrengen, waardoor het ultieme doel van de POTS toch enigszins voorbij gestreefd wordt. Bijgevolg zou het volgens de Nederlandse critici logischer zijn om geen minimale zwangerschapsduur te hanteren en de mogelijkheid tot het opleggen van een POTS ten aanzien van elk ongeboren kind open te laten.⁴³⁵ Hoewel een Haagse rechter in 2020 voor het eerst een nieuwe weg heeft ingeslagen door een POTS uit te spreken ten aanzien van een nog niet-levensvatbare vrucht, blijft het onduidelijk in welke richting de Nederlandse rechtspraak in de toekomst zal evolueren. Bijgevolg zou het in het licht van de rechtszekerheid dan ook wenselijker zijn dat de Nederlandse wetgever zich hierover uitdrukkelijk uitlaat en zelf een concreet standpunt inneemt.⁴³⁶ Een punt van kritiek dat de Belgische overheid naar mijn mening niet zomaar aan de kant mag schuiven, wanneer ze zou overwegen om deze prenatale kinderbeschermingsmaatregel in te voeren.

193. Hoe dan ook, het opleggen van een POTS zorgt ervoor dat de ouders een gezinsvoogd of jeugdbeschermer toegewezen krijgen. Deze hulpverlener zal schriftelijke aanwijzingen geven over de verzorging van het ongeboren kind, indien de toekomstige ouders niet instemmen met, of onvoldoende medewerking verlenen aan, de uitvoering van een hulpverleningsplan.⁴³⁷ Ze zijn bovendien verplicht om deze aanwijzingen op te volgen, met als gevolg dat de gezinsvoogd hun gedrag op een dwingende wijze kan sturen.⁴³⁸ Daarnaast wordt er ook voorzien in specifieke begeleiding en hulp tijdens de zwangerschap. Enkele voorbeelden daarvan zijn het verschaffen van verslavingszorg of het organiseren van een controlebezoek bij de gynaecoloog.⁴³⁹ Daarenboven zal de gezinsvoogd ook bekijken of de ouders na de geboorte in staat zullen zijn om

⁴³² *Ibid.*

⁴³³ W. DONDORP, M. VAN KERNEBEEK en G. DE WERT, "Prenatale kinderbescherming: Nederland gidsland?", *Tijdschrift Verslaving & Herstel* 2022, nr. 1, 16-25.

⁴³⁴ L. TEN HAAF, "De ondertoezichtstelling van een nog niet-levensvatbare foetus: het kan, maar hoe?", *Nederlands Juristenblad* 2021, 1968-1971.

⁴³⁵ *Ibid.*

⁴³⁶ *Ibid.*

⁴³⁷ C. DE MULDER, "Risicovol ouderschap tijdens de zwangerschap: maatregelen ter bescherming van ongeboren en toekomstige kinderen", *T.FAM.* 2022/1, 7-8.

⁴³⁸ *Ibid.*

⁴³⁹ Raad voor de Kinderbescherming, *Ongeboren kinderen*.

het kind zelfstandig op te voeden, dan wel of een onmiddellijke, doch eventueel tijdelijke uithuisplaatsing van het kind beoogd moet worden.⁴⁴⁰

194. Hoewel deze uitvoering op het eerste gezicht deugdelijk lijkt te zijn, rijst evenwel de vraag in hoeverre het mogelijk is om de schriftelijke aanwijzingen die in het kader van de POTS worden gegeven, af te dwingen.⁴⁴¹ Een afdoend antwoord op deze vraag kan in het Nederlandse model evenwel niet teruggevonden worden. De afdwingbaarheid en zelfs de toelaatbaarheid van de schriftelijke aanwijzingen in het kader van de POTS worden immers ook in Nederland betwist, aangezien dit noodzakelijkerwijze gepaard zou gaan met dwang op de zwangere persoon, terwijl een expliciete wettelijke regeling hiervoor volkomen ontbreekt.⁴⁴² In de Nederlandse rechtspraak werd dan ook reeds geoordeeld dat een zwangere vrouw geenszins met een schriftelijke aanwijzing verplicht kan worden om hulpverlening voor zichzelf aan te gaan⁴⁴³, noch dat zo'n aanwijzing kan inhouden dat de zwangere persoon een persoonlijkheidsonderzoek moet ondergaan^{444, 445}.

Nochtans kan de aangestelde jeugdhulpverlener conform artikel 1:263, derde lid NBW bij de kinderrechter om een dwangmiddel⁴⁴⁶ verzoeken om op die manier de naleving van de door hem geformuleerde schriftelijke aanwijzingen, af te dwingen op het ogenblik dat de ouders zich hier niet aan conformeren. Al is het opleggen van medische behandelingen aan de ouders hierbij nooit mogelijk.⁴⁴⁷ Bovendien bestaat deze uitdrukkelijke grondslag enkel voor de reeds geboren kinderen.⁴⁴⁸ Kortom, deze bepaling levert evenmin een antwoord op de vraag die peilt naar de afdwingbaarheid van de schriftelijke aanwijzingen die in het kader van de POTS gegeven worden.

Het doortrekken van deze regeling naar de ondertoezichtstelling van ongeboren kinderen lijkt naar mijn mening dan ook op zijn eigen grenzen te botsen. Er is immers geen uitdrukkelijke wettelijke bepaling voorhanden die de afdwingbaarheid van de schriftelijke aanwijzingen in het kader van een POTS voorschrijft en de enige bepaling die de nodige soelaas zou kunnen bieden, laat geenszins toe dat er medische behandelingen aan de ouders opgelegd worden. Bijgevolg lijkt de POTS dus steeds afhankelijk te blijven van de medewerking van de zwangere vrouw⁴⁴⁹, met als gevolg dat er toch enigszins getwijfeld kan worden aan de werkelijke doeltreffendheid van deze maatregel.

⁴⁴⁰ *Ibid.*

⁴⁴¹ C. DE MULDER, "Risicovol ouderschap tijdens de zwangerschap: maatregelen ter bescherming van ongeboren en toekomstige kinderen", *T.FAM.* 2022/1, 9.

⁴⁴² *Ibid.*; RAAD VOOR STRAFRECHTSTOEPASSING EN JEUGDBESCHERMING, *Advies prenatale kinderbescherming en de rol van de overheid*, 15 juni 2015, 30-31.

⁴⁴³ Rb. Alkmaar 5 september 2007, LJN BB3871.

⁴⁴⁴ Rb. Breda 2 april 2007, LJN BA0701.

⁴⁴⁵ C. DE MULDER, "Risicovol ouderschap tijdens de zwangerschap: maatregelen ter bescherming van ongeboren en toekomstige kinderen", *T.FAM.* 2022/1, 9.

⁴⁴⁶ Zoals een dwangsom of de lijfswang.

⁴⁴⁷ H. MIDDELKOOP en A. SATINK, "Het recht op bescherming tegen prenatale gezondheidsschade", *FJR* 2019, 53-54.; C. BETUNE, *La protection juridique prénatale: analyse de droit comparé entre la Belgique et les Pays-Bas*, onuitg. masterproef Rechten UCL, 2022, 46.

⁴⁴⁸ RAAD VOOR STRAFRECHTSTOEPASSING EN JEUGDBESCHERMING, *Advies prenatale kinderbescherming en de rol van de overheid*, 15 juni 2015, 30-31.

⁴⁴⁹ C. DE MULDER, "Risicovol ouderschap tijdens de zwangerschap: maatregelen ter bescherming van ongeboren en toekomstige kinderen", *T.FAM.* 2022/1, 9.

Bovendien lijken de twee voormelde uitspraken een direct verband te eisen tussen de inhoud van de schriftelijke aanwijzing en het reeds geboren kind.⁴⁵⁰ Samengevat, de uitvoering van de klassieke OTS ten aanzien van het nog niet geboren kind kent een aantal beperkingen.

195. Hoewel de (voorlopige) ondertoezichtstelling niet specifiek toegespitst is op de bescherming van het ongeborn kind, biedt het toch een aantal mogelijkheden om de ongeborene te beschermen. Indien de Belgische overheid overweegt om de POTS naar Nederlands voorbeeld in te voeren, dient ze evenwel beducht te zijn voor de aangevoerde kritieken. Zo is er in de eerste plaats nood aan een deugdelijke onderbouwing in de vorm van een wettelijke regeling zodat de POTS niet langer gebaseerd is op een creatieve wetsinterpretatie door de rechtspraak. De duidelijkheid die de wetgever in de vorm van een juridisch kader kan verschaffen, is immers van onschatbare waarde in het kader van deze gevoelige thematiek. Een goed uitgewerkt juridisch kader dat specifiek toegespitst is op de bescherming van het ongeborn kind biedt per slot van rekening de nodige antwoorden op de volgende vragen: 'Wie of wat' wil men beschermen?, Hoe zit het met de concrete beoordeling van de noodzakelijkheids- en proportionaliteitsvereiste?, Welk gevolg gaat men geven aan de niet-naleving van de schriftelijke aanwijzingen?,...

Kortom, de Nederlandse POTS biedt zeker een aantal nuttige inzichten voor de Belgische wetgever. Doch mag men zich hier niet blind op staren. Deze prenatale kindbeschermingsmaatregel kan immers nog sterk verbeterd worden.

3. DE DWANGOPNAME VAN EEN ZWANGERE VROUW

196. In Nederland wordt er niet alleen verwezen naar de prenatale ondertoezichtstelling ter bescherming van het ongeborn kind, maar er wordt daarnaast ook verwezen naar de gedwongen opname van de zwangere vrouw in een psychiatrisch ziekenhuis. De relevante wetgeving was aanvankelijk de Wet Bijzondere Opnemingen in Psychiatrische Ziekenhuizen⁴⁵¹ (hierna: BOPZ), maar deze is sinds 1 januari 2020 opgeheven en vervangen door de Wet Verplichte Geestelijke Gezondheidszorg⁴⁵² (hierna: WVGG). Concreet gaat het om de bepaling dat iemand op grond van een door de rechter uit te spreken machtiging gedwongen kan worden opgenomen, en onder de WVGG ook verplicht behandeld kan worden, als er geen enkele andere manier voorhanden is om te voorkomen dat diens door een psychische stoornis⁴⁵³ veroorzaakte gedrag leidt tot een ernstig nadeel voor zichzelf of voor een ander.⁴⁵⁴

⁴⁵⁰ RAAD VOOR STRAFRECHTSTOEPASSING EN JEUGDBESCHERMING, *Advies prenatale kindbescherming en de rol van de overheid*, 15 juni 2015, 30-31.

⁴⁵¹ Wet 29 oktober 1992 tot vervanging van de Wet van 27 april 1884 tot regeling van het Staatstoezicht op krankzinnigen, *Stb.* 30 december 1992, nummer 669.

⁴⁵² Wet 24 januari 2018 houdende de regels voor het kunnen verlenen van verplichte zorg aan een persoon met een psychische stoornis, *Stb.* 16 februari 2018, nummer 37.

⁴⁵³ Niet zijnde een psychogeriatrische aandoening of verstandelijke handicap. (zie art. 3:3 WVGG)

⁴⁵⁴ W. DONDORP, M. VAN KERNEBEEK en G. DE WERT, "Prenatale kindbescherming: Nederland gidslan?", *Tijdschrift Verslaving & Herstel* 2022, nr. 1, 16-25.; Art. 1:1, lid 2, a) *juncto* art. 3:1 en art. 3:3 WVGG.

De memorie van toelichting bij de WVGG verduidelijkt dat de term ‘psychische stoornis’ zoals vermeld in artikel 3:3 van deze wet ook de verslavingsproblematiek omvat.⁴⁵⁵ Al kan een psychische stoornis op zichzelf genomen niet zonder meer aanleiding geven tot de toepassing van deze wet. Er is immers een bijkomende voorwaarde vereist, namelijk dat “*de psychische stoornis dermate ernstige vormen aanneemt dat zij de betrokkene zodanig in zijn greep heeft, dat er ernstige nadeel voor hem of zijn omgeving ontstaat of dreigt te ontstaan*”.⁴⁵⁶

197. Wat er precies onder de notie ‘ernstig nadeel’ begrepen moet worden, verduidelijkt de Nederlandse wetgever bovendien in artikel 1:1, tweede lid WVGG. Maar in het kader van deze masterproef is vooral de eerste definitie die in deze bepaling teruggevonden kan worden, van belang. In artikel 1:1, tweede lid, a) WVGG kan immers gelezen worden dat “*het bestaan van of het aanzienlijk risico op levensgevaar, ernstig lichamelijk letsel, ernstige psychische, materiële, immateriële of financiële schade, ernstige verwaarlozing of maatschappelijke teloorgang, ernstig verstoorde ontwikkeling voor of van betrokkene of een andere*”, voor de toepassing van deze wet onder ‘ernstig nadeel’ moet worden begrepen. Bijgevolg rijst dan ook de vraag hoe deze interpretatie zich verhoudt ten opzichte van de bescherming van het ongeboren kind. Kan het ongeboren kind begrepen worden onder ‘een ander’ indien het ernstig nadeel dreigt te ondervinden ten gevolge van het gedrag van de zwangere vrouw tijdens de zwangerschap?

Een antwoord op deze vraag kan eveneens teruggevonden worden in de memorie van toelichting bij de WVGG.⁴⁵⁷ De wetgever geeft hierin immers uitdrukkelijk aan dat er bij de uitleg van ‘ernstig nadeel voor een ander’ ook gedacht moet worden aan de gevallen waarin de ontwikkeling van de foetus ernstig wordt geschaad, bijvoorbeeld doordat de zwangere vrouw als gevolg van haar psychische stoornis zichzelf ernstig verwaarloost of verslaafd is geraakt. Daarenboven geeft de Nederlandse wetgever in diezelfde memorie van toelichting ook uitdrukkelijk aan dat een zwangere vrouw verplicht kan worden tot het ondergaan van een behandeling voor haar psychische stoornis ter bescherming van haar ongeboren kind, indien de ontwikkelingsschade aan de foetus naar verwachting zo ernstig is, dat er na de geboorte sprake zal zijn van blijvende schade of een verstoorde ontwikkeling.⁴⁵⁸ Bovendien geldt geen ondergrens in termen van zwangerschapsduur. De schade aan de foetus kan zich immers al voltrekken in de eerste weken van de zwangerschap. Al kan het recht op abortus geenszins terzijde worden geschoven. De wens van de zwangere vrouw om haar zwangerschap al dan niet te behouden dient dus te allen tijde voorop te staan.⁴⁵⁹

198. Kortom, de alcohol- of drugsverslaving van de zwangere vrouw wordt in het kader van de WVGG aangemerkt als psychische stoornis. Het ongeboren kind kan daarenboven gezien worden als een te beschermen ‘andere’, met als gevolg dat de zwangere vrouw gedwongen behandeld,

⁴⁵⁵ MvT inzake de regels voor het kunnen verlenen van verplichte zorg aan een persoon met een psychische stoornis, *Kamerstukken II Tweede Kamer 2009-10*, 32 399, nr. 3, 11-12.

⁴⁵⁶ *Ibid.*

⁴⁵⁷ *Ibid.*, 42.

⁴⁵⁸ *Ibid.*

⁴⁵⁹ *Ibid.*, 56.; W. DONDORP, M. VAN KERNEBEEK en G. DE WERT, “Prenatale kinderbescherming: Nederland gidsland?”, *Tijdschrift Verslaving & Herstel* 2022, nr. 1, 16-25.; A.C. HENDRIKS, M.P. SOMBROEK en M.C. DE VRIES, “Wet verplichte GGZ biedt meer mogelijkheden om zwangeren te begeleiden”, *NTVG* 2022, 1-4.

dan wel gedwongen opgenomen kan worden teneinde de ontwikkeling van de ongeborene te beschermen.

Desalniettemin mogen het *ultimum remedium*-beginsel en het proportionaliteitsbeginsel geenszins vergeten worden.⁴⁶⁰ De Nederlandse wetgever benadrukt immers dat deze twee beginselen zwaar doorwegen bij het nemen van zo'n gedwongen maatregel ten aanzien van de zwangere vrouw.⁴⁶¹ Het opleggen van een verplichte behandeling, dan wel een gedwongen opname kan dus enkel in overweging genomen worden wanneer alle mogelijke maatregelen in het kader van de vrijwillige zorg uitgeput zijn. Daarenboven mogen er geen minder bezwarende alternatieven voorhanden zijn en de verplichte zorg moet evenredig zijn met het beoogde doel. Anders gezegd, deze beginselen die bovendien ook opgesomd zijn in artikel 3:3 WVGG vragen een concrete afweging in elk individueel geval. De inbreuk in het leven van de zwangere vrouw moet volgens de Nederlandse wetgever immers 'in de juiste verhouding staan tot het risico op schade voor het ongeboren kind'.⁴⁶² Al wordt niet verder verduidelijkt wat die juiste verhouding dan precies is. Een punt van kritiek dat de Belgische overheid geenszins uit het oog mag verliezen, indien ze daadwerkelijk wenst over te gaan tot het invoeren van een gelijkaardige maatregel.

199. Het WVGG biedt dus een uitdrukkelijke grondslag om een gedwongen zorgmaatregel ten aanzien van de zwangere vrouw op te leggen. Anders gezegd, de WVGG vergroot dus de wettelijke mogelijkheden om een prenatale kindbeschermingsmaatregel op te leggen. De bescherming van het ongeboren kind was op basis van de BOPZ immers nog gebaseerd op een extensieve wetsinterpretatie die door de Nederlandse rechtspraak ontwikkeld werd.⁴⁶³ Maar de invoering van de WVGG heeft de taak van de rechter evenwel niet gemakkelijker gemaakt.⁴⁶⁴ Zo rijst de vraag naar de proportionaliteit van een eventuele langdurige dwangopname van een zwangere vrouw met een verslavingsproblematiek.⁴⁶⁵ De WVGG biedt immers de mogelijkheid om vanaf het begin van de zwangerschap de zwangere vrouw te onderwerpen aan een gedwongen zorgmaatregel ter bescherming van het toekomstige kind. Het staat buiten kijf dat de proportionaliteitstoets in dat kader geen evidentie zal zijn. Bovendien kunnen ook vragen gesteld worden bij het gehanteerde criterium 'ernstig nadeel voor een ander'. Het zal in de praktijk immers niet evident zijn om in te schatten wat het te verwachten nadeel is voor het ongeboren kind, en of dit nadeel voldoende ernstig is om een inmenging in het leven van de zwangere vrouw te rechtvaardigen. In veel gevallen zal er namelijk weinig harde evidentie met betrekking tot het te verwachten nadeel voorhanden zijn.⁴⁶⁶ Bovendien blijft het ook onduidelijk op welke wettelijke grondslag de Nederlandse wetgever zich precies baseert om te stellen dat het ongeboren kind onder 'een ander' dient te worden begrepen. Een uitdrukkelijke verwijzing naar de *infans conceptus*-regel uit artikel 1:2 NBW (zie randnummer 191) is immers niet terug te vinden in de memorie van toelichting. Al kan daarnaast

⁴⁶⁰ Zie art. 2:1, tweede lid en art. 3:3 WVGG.

⁴⁶¹ MvT inzake de regels voor het kunnen verlenen van verplichte zorg aan een persoon met een psychische stoornis, *Kamerstukken II Tweede Kamer 2009-10*, 32 399, nr. 3, 42.

⁴⁶² *Ibid.*

⁴⁶³ W. DONDORP, M. VAN KERNEBEEK en G. DE WERT, "Prenatale kindbescherming: Nederland gidsland?", *Tijdschrift Verslaving & Herstel* 2022, nr. 1, 16-25.

⁴⁶⁴ *Ibid.*

⁴⁶⁵ *Ibid.*

⁴⁶⁶ *Ibid.*

ook de vraag gesteld worden of deze fictie in Nederland überhaupt een voldoende grondslag vormt.⁴⁶⁷

200. Hoe dan ook, de Belgische wetgever kan zich laten inspireren door het Nederlandse model. De WGGV biedt immers een aantal aanknopingspunten om een gelijkaardige regeling uit te werken. Doch lijkt een duidelijk kader voor de beoordeling van noodzaak en proportionaliteit te ontbreken.⁴⁶⁸ Een hiaat waar de Belgische overheid toch rekening mee dient te houden, indien ze daadwerkelijk overweegt om deze maatregel in te voeren. Bovendien lijkt het naar mijn mening ook wenselijk om een eenduidige regeling uit te werken die zowel de POTS als de gedwongen opname omvat. Op die manier kan men immers duidelijkheid verschaffen omtrent de vraag 'wie of wat' men wenst te beschermen, zonder dat de beide maatregelen vertrekken vanuit een ander standpunt. Anders gezegd, deze twee prenatale kindbeschermingsmaatregelen hebben in ieder geval nood aan een zorgvuldige, wettelijke regeling die hetzelfde uitgangspunt hanteert. De Nederlandse praktijk kan daarbij naar mijn mening wel een inspiratiebron zijn, maar een volledig blinde overname is geenszins te ambiëren.

4. CONCLUSIE

201. Deze rechtsvergelijking met Nederland werd doorgevoerd vanuit de belangstelling voor de vraag of er vreemd recht voorhanden is dat kan dienen als inspiratiebron voor een eventuele toekomstige Belgische wetgeving. Hoewel de Nederlandse praktijk van prenatale kindbeschermingsmaatregelen een aantal nuttige inzichten biedt, is het evenwel nog steeds behept met een aantal hiaten en onduidelijkheden. Derhalve lijkt een volledige overname geenszins aan te raden. Al kan het Nederlandse model naar mijn mening wel als loutere inspiratiebron gehanteerd worden, indien de Belgische wetgever nadrukkelijk rekening houdt met de geformuleerde kritieken.

202. Maar los van de vraag of Nederland beschouwd kan worden als een *good practice* voor wat betreft de prenatale rechtsbescherming, kan men zich daarnaast ook enkele vragen stellen bij de wenselijkheid van bepaalde prenatale kindbeschermingsmaatregelen. Zo kan men zich in de eerste plaats afvragen of een aanklampend beleid in de vroege zwangerschap niet het risico met zich meebrengt dat de zwangere vrouw de zwangerschap afbreekt om op die manier een verdere inmenging te kunnen voorkomen. De vraag rijst dan ook of zo'n wetgevend beleid ook tot doel mag hebben dat de initieel gewenste, maar maatschappelijk onwenselijk geachte zwangerschappen worden beëindigd door een vrijwillige zwangerschapsafbreking.⁴⁶⁹ Daarenboven kan ook getwijfeld worden aan de doeltreffendheid van dwangmaatregelen. Men kan zich immers de vraag stellen of dergelijke maatregelen geen drempelverhogend effect veroorzaken, waardoor de zwangere vrouw geenszins beroep wenst te doen op de prenatale zorg, inclusief de vrijwillige hulpverlening,

⁴⁶⁷ C. DE MULDER, "Risicovol ouderschap tijdens de zwangerschap: maatregelen ter bescherming van ongeboren en toekomstige kinderen", *T.FAM.* 2022/1, 16.

⁴⁶⁸ W. DONDORP, M. VAN KERNEBEEK en G. DE WERT, "Prenatale kindbescherming: Nederland gidsland?", *Tijdschrift Verslaving & Herstel* 2022, nr. 1, 16-25.

⁴⁶⁹ C. DE MULDER, "Risicovol ouderschap tijdens de zwangerschap: maatregelen ter bescherming van ongeboren en toekomstige kinderen", *T.FAM.* 2022/1, 20.

begeleiding, doorverwijzing en controles, die ze nodig heeft.⁴⁷⁰ De zwangere vrouw zou zich hier immers van kunnen weerhouden uit vrees voor bepaalde maatregelen ten aanzien van haar ongeboren kind, zowel tijdens de zwangerschap als na de geboorte. Een prenatale kinderbeschermingsmaatregel lijkt dus op het eerste gezicht een na te streven doel, maar de keerzijde daarvan zou kunnen zijn dat er zwangere vrouwen zijn die juist door het invoeren van zo'n maatregelen bepaalde gedragingen gaan stellen die schadelijk zijn voor het ongeboren kind omdat ze die maatregelen (onterecht) vrezen. Daarenboven mag men de ervaringen van zowel het kind als de moeder geenszins uit het oog verliezen.⁴⁷¹ Hoe staan de kinderen én de moeders die aan een prenatale kinderbeschermingsmaatregel onderworpen werden, daar zelf tegenover? Wat zijn hun ervaringen daarmee en zouden zij zo'n goedbedoelde maatregel überhaupt een positieve evaluatie toeschrijven? Op vandaag lijkt het debat vooral op het politieke niveau te worden gevoerd, terwijl dit complexe debat vanuit verschillende perspectieven bekeken moet worden. Het gaat immers over een zeer precaire regelgeving waarbij ongewenste neveneffecten te allen tijde vermeden moeten worden.

203. Kortom, het louter beantwoorden van de vraag of Nederland al dan niet beschouwd kan worden als een *good practice*, biedt geen volwaardig antwoord. Men dient immers ook aandacht te besteden aan de wenselijkheid van bepaalde prenatale kinderbeschermingsmaatregelen. Hoe dan ook, voorlichting, gepaste prenatale zorg en indien nodig een meer aanklappend vrijwillig hulptraject dient steeds het uitgangspunt te zijn.⁴⁷² Een overname van het Nederlandse Project 'Nu Niet Zwanger' kan in het licht daarvan een goed voorstel vormen. Dit project zet immers welbewust in op preventie.

HOOFDSTUK 6: HET BESLUIT

204. Tot slot kan een algemeen besluit geenszins ontbreken in deze masterproef. Het biedt immers een relevant overzicht van de voornaamste vaststellingen en het verschaft een concreet antwoord op alle onderzoeksvragen die in deze masterproef centraal stonden. Dit algemeen besluit zal bijgevolg dan ook vormgegeven worden aan de hand van de vooropgestelde onderzoeksvragen.

205. De eerste deelonderzoeksvraag werd beantwoord in het tweede hoofdstuk van deze masterproef. In dit hoofdstuk werd immers onderzocht wat reproductieve rechten in het kader van de menselijke voortplanting zijn. Zo werd er in de eerste plaats vastgesteld dat er slechts enkele mensenrechteninstrumenten voorhanden zijn die de reproductieve rechten (van vrouwen) expliciet erkennen als mensenrechten. Desalniettemin vindt het concept 'reproductieve rechten' evenwel zijn basis in een aantal fundamentele mensenrechten. Deze rechten liggen dus met andere woorden reeds vervat in een aantal bestaande mensenrechteninstrumenten, met als gevolg dat alle individuen in het bezit zijn van reproductieve rechten. Al blijft het idee dat deze rechten ook effectief mensenrechten uitmaken, in sommige landen behoorlijk nieuw en uitdagend. Bijgevolg is het dan ook geen sinecure om een eenduidige en algemeen aanvaarde definitie te formuleren.

⁴⁷⁰ *Ibid.*

⁴⁷¹ S. ATILLAH, "Mijn verhaal: mogen drugsverslaafde ouders kinderen krijgen?", *Tijdschrift Verslaving & Herstel* 2022, 24-27.

⁴⁷² C. DE MULDER, "Risicovol ouderschap tijdens de zwangerschap: maatregelen ter bescherming van ongeboren en toekomstige kinderen", *T.FAM.* 2022/1, 20.

Desalniettemin kan het concept 'reproductieve rechten' toch zeer beknopt samengevat worden als "*alle rechten die samenhangen met de voortplanting van de mens*".

206. Het invoeren van een verplichte anticonceptiemaatregel, dan wel een gedwongen sterilisatiemaatregel ter bescherming van het ongeboren, en in het bijzonder nog niet-bestaande, kind raakt dus aan de reproductieve rechten van een individu. Alle rechten die samenhangen met de voortplanting van de mens worden immers sterk beperkt. Een vaststelling die vervolgens leidde tot het derde hoofdstuk van deze masterproef. Hierin werd immers de tweede deelonderzoeksvraag behandeld, met name de vraag of reproductieve rechten door de Staat in bepaalde omstandigheden beperkt kunnen worden. Teneinde deze vraag van antwoord te kunnen dienen, werd vooreerst de verplichte, doch omkeerbare anticonceptiemaatregel tegen het bestaande mensenrechtelijk kader afgewogen. Een aantal ernstige inbreuken op verschillende fundamentele mensenrechten (van vrouwen) werden daarbij geconstateerd.

207. Zo schendt deze maatregel in de eerste plaats het recht om een gezin te stichten. Een grondrecht dat niet alleen terug te vinden is in artikel 12 EVRM, maar ook in artikel 23.2 BUPO. Een verwijzing naar de stichting van het gezin is daarenboven ook terug te vinden in artikel 10.1 ECOSOC. Hoewel deze drie verdragsbepalingen enigszins verschillend zijn, zullen ze hoe dan ook geschonden worden op het ogenblik dat de Belgische wetgever beslist om een verplichte anticonceptiemaatregel in te voeren. Deze maatregel raakt immers aan de essentie van het recht om een gezin op een natuurlijke wijze te stichten. Daarenboven kunnen de inbreuken op deze verdragsbepalingen geenszins gerechtvaardigd worden, gelet op het gedwongen karakter van de verplichte anticonceptiemaatregel. Elk vorm van gedwongen of opgelegde gezinsbeperking, waaronder ook de verplichting tot het gebruik van bepaalde voorbehoedsmiddelen begrepen kan worden, is immers verboden. Kortom, de Belgische Staat mag niemand verhinderen om kinderen te krijgen.

208. Het opleggen van een verplichte anticonceptiemaatregel schendt daarnaast ook het recht op eerbiediging van het privé-, familie- en gezinsleven. Dit recht is eveneens terug te vinden in verschillende mensenrechtelijke instrumenten. In deze masterproef werd er specifiek aandacht besteed aan artikel 17 BUPO, artikel 8 EVRM en artikel 22 van de Belgische Grondwet. Uit de analyse van elk van deze bepalingen afzonderlijk blijkt duidelijk dat de verplichte anticonceptiemaatregel telkens leidt tot een wezenlijke schending van het recht op eerbiediging van het privé-, familie- en gezinsleven. Er kan immers geconcludeerd worden dat een inmenging op dit fundamentele mensenrecht op geen enkele manier gerechtvaardigd kan worden, niettegenstaande het feit dat de verplichte anticonceptiemaatregel op vandaag nog steeds een loutere suggestie uitmaakt.

209. Maar er is meer. Artikel 8 EVRM omvat niet alleen het recht op eerbiediging van het privé-, familie- en gezinsleven, maar ook het recht op zelfbeschikking, het recht op bescherming van de lichamelijke integriteit en het recht op (natuurlijke) voortplanting. Deze andere fundamentele rechten die overeenkomstig de rechtspraak van het EHRM onder artikel 8 EVRM begrepen kunnen worden, zijn evenmin verenigbaar met de gesuggereerde anticonceptiemaatregel. Anders gezegd, de verplichte anticonceptiemaatregel botst op een ongerechtvaardigde inmenging in het recht op

persoonlijke autonomie of zelfbeschikking, het recht op bescherming van de persoonlijke en lichamelijke integriteit en het (al dan niet bestaande) recht op voortplanting.

210. Ook het discriminatieverbod en het folterverbod kwamen in deze masterproef uitvoerig ter sprake. Hoewel de verplichte anticonceptiemaatregel op vandaag geenszins in wetgeving is gegoten, lijkt zo'n maatregel ook een schending van het discriminatieverbod en het folterverbod met zich mee te brengen. Anders gezegd, een schending van het discriminatieverbod en het folterverbod is in het kader van de verplichte anticonceptiemaatregel allesbehalve uit te sluiten.

211. Tot slot dient ook vermeld te worden dat de verplichte anticonceptiemaatregel meerdere schendingen van het VN-Vrouwenrechtenverdrag met zich kan meebrengen. Men kan er immers van uitgaan dat de gesuggereerde anticonceptiemaatregel *de facto* vooral bedoeld zal zijn om op te leggen aan de potentiële moeder, gelet op het feit dat ze steeds de drager van het kind zal zijn. Derhalve zal het in artikel 12 CEDAW vervatte recht van de vrouw op gezondheidszorg geschonden zijn. Een verplichte anticonceptiemaatregel die opgelegd wordt aan de toekomstige moeder is immers onverenigbaar met deze verdragsbepaling, gelet op het feit dat ze de lichamelijke zelfbeschikking en de reproductieve vrijheid van de vrouw volledig teniet doet. Maar er is meer. Het opleggen van een verplichte anticonceptiemaatregel leidt immers ook tot een schending van artikel 16.1 (e) CEDAW. Deze verdragsbepaling bevestigt immers uitdrukkelijk dat mannen en vrouwen dezelfde rechten genieten om in vrijheid en bewust een beslissing te nemen over het aantal kinderen en de spreiding ervan. Kortom, het VN-Vrouwenrechtenverdrag zal dus ook geschonden worden op het moment dat de Belgische wetgever beslist om een verplichte anticonceptiemaatregel ten aanzien van de toekomstige moeder in te voeren.

212. Samengevat, het opleggen van een verplichte anticonceptiemaatregel is in strijd met het mensenrechtelijk kader van de potentiële ouders. Het brengt immers een aanzienlijk aantal inbreuken op de rechten van de potentiële ouders met zich mee. Desalniettemin werd in deze masterproef ook onderzocht of het belang van het ongeborn kind ingeroepen kan worden ter rechtvaardiging van deze verregaande maatregel. De verschillende mensenrechten die in het geding zijn, dienen immers steeds tegen elkaar afgewogen te worden. Maar het abstracte belang van het niet-bestaande kind zal de verplichte anticonceptiemaatregel evenwel niet kunnen rechtvaardigen. Het ongeborn kind is immers nog steeds een abstract, onbestaand organisme op het ogenblik dat de verplichte anticonceptiemaatregel opgelegd zou worden. Het toekennen van rechten aan een abstract, onbestaand organisme dat door het opleggen van zo'n maatregel nooit zal bestaan, brengt derhalve een zekere absurditeit met zich mee. Daarenboven zal het enkel het kind zelf zijn dat in het kader van zijn eigen, concrete situatie kan beoordelen of het in zijn belang is om al dan niet geboren te worden, en in het bijzonder om al dan niet te bestaan. Een beoordeling die niet gemaakt kan worden door een abstract, onbestaand organisme. Kortom, het belang van het ongeborn kind kan de verschillende inbreuken op de rechten van de potentiële ouders niet rechtvaardigen. Een algemeen besluit dat niet alleen van toepassing is op de verplichte anticonceptiemaatregel, maar ook op de gedwongen sterilisatiemaatregel. Deze laatste maatregel is bovendien nog ingrijpender, gelet op het onomkeerbare karakter van deze maatregel.

213. De tweede deelonderzoeksvraag die peilde naar de vraag of de reproductieve rechten door de Staat in bepaalde omstandigheden beperkt kunnen worden, dient dus negatief beantwoord te worden. Het opleggen van een verplichte anticonceptiemaatregel, dan wel een gedwongen sterilisatiemaatregel ter bestrijding van potentiële VOS-situaties is geenszins mogelijk in het licht van de bestaande internationale, Europese en nationale bepalingen. Anders gezegd, deze masterproef komt tot het besluit dat iedereen in principe recht heeft op een kind, ook wanneer het wiegje van dit kind op drijfzand dreigt te staan. De Belgische wetgever zal dus niet kunnen ingrijpen in de fase die de zwangerschap voorafgaat.

214. Maar deze vaststelling doet evenwel geen afbreuk aan de mogelijkheid om een aantal alternatieve maatregelen ter bescherming van het ongeboren, doch reeds verwekte kind uit te werken. Hoewel het vierde hoofdstuk van deze masterproef in de eerste plaats aantoont dat het juridisch statuut van het ongeboren kind nog steeds als 'prematuur' bestempeld kan worden, toont het daarnaast ook duidelijk aan dat de Belgische Staat de mogelijkheid heeft om alternatieve maatregelen ter bescherming van het ongeboren kind uit te werken. Op het internationaal en Europees niveau worden immers geen concrete knelpunten gedetecteerd die het onmogelijk zouden maken om het ongeboren leven of kind te kunnen beschermen. Meer zelfs, het BUPO-Verdrag, het IVRK en het EVRM laten deze kwestie volledig over aan de Staten zelf.

Op het nationale niveau kunnen daarentegen wel enkele knelpunten met betrekking tot de bescherming van het ongeboren kind gedetecteerd worden. Zo kan er in de eerste plaats verwezen worden naar het feit dat de ongeborene geen rechtspersoonlijkheid heeft, met als gevolg dat deze in beginsel ook geen rechten heeft. Ook een beroep op de zogenaamde *infans conceptus*-regel zal geen soelaas kunnen bieden voor wat betreft de prenatale kindbeschermingsmaatregelen. Deze rechtsfictie geldt immers enkel onder de opschortende voorwaarde van de levende en levensvatbare geboorte van het kind. Daarenboven is er ook geen enkele grondwettelijke norm voorhanden die voorschrijft dat er rechtspersoonlijkheid moet worden verleend aan het ongeboren kind. Desondanks biedt de nationale regelgeving wel de mogelijkheid om een beschermingsregeling voor het ongeboren kind uit te werken en dit zonder dat het rechtspersoonlijkheid moet verwerven.

Derhalve kan dan ook vastgesteld worden dat de Belgische wetgever volledig vrij is om een regelgevend kader te creëren waarin het ongeboren kind beschermd wordt. De derde deelonderzoeksvraag die behandeld werd in het vierde hoofdstuk van deze masterproef kan dan ook op een vrij eenvoudige manier beantwoord worden. Er zijn immers geen grote knelpunten in het internationaal, Europees en nationaal wetgevend kader te detecteren die het onmogelijk zouden maken om het ongeboren, doch reeds verwekte kind te beschermen. Anders gezegd, België heeft de mogelijkheid om een vorm van prenatale kindbescherming in te voeren. Al mag België de rechten en vrijheden van anderen daarbij evenwel niet uit het oog verliezen.

215. Daarenboven mag de Belgische wetgever bij de eventuele uitwerking van zo'n wettelijk kader ter bescherming van de ongeborene geenszins uit het oog verliezen dat de ongeboren kinderen in Nederland niet volkomen veilig zijn in de baarmoeder. Nederland wordt immers vaak aangehaald als een *good practice*, maar dit standpunt dient toch enigszins genuanceerd te worden.

Zo is de prenatale ondertoezichtstelling een creatieve noodsprong die uitgesproken wordt door de Nederlandse rechtscolleges. Een wettelijke grondslag voor deze specifieke prenatale kinderbeschermingsmaatregel ontbreekt immers volkomen. Bovendien wordt de POTS vrijwel nooit opgelegd onder de in Nederland geldende levensvatbaarheidsgrens van 24 weken, met als gevolg dat getwijfeld kan worden aan de werkelijke slagkracht van deze maatregel. De beoogde bescherming is immers het meest vereist in het begin van de zwangerschap. Daarenboven lijkt deze maatregel ook steeds afhankelijk te blijven van de medewerking van de zwangere vrouw, aangezien er geen enkele wettelijke grondslag voorhanden is om de niet-naleving van de schriftelijke aanwijzingen af te dwingen. Kortom, de (voorlopige) ondertoezichtstelling is in Nederland niet specifiek toegespitst op de bescherming van het ongeboren kind. Indien de Belgische wetgever daadwerkelijk wenst over te gaan tot het invoeren van zo'n POTS, dan dient hij te allen tijde rekening te houden met de gebreken van deze maatregel. Deze prenatale kinderbeschermingsmaatregel kan immers nog sterk verbeterd worden. Bovendien kan de wenselijkheid van deze maatregel ook in vraag gesteld worden.

Daarnaast werd ook de dwangopname van de zwangere vrouw volgens het Nederlandse model bestudeerd. Hoewel de WVGG een uitdrukkelijke grondslag voor deze gedwongen zorgmaatregel voorziet, lijkt een duidelijk kader voor de beoordeling van noodzaak en proportionaliteit te ontbreken. Bovendien blijft het ook onduidelijk op welke wettelijke grondslag de Nederlandse wetgever zich baseert om te stellen dat het ongeboren kind onder het toepassingsgebied van deze regeling begrepen kan worden. Kortom, deze tweede prenatale kinderbeschermingsmaatregel heeft nog steeds enigszins nood aan een zorgvuldige, wettelijke regeling. Bovendien kan ook de wenselijkheid van deze maatregel, die toch zeer verregaand en ingrijpend is, in vraag gesteld worden.

Het Nederlandse project 'Nu Niet Zwanger' kan daarentegen resoluut bestempeld worden als een *good practice*. Een overname van dit project lijkt dan ook aan te raden aan de Belgische overheid. Het preventieve karakter, het hoge slaagpercentage, de grote bereikbaarheid en de gunstige kosten-batenanalyse nopen er immers toe om te besluiten dat dit programma ook in België een maatschappelijk succes kan worden waarbij alle partijen baat kunnen hebben. Bovendien anticipeert dit programma al op de kinderrechten, zonder dat er überhaupt al sprake is van een bevruchting. Maar er is meer. Ook de relevante mensenrechten van de potentiële ouders worden in dit programma gerespecteerd. Kortom, dit Nederlandse project biedt een degelijke oplossing om het ongeboren, en in het bijzonder het nog niet-bestaande, kind dat dreigt op te groeien in een verontrustende situatie te beschermen.

216. De vierde deelonderzoeksvraag die diende te onderzoeken hoe de prenatale kinderbeschermingsmaatregelen in de huidige Nederlandse wetgeving geregeld zijn, werd dus aan de hand van deze drie geanalyseerde maatregelen beantwoord. De Belgische wetgever kan zich bij het opstellen van zo'n regeling enigszins laten inspireren door het Nederlandse model. Doch dient men enerzijds rekening te houden met de geformuleerde hiaten en onduidelijkheden en anderzijds dient men na te denken over de wenselijkheid van bepaalde kinderbeschermingsmaatregelen.

217. Samengevat, het ongeboren kind dat dreigt op te groeien in een verontrustende situatie verdient zeker de nodige bescherming. Maar het opleggen van een verplichte anticonceptiemaatregel, dan wel een gedwongen sterilisatiemaatregel beperkt de reproductieve rechten in het kader van de menselijke voortplanting zeer sterk, waardoor er verschillende mensenrechtelijke aspecten in het gedrang komen. Desondanks beschikt de Belgische wetgever over de mogelijkheid om een aantal alternatieve maatregelen uit te werken die het leven van het ongeboren kind kunnen beschermen, indien de ouder zijn belangen verwaarloost. Hoewel de Nederlandse prenatale kindbeschermingsmaatregelen op het eerste gezicht veelbelovend lijken, is het te kort door de bocht om te stellen dat Nederland een *good practice* vormt. Maar misschien kunnen zowel België als Nederland nog iets aan elkaar hebben bij het uitwerken van dergelijke prenatale kindbeschermingsmaatregelen. Er is immers nood aan een weloverwogen en precieze wetgeving zodat de fundamentele grondrechten van alle betrokkenen tegen elkaar kunnen worden afgewogen. Maar het inzetten op een preventieve en vrijwillige hulpverlening is evenwel een *conditio sine qua non* voor de uitbouw van een gedwongen hulpverlening.

Slotwoord

Beste lezer,

Ik heb mijn laatste woorden neergepend. De berg die deze masterproef uitmaakte, is immers beklommen. Ik heb mijn onderzoek gevoerd, mijn analyses gewikt en gewogen, mijn onderzoeksvragen beantwoord en mijn besluiten zorgvuldig geformuleerd.

Derhalve is het nu aan U, beste lezer. Wat denkt U? Hoe moet onze Belgische en/of Vlaamse wetgever een ongeboren kind dat dreigt op te groeien in een verontrustende situatie, in de toekomst gaan beschermen? Het juridische, mensenrechtelijke kader is wat het is, er zal niet zomaar om heen gefietst kunnen worden. Maar dat betekent geenszins dat er niet nagedacht kan worden over een bepaald (prenataal) beschermingskader. Wat denkt U? Doet U, net zoals K3 het ooit bezong, mee? Ze gaan immers zingen voor de ministers op TV die vergeten dat er kinderen met dromen zijn. Misschien kan deze masterproef de eerste noot van dit lied vormen. Meer zelfs, misschien kan er in navolging van deze masterproef een heel lied gecomponeerd worden voor de (ongeboren) kinderen met zorgen, voor wie heel het leven per slot van rekening een feest hoort te zijn.

Dus beste lezer, denk er straks op weg naar huis, in de douche, tijdens het joggen,... eens over na. Wat denkt U? Hoe moet onze Belgische en/of Vlaamse wetgever een ongeboren kind dat dreigt op te groeien in een verontrustende situatie, in de toekomst gaan beschermen?

BIBLIOGRAFIE

1. Wetgeving

Internationale normen

- Internationaal Verdrag inzake de Economische, Sociale en Culturele Rechten van 16 december 1966.
- Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten van 16 december 1966.
- Verdrag van Wenen inzake het Verdragenrecht van 23 mei 1969.
- Verdrag van de Verenigde Naties inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen van 18 december 1979.
- Verdrag van de Verenigde Naties inzake de Rechten van het Kind van 20 november 1989.
- Verdrag van de Verenigde Naties inzake de rechten van personen met een handicap van 13 december 2006.

Besluiten van internationale organisaties

- Resolutie 1386 (XIV) van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (20 november 1959), *UN Doc. A/4354* (1959).
- Resolutie 55/2 van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (8 september 2000), *UN Doc. A/RES/55/2* (2000) (Millenniumdoelstellingen).
- Resolutie 70/1 van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (25 september 2015), *UN Doc. A/RES/70/1* (2015).

Regionale normen

- Verdrag van Rome tot bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden van 4 november 1950.
- Verdrag van de Raad van Europa inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld van 11 mei 2011 (Verdrag van Istanbul).
- Protocol nr. 12 bij het Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden van 4 november 2000.
- Protocol bij het Afrikaanse Handvest voor de rechten van de mens en de volkeren van 11 juli 2003 (Maputo-protocol).

Interne normen België

- Gecoördineerde Grondwet 17 februari 1994.
- Oud Burgerlijk Wetboek 21 maart 1804, *BS* 3 september 1807 (oorspronkelijke versie 1804).
- Wet 15 mei 1912 op de kindbescherming, *BS* 27 mei 1912.
- Wet 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming, *BS* 15 april 1965 (oorspronkelijke versie 1965).
- Wet 22 augustus 2002 betreffende de rechten van de patiënt, *BS* 26 september 2002.
- Wet 19 december 2009 inzake het verkrijgen en het gebruik van menselijk lichaamsmateriaal met het oog op de geneeskundige toepassing op de mens of het wetenschappelijk onderzoek, *BS* 30 december 2008.
- Decr. VI. 27 juni 1985 inzake bijzondere jeugdbijstand, *BS* 5 juli 1986.
- Decr. VI. 12 juli 2013 betreffende de integrale jeugdhulp, *BS* 13 september 2013.

Vorbereidende documenten

Parlementaire stukken België

- Verslag van de commissie met betrekking tot de herziening van titel II van de Grondwet om nieuwe bepalingen in te voegen die de bescherming moeten verzekeren van de rechten en vrijheden, gewaarborgd door het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, *Parl.St.* Senaat BZ 1991-92, nr. 100-4/5°, 2.
- Verslag van de commissie met betrekking tot de herziening van titel II van de Grondwet om een artikel 24^{quater} in te voegen betreffende de eerbiediging van het privéleven, *Parl.St.* Kamer 1993-94, nr. 997/5, 2.
- Regeerakkoord van de Vlaamse Regering 2019-2024, 73.
- Wetsvoorstel tot het verlenen van rechtspersoonlijkheid aan het ongeborn kind, *Parl.St.* Senaat 2005-06, nr. 3-1679/1.
- Wetsvoorstel tot het verlenen van rechtspersoonlijkheid aan het ongeborn kind, *Parl.St.* Senaat 2007-08, nr. 4-627/1.
- Wetsvoorstel tot het verlenen van rechtspersoonlijkheid aan het ongeborn kind, *Parl.St.* Senaat 2010-11, nr. 5-641/1.
- Wetsvoorstel tot het verlenen van rechtspersoonlijkheid aan het ongeborn kind, *Parl.St.* Kamer 2010-11, nr. 6-024/001.
- Wetsvoorstel tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek met het oog op prenatale rechtsbescherming, *Parl.St.* Kamer 2019-20, nr. 55-1029/1.
- Adv. RvS 65.057/AV van 12 november 2020 over het wetsvoorstel tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek met het oog op prenatale rechtsbescherming, *Parl.St.* Kamer 2019-20, nr. 55-1029/3.
- Voorstel van decreet tot wijziging van het decreet van 12 juni 2013 betreffende de integrale jeugdhulp, *Parl.St.* VI.Parl. 2021-22, nr. 943/1.
- Beleidsnota Welzijn, Volksgezondheid, Gezin en Armoedebestrijding 2019-2024, *Parl.St.* VI.Parl. 2019-20, nr. 120/1, 69.
- Conceptnota voor nieuwe regelgeving over de ondertoezichtstelling van het ongeborn kind van een zwangere vrouw met een verslavingsproblematiek als nieuwe jeugdhulpmaatregel, *Parl.St.* VI.Parl. 2020-21, nr. 651/1.
- Conceptnota voor nieuwe regelgeving over het uitbouwen van een beleid voor de bescherming van het ongeborn kind bij een verontrustende zwangerschap, *Parl.St.* VI.Parl. 2020-21, nr. 688/1.

Documenten van VN-Verdragsorganen

- COMMITTEE ON THE RIGHTS OF THE CHILD, *General Comment No. 5 (2005): general measures of implementation of the Convention of the Rights of the child*, 27 november 2003, https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/general_comment_no_5_crc.pdf.
- LEAGUE OF NATIONS, *Geneva Declaration of the Rights of the Child*, 26 september 1924, <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>.
- COMMITTEE ON THE ELIMINATION OF DISCRIMINATION AGAINST WOMEN, *General recommendation No. 19: Violence against women*, 1992, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2FCEDAW%2FGEC%2F3731&Lang=en.
- COMMITTEE ON THE ELIMINATION OF DISCRIMINATION AGAINST WOMEN, *General recommendation No. 24: Article 12 of the Convention (women and health)*, 1999,

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2FCEDAW%2FGEC%2F4738&Lang=en.

- OFFICE OF THE UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS, *Legislative History of the Convention on the Rights of the Child (Volume I)*, 2007, <https://digitallibrary.un.org/record/602462>, 365-366.
- UN COMMITTEE ON ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS (CESCR), *General Comment No. 5: Persons with Disabilities*, 9 december 1994, <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?page=type&docid=4538838f0&skip=0&publisher=CESCR&type=GENERAL&querysi=family&searchin=fulltext&sort=date>, §31.
- UN COMMITTEE ON THE RIGHTS OF THE CHILD (CRC), *General Comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration*, 29 mei 2013, <https://www.refworld.org/docid/51a84b5e4.html>.
- UN HUMAN RIGHTS COMMITTEE (HRC), *General Comment No. 16: Article 17 (right to privacy)*, 1988, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2FCCPR%2FGEC%2F6624&Lang=en.
- UN HUMAN RIGHTS COMMITTEE (HRC), *CCPR General Comment No. 19: Article 23 (the family) protection of the family, the right to marriage and equity of the spouses*, 27 juli 1990, <https://www.refworld.org/docid/45139bd74.html>.
- UN HUMAN RIGHTS COMMITTEE (HRC), *General Comment No. 20: article 7*, 10 maart 1992, <https://www.refworld.org/docid/453883fb0.html>.
- UN HUMAN RIGHTS COMMITTEE (HRC), *CCPR General Comment No. 28: article 3 (the equality of rights between men and women)*, 29 maart 2000, <https://www.refworld.org/docid/45139c9b4.html>.
- UN HUMAN RIGHTS COMMITTEE (HRC), *Draft General Comment No.36: article 6 (right to life)*, 2 september 2015, <https://opiniojuris.org/2019/03/06/the-un-human-rights-committees-general-comment-36-on-the-right-to-life-and-the-right-to-abortion/>.

Documenten van interne instanties

- ADVIESORGAAN VAN DE NATIONALE COMMISSIE VOOR DE RECHTEN VAN HET KIND (NCRK), *Advies betreffende het wetsvoorstel 55-1029/001 tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek met het oog op prenatale rechtsbescherming*, maart 2021, https://ncrk-cnde.be/IMG/pdf/adv_placement_nl.pdf.
- KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, *Advies over de bescherming van ongeboren kinderen*, 8 juni 2021, nr. 2020-21/12, https://www.kinderrechten.be/sites/default/files/advies_2020_2021_12_rechtsbescherming_van_ongeboren_kinderen.pdf.
- KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, *Jaarverslag van het Kinderrechtencommissariaat 2020-21*, 17 november 2021, nr. 42/1, https://kinderrechten.be/sites/default/files/krc_jaarverslag_2020_2021_lr_def-interactief.pdf, 145-146.
- NATIONALE HOGE RAAD VOOR PERSONEN MET EEN HANDICAP, *Advies over het wetsvoorstel tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek met het oog op prenatale rechtsbescherming*, 29 september 2020, nr. 2020/20, www.dekamer.be/FLWB/PDF/55/1029/55K1029002.pdf.
- VROUWENRAAD, *Vrouwenraaddossier en aanbevelingen prenatale rechtsbescherming*, 2021, <https://vrouwenraad.be/wp-content/uploads/2022/03/2-Vrouwenraaddossier-en-aanbevelingen-prenatale-rechtsbescherming-2021-met-aanvulling.pdf>.

Interne normen Nederland

- Burgerlijk Wetboek, boek 1, *Stb.* 7 juni 1969, nummer 257.
- Wet 29 oktober 1992 tot vervanging van de Wet van 27 april 1884 tot regeling van het Staatstoezicht op krankzinnigen, *Stb.* 30 december 1992, nummer 669.
- Wet 24 januari 2018 houdende de regels voor het kunnen verlenen van verplichte zorg aan een persoon met een psychische stoornis, *Stb.* 16 februari 2018, nummer 37.

Vorbereidende documenten Nederland

Parlementaire stukken

- MvT inzake de regels voor het kunnen verlenen van verplichte zorg aan een persoon met een psychische stoornis, *Kamerstukken II Tweede Kamer 2009-10*, 32 399, nr. 3, 11-12.

Documenten van interne instanties

- RAAD VOOR STRAFRECHTSTOEPASSING EN JEUGDBESCHERMING, *Advies prenatale kindbescherming en de rol van de overheid*, 15 juni 2015, https://vng.nl/files/vng/publicaties/2015/20150615_rsj_advies_prenatale_kindbescherming.pdf.

2. Rechtspraak

Rechtspraak VN-Mensenrechtencomité

- VN-Mensenrechtencomité 9 april 1981, nr. 35/1978, Aumeeruddy-Cziffra e.a./Mauritius.
- VN-Mensenrechtencomité 27 juli 1988, nr. 201/1985, Hendriks/Nederland.
- VN-Mensenrechtencomité 27 juli 1994, nr. 417/1990, Balaguer Santacana/Spanje.
- VN-Mensenrechtencomité 29 december 1997, nr. 549/1993, Francis Hopu en Tepoaitu Bessert/Frankrijk.

Rechtspraak Europees Hof voor de Rechten van de Mens

- EHRM 26 april 1979, nr. 6538/74, Sunday Times/Verenigd Koninkrijk.
- EHRM 13 juni 1979, nr. 6833/74, Marckx/België.
- EHRM 22 oktober 1981, nr. 7525/76, Dudgeon/Verenigd Koninkrijk.
- EHRM 25 maart 1983, nr. 5947/72, Silver/Verenigd Koninkrijk.
- EHRM 28 november 1984, nr. 8777/79, Rasmussen/Duitsland.
- EHRM 17 oktober 1986, nr. 9532/81, Rees/Verenigd Koninkrijk.
- EHRM 25 maart 1993, nr. 13134/87, Costello-Roberts/Verenigd Koninkrijk.
- EHRM 26 mei 1994, nr. 16969/90, Keegan/Ierland.
- EHRM 16 december 1997, nr. 20972/92, Raninen/Finland.
- EHRM 24 februari 1998, nr. 21439/93, Botta/Italië.
- EHRM 5 juli 1999, nr. 31534/96, Matter/Slowakije.
- EHRM 31 juli 2000, nr. 35765/97, A.D.T/Verenigd Koninkrijk.
- EHRM 12 juli 2001, nr. 25702/94, K en T/Finland.
- EHRM 7 februari 2002, nr. 53176/99, Mikulic/Kroatië.
- EHRM 29 april 2002, nr. 2346/02, Pretty/Verenigd Koninkrijk.
- EHRM 11 juli 2002, nr. 28957/95, Christine Goodwin/Verenigd Koninkrijk.
- EHRM 16 juli 2002, nr. 56547/00, P.C. en S/Verenigd Koninkrijk.
- EHRM 5 september 2002, nr. 50490/99, Boso/Italië.

- EHRM 6 maart 2003, nr. 67914/01, Sijakova/Macedonië.
- EHRM 16 juni 2003, nr. 35968/97, Van Kück/Duitsland.
- EHRM 22 juli 2003, nr. 24209/94, Y.F./Turkije.
- EHRM 8 juli 2004, nr. 53924/00, Vo/Frankrijk.
- EHRM 13 september 2005, nr. 36536/02, B. en L./Verenigd Koninkrijk.
- EHRM 11 november 2005, nr. 44774/98, Leyla Sahin/Turkije.
- EHRM, 20 maart 2007, nr. 5410/03, Tysiac/Polen.
- EHRM 10 april 2007, nr. 6339/05, Evans/Verenigd Koninkrijk.
- EHRM 6 juli 2007, nr. 79885/12, nr. 52471/13, nr. 52596/13, A.P, Garçon en Nicot/Frankrijk
- EHRM 15 november 2007, nr. 57813/00, S.H. e.a./Oostenrijk.
- EHRM 4 december 2007, nr. 44362/04, Dickson/Verenigd Koninkrijk.
- EHRM 18 februari 2009, nr. 55707/00, Andrejeva/Letland.
- EHRM 28 april 2009, nr. 32881/04, K.H. e.a./Slowakije.
- EHRM 8 december 2009, nr. 49151/07, Munoz Daiz/Spanje.
- EHRM 22 december 2009, nr. 277996/06 en nr. 34836/06, Sedjic en Finci/Bosnië-Herzegovina.
- EHRM 5 januari 2010, nr. 22933/02, Frasik/Polen.
- EHRM 14 september 2010, nr. 38224/03, Sanoma Uitgevers/Nederland.
- EHRM 14 november 2010, nr. 3484/07, O'Donoghue e.a./Verenigd Koninkrijk.
- EHRM 22 november 2010, nr. 30141/04, Schalk en Kopf/Oostenrijk.
- EHRM 16 december 2010, nr. 25579/05, A, B en C/Ierland.
- EHRM 27 september 2011, nr. 29032/04, M en V/Roemenië.
- EHRM 8 november 2011, nr. 18968/07, V.C./Slowakije.
- EHRM 12 juni 2012, nr. 29518/10, N.B./Slowakije.
- EHRM 2 oktober 2012, nr. 10048/10, Knecht/Roemenië.
- EHRM 13 november 2012, nr. 15966/04, I.G. e.a./Slowakije.
- EHRM 18 december 2012, nr. 16761/09, G.B. en R.B./Moldavië.
- EHRM 25 februari 2014, nr. 12547/06, Ostace/Roemenië.
- EHRM 1 juli 2014, nr. 43835/11, S.A.S/Frankrijk.
- EHRM 8 december 2015, nr. 60119/12, Z.H. en R.H./Zwitserland.
- EHRM 5 september 2019, nr. 57854/15, Theodorou en Tsotsorou/Griekenland.
- EHRM 8 december 2022, nr. 14889/19, Pejrilova/Tsjechië.

Rechtspraak Europese Commissie voor de Rechten van de Mens

- ECRM 10 juli 1975, nr. 6482/74, X/België en Nederland.
- ECRM 10 juli 1991, nr. 17142/90, G.S en R.S./Verenigd Koninkrijk.
- ECRM 10 juli 1997, nr. 31924/96, Di Lazzaro/Italië.
- ECRM 22 oktober 1997, nr. 32094/96, E.L.H/Verenigd Koninkrijk.

Belgische rechtspraak

- Arbitragehof 19 december 1991, nr. 39/91.
- GwH 24 maart 2004, nr. 54/2004.
- GwH 19 januari 2005, nr. 16/2005.
- GwH 7 juni 2006, nr. 91/2006.
- GwH 18 maart 2010, nr. 29/2010
- GwH 5 oktober 2011, nr. 146/2011.

- GwH 8 mei 2014, nr. 80/2014.
- GwH 9 maart 2017, nr. 32/2017.
- GwH 18 januari 2018, nr. 3/2018.
- GwH 24 december 2020, nr. 122/2020.
- Cass. 22 december 1992, *RW* 1993-94, nr. 14, 464-465.
- Cass. 14 december 2001, *Arr.Cass.* 2001, 2200-2209.
- Cass. 2 maart 2012, *Arr.Cass.* 2012, 519.
- Cass. 14 november 2014, AR C.13.0441.N.
- RvS 3 april 2014, nr. 227.035.

Nederlandse rechtspraak

- Rb. Breda 2 april 2007, LJN BA0701.
- Rb. Alkmaar 5 september 2007, LJN BB3871.

3. Rechtsleer

Boeken

- CARLSON, S.N. en GISVOLD, G., *Practical guide to the international covenant on civil and political rights*, Ardsley Park, Transnational Publishers, 2003.
- CASEY-MASLEN, S., *The right to life under international law: an interpretative manual*, Cambridge, Cambridge University Press, 2021.
- COOK, R.J., DICKENS, B. M. en FATHALLA, M.F., *Reproductive health and human rights: integrating medicine, ethics and law*, Oxford, Clarendon Press, 2003.
- DAVIS, W., *Verstandelijk beperkten met een kindwens*, Tilburg, Celsus juridische uitgeverij, 2009.
- DETRICK, S., DOEK, J.E. en MARTENSON, J., *The United Nations Convention on the Rights of the Child: a guide to the travaux préparatoires*, Dordrecht, Nijhoff, 1992.
- DETRICK, S., *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Den Haag, Kluwer, 1999.
- DE BONDT, W. (red.), *Handboek Jeugdrecht (vijfde editie), s.l., 2022.*
- DE BONDT, W. (red.), *Reader rechten van het kind (vijfde editie)*, Gent, 2023.
- DE HERT, P., *Artikel 8 EVRM en het Belgisch recht: de bescherming van privacy, gezin, woonst en communicatie*, Gent, Mys & Breesch, 1998.
- DE LOO, K., *Prenatale kindbescherming: de rechtsbescherming van de ongeborene en het zelfbeschikkingsrecht van de zwangere vrouw*, Tilburg, Celsus Juridische Uitgeverij, 2019.
- FREEMAN, M.A., CHINKIN, C. en RUDOLF, B., *The UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women: a commentary*, New York, Oxford University Press, 2011.
- FREEMAN, M.A., RUDOLF, B., HALPERIN-KADDARI, R. en SCHULZ, P., *The UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Woman and its Optional Protocol (second edition)*, New York, Oxford University Press, 2022.
- GERARDS, J., *EVRM: algemene beginselen*, Den Haag, Sdu Uitgevers, 2011.
- HARRIS, D.J., O'BOYLE, M., BATES, E.P. en BUCKLEY, C.M., *Harris, O'Boyle & Warbrick: law of the European Convention on human rights*, Oxford, Oxford University Press, 2009.
- HARRIS, D.J., O'BOYLE, M., BATES, E.P. en BUCKLEY, C.M., *Harris, O'Boyle & Warbrick: law of the European Convention on human rights*, Oxford, Oxford University Press, 2018.

- HIRVAILA, P. en HEIKKILA, S., *Right to respect for private and family life, home and correspondence: a practical guide to the article 8 Case-Law of the ECHR*, Cambridge, Intersentia, 2022.
- JONSSON, E., CLARREN, S. en BINNIE, I., *Ethical and legal perspectives in fetal alcohol spectrum disorders (FASD)*, Cham, Springer, 2018.
- JOSEPH, S. en CASTAN, M., *The International Covenant on Civil and Political Rights: cases, materials and commentary*, Oxford, Oxford University Press, 2013.
- NOWAK, M., *UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, Kehl, N.P. Engel, 2005.
- PUT, J., *Handboek Jeugdbeschermingsrecht*, Brugge, Die Keure, 2021.
- RIGAUX, F., *La protection de la vie privée et des autres biens de la personnalité*, Brussel, Bruylant, 1990.
- RIMANQUE, K., *De grondwet toegelicht, gewikt en gewogen*, Antwerpen, Intersentia, 2004.
- SAUL, B., KINLEY, D. en MOWBRAY, J., *The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: commentary, cases and materials*, Oxford, Oxford University Press, 2014.
- SCHABAS, W., *The European Convention on Human Rights: a commentary*, Oxford, Oxford University Press, 2017.
- SCHMAHL, S., *United Nations Convention on the Rights of the Child: article-by-article commentary*, Duitsland, Nomos, 2021.
- SMIS, S., VAN LAETHEM, K., JANSSENS, C. en MIRGAUX, S., *Handboek mensenrechten*, Mortsel, Intersentia, 2011.
- SWENNEN, F., *Personenrecht in kort bestek*, Antwerpen, Intersentia, 2005.
- SWENNEN, F., *Het personen- en familierecht*, Mortsel, Intersentia, 2021.
- SWENNEN, F., *Het personen- en familierecht (achtste editie)*, Mortsel, Intersentia, 2023.
- TAYLOR, P.M., *A commentary on the International Covenant on Civil and Political Rights: the UN Human Rights Committee's Monitoring of ICCPR Rights*, Cambridge, Cambridge University Press, 2020.
- TOBIN, J., *The UN Convention on the Rights of the Child: a commentary*, Oxford, Oxford University Press, 2019.
- TÜRKELLI, G.E. en VANDENHOLE, W., *Advanced Introduction to Children's rights*, Cheltenham, Edward Elgar, 2022.
- VAN ASSEN, C.J., *Verklaring van Pandecten-plaatsen, behoorende tot de geregtelijke geneeskunde der Romeinen*, s.l., 1848.
- VANDE LANOTTE, J. en HAECK, Y., *Handboek EVRM (deel 2)*, Mortsel, Intersentia, 2004.
- VANDENHOLE, W., TÜRKELLI, G.E. en LEMBRECHTS, S., *Children's rights: a commentary on the Convention on the rights of the Child and its protocols*, Cheltenham, Edward Elgar, 2019.
- VAN DIJK, P., VAN HOOFF, F., VAN RIJN, A. en ZWAAK, L., *Theory and practice of the European Convention on Human Rights*, Antwerpen, Intersentia, 2018.
- VANOBBERBERGEN, B., *Het kind van onze dromen*, Leuven, Lannoo Campus, 2014.
- VANSWEEVELT, T. en TACK, S., *Handboek gezondheidsrecht: Volume II (tweede editie)*, Mortsel, Intersentia, 2022.
- VERHELLEN, E., *Verdrag inzake de rechten van het kind: achtergrond, motieven, strategieën, hoofdlijnen*, Leuven, Garant, 2000.
- VELAERS, J., *De grondwet: een artikelsgewijze commentaar. Deel I: het federale België, het grondgebied en de grondrechten*, Brugge, die Keure, 2019.
- VERJANS, E., *Het recht op informatie en toestemming van de patiënt*, Antwerpen, Intersentia, 2019.

- VERSCHUERE, B. en HERMANS, K., *Welzijn in Vlaanderen: beleid, bestuurlijke organisatie en uitdagingen*, Brugge, Die Keure, 2020.
- WITTENSTEIN, V.O., *Reproductive Rights: Who decides?*, Minneapolis, Twenty-First Century Books, 2016.

Bijdragen in boeken en tijdschriften

Bijdragen in boeken

- DECOCK, G., “Jeugdhulpverlening in Vlaanderen” in JANSSENS, E., DECOCK, G., DE PUYDT, A., D’HOOGHE, C., VAN DER MUSSELE, E. en VANDUFFEL, V. (eds.), *Handboek Jeugdrecht voor de advocaat-stagiair 2019-2020*, Mechelen, Kluwer, 2019, 1-42.
- DE HERT, P., “Artikel 8 EVRM: recht op privacy” in VANDE LANOTTE, J. en HAECK, Y. (eds.), *Handboek EVRM deel 2*, Mortsel, Intersentia, 2005, 706-788.
- DE VRIES, K. “Right to respect for private and family life” in VAN DIJK, P., VAN HOOFF, F. VAN RIJN, A. en ZWAAK, L. (eds.), *Theory and practice of the European Convention on Human Rights*, Mortsel, Intersentia, 2018, 667-734.
- NOWAK, M. “Article 6: the right to life, survival and development” in ALEN, A., VANDE LANOTTE, J., VERHELLEN, E., ANG, F., BERGHMANS, E. en VERHEYDE, M. (eds.), *A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2005, 1-49.
- OPLINUS, L. “Reproductieve gezondheid” in VANSWEEVELT, T. en DEWALLENS, F. (eds.), *Handboek gezondheidsrecht volume II (tweede editie)*, Mortsel, Intersentia, 2022, 1-4.
- OPLINUS, L. en GULDIX, E., “Anticonceptie” in T. VANSWEEVELT en F. DEWALLENS (eds.), *Handboek gezondheidsrecht volume II (tweede editie)*, Mortsel, Intersentia, 2022, 5-10.
- SALMON, J., “Fetal Alcohol Spectrum Disorder: ethical, legal and moral implications associated with the rights of the unborn child” in NELSON, M. en TRUSSLER, M. (eds.), *Fetal Alcohol Spectrum Disorders in Adults: ethical and legal perspectives*, Cham, Springer, 2016, 3-22.
- STEEN, B., “Artikel 12 EVRM” in VAN NIEUWENHOVE, J. (ed.), *Grondwet en EVRM geannoteerd*, Brugge, Die Keure, 2016, 844.
- VAN DEN BOSSCHE, M.C. en HAECK, Y. “Huwelijk en samenleven en het EVRM” in VAN BOSSUYT, H., AERTS, C. en VAN ROY, C. (eds.), *Kids-codex: boek II: personen- en familierecht*, Brussel, Larcier, 2014, 211-215.

Bijdragen in tijdschriften

- ALSTON, P., “The unborn child and abortion under the Draft Convention on the Rights of the Child”, *Human Rights Quarterly* 1990, vol. 12, nr. 1, 156-178.
- ATILLAH, S., “Mijn verhaal: mogen drugsverslaafde ouders kinderen krijgen?”, *Tijdschrift Verslaving & Herstel* 2022, 24-27.
- BOEREFIJN, I., “Verplichte anticonceptie voor vrouwen is in strijd met mensenrechten”, *NJB* 2017, nr. 13, 722.
- BOEREFIJN, I., “Naschrift verplichte anticonceptie”, *NJB* 2017, nr. 32, 2.326.
- BREMS, E., “De nieuwe grondrechten in de Belgische Grondwet en hun verhouding tot het Internationale, inzonderheid het Europese recht”, *TBP* 1995, nr. 11, 619-636.
- BREMS, E., “Recht op voortplanting primeert niet op recht van man om zich niet voort te planten”, *DJK* 2006, nr. 127, 12.
- BREMS, E., “Recht op voortplanting verdeelt Mensenrechtenhof”, *DJK* 2006, nr. 129, 12.
- DE GROOT, C., VLAARDINGERBROEK, P., RIJLAARSDAM, C. en SCHNEIDER, A.J., “Verplichte anticonceptie”, *NJB* 2017, nr. 32, 2.325.

- DE MULDER, C., “De prenatale erkenning vanaf de verwekking en de invloed ervan op het juridisch statuut van ongeboren menselijk leven”, *RW* 2017-18, nr. 16, 637-640.
- DE MULDER, C., “Risicovol ouderschap tijdens de zwangerschap: maatregelen ter bescherming van ongeboren en toekomstige kinderen”, *T.FAM.* 2022, nr. 1, 5-20.
- DE SMET, B., “Hulpverlening aan minderjarigen in een verontrustende situatie”, *RWE* 2020-21, nr. 24, 923-943.
- DONDORP, W., VAN KERNEBEEK, M. en DE WERT, G., “Prenatale kinderbescherming: Nederland gidsland?”, *Tijdschrift Verslaving & Herstel* 2022, nr. 1, 16-25.
- DUMORTIER, E., “De missie van de kinderrechtter. Een onderzoek naar het ontstaan en de praktijk van de (Antwerpse) kinderrechtter (1912-1965)”, *Panopticon* 2012, 391-414.
- EIJKHOLT, M., “Het recht op procreatie : voldragen of in statu nascendi?”, *T.Ge.* 2007, afl. 31, 2-9.
- FIERENS, J., “La proposition de loi n° 55-1029 modifiant le Code civil en vue d’instaurer une protection juridique prénatale”, *JDJ* maart 2020, 13-16.
- GORIS, K., DUMORTIER, E. en PLEYSIER, S., “Het ‘probleemkind’ in de Belgische jeugdbescherming, een geschiedenis (1912-2012).”, *Orde van de Dag* 2012, afl. 58, 2-99.
- HENDRIKS, A.C., “Het recht op voortplanting en zijn grenzen”, *T.Ge.* 2012, afl. 4, 279.
- HENDRIKS, A.C., SOMBROEK, M.P. en DE VRIES, M.C., “Wet verplichte GGZ biedt meer mogelijkheden om zwangeren te begeleiden”, *NTVG* 2022, 1-4.
- INDESTEEGHE, S. en CASSIERS, A., “EHRM bevestigt: geen recht op het krijgen van een kind”, *DJK* 2023, nr. 466, 1-2.
- TEN HAAF, L., “Een slechte toekomst is geen toekomst. Het belang van het toekomstig kind als rechtvaardiging van gedwongen anticonceptie”, *Nederlands Juristenblad* 2012, 1176-1181.
- TEN HAAF, L., “De ondertoezichtstelling van een nog niet-levensvatbare foetus: het kan, maar hoe?”, *Nederlands Juristenblad* 2021, 1968-1971.
- KHOSLA, R., SAY, L. en TEMMERMAN, M., “Sexual health, human rights and law”, *LANCET* 2015, vol 386, 725-726.
- KOELEWIJN, S., “Anticonceptiecounseling: de remedie tegen onbedoelde zwangerschappen?”, *T.Ge.* 2021, 364-373.
- MAES, K., “Recht uit het veld”, *TJK* 2007, nr. 5, 341-342.
- MELKEBEEK, C., “Wetgeving en parlementaire werkzaamheden”, *TJK* 2011, nr. 1, 52-61.
- MERCKX, E., “Gedwongen anticonceptie: een kwestie van mensenrechten”, *Juristenkrant* 2016, nr. 335, 10.
- MIDDELKOOP, H. en SATINK, A., “Het recht op bescherming tegen prenatale gezondheidsschade”, *FJR* 2019, 53-54.
- PIRET, J., “Wrongful life en de zaak Rukiye”, *NJW* 2011, nr. 243, 354-365.
- SMETS, J., “Jeugdbescherming tussen Staat en Gemeenschappen. Beschouwingen bij de nieuwe bevoegdheidsverdeling”, *Panopticon* 1989, 256-258.
- STARRS, A.M., EZEH, A.H., BAKER, G., BASU, A., BERTRAND, J.T., BLUM, R., COLLECK, A.M., GROVER, A., LASKI, L., ROA, M., SATHAR, Z.A., SAY, L., SEROUR, G.I., SINGH, S., STENBERG, K., TEMMERMAN, M., BIDDLECOM, A., POPINCHALK, A., SUMMERS, C., ASHFORD, L.C. “Accelerate progress: sexual and reproductive health and rights for all: report of the Guttmacher-Lancet Commission”, *The Lancet* 2018, 2642-2692.
- STEVENS, L., “Ongeborene heeft geen grondwettelijk recht op eerbiediging integriteit”, *Juristenkrant* 2011, 3.

- SWENNEN, F., “Dance me to the children who are asking to be born: over levensloos geboren en ongeboren”, *TPR* 2016, 407-421.
- TEN HAAF, L., “Grondrechten en het ongegronde recht op niet-bestaan: gedwongen anticonceptie in het licht van artikel 8.2 EVRM”, *Ars Aequi* 2017, 189-193.
- VAN BRAECKEL, D. en TEMMERMAN, M., “Reproductieve rechten alleen zijn niet genoeg”, *SAMPOL* 2015, nr. 8, 32-35.
- VAN DER SLOOT, B., “Tussen feit en fictie, of over het recht om te trouwen en een gezin te stichten: een jurisprudentieanalyse van artikel 12 EVRM”, *NJCM-Bulletin* 2013, vol. 38, nr. 3, 361-380.
- VAN DER VLEUTEN, C. en VAN KOLFSCHOOTEN, H., “Van verplichte geestelijke gezondheidszorg naar verplichte anticonceptie?”, *NJB* 2022, 620.
- VAN LOOVEREN, A., “Het nieuwe jeugdhulplandschap in verontrustende situaties”, *TJK* 2014, nr. 3, 298-306.
- VERHELLEN, E., “Evolutie van kindbeeld en mensenrechten: van nog-niet-mensen naar volwaardige burgers”, *Tijdschrift voor jeugdhulpverlening en jeugdwerk* 1993, vol.5, nr. 11, 13-17.
- VERHELLEN, E., “Het verdrag inzake de rechten van het kind meerderjarig: enkele beschouwingen over de implementatie in België”, *TJK* 2008, nr. 1, 11-40.
- VERHEYDE, M., “Europees Hof voor de Rechten van de Mens: selectie van kindgerelateerde rechtspraak 2006”, *TJK* 2007, nr. 2, 101-106.
- VRIJENS, C., “Het belang van het kind als een eerste overweging: een kinderrecht”, *TJK* 2020, nr. 2, 47-49.
- WEIJERS, I., “Prenatale kindbescherming”, *FJR* 2015, 233-235.
- YUTAKA, A.Y., “Grading scale of degradation: identifying the threshold of degrading treatment or punishment under article 3 ECHR”, *NQHR* 2003, vol.21, 385-421.

Masterproeven

- BETUNE, C., *La protection juridique prénatale: analyse de droit comparé entre la Belgique et les Pays-Bas*, onuitg. masterproef Rechten UCL, 2022, 75 p.

4. Andere bronnen

Documenten van VN-organisaties

- COMMITTEE ON THE RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES AND THE COMMITTEE ON THE ELIMINATION OF ALL FORMS OF DISCRIMINATION AGAINST WOMEN, *Joint statement guaranteeing sexual and reproductive health and rights for all women, in particular women with disabilities*, 29 augustus 2018, <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fwww.ohchr.org%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2FDocuments%2FHRBodies%2FCRPD%2FStatements%2FGuaranteeingSexualReproductiveHealth.DOCX&wdOrigin=BROWSELINK>.
- REGIONAAL INFORMATIECENTRUM VAN DE VERENIGDE NATIES, *De duurzame ontwikkelingsdoelstellingen*, <https://unric.org/nl/duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen/>.
- UNITED NATIONS, *Report of the Fourth World Conference on Women*, 4-15 september 1995, Beijing, 35-36, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N96/273/01/PDF/N9627301.pdf?OpenElement>.

- UNITED NATIONS, *Reporting under the International Covenant on Civil and Political Rights: Training Guide*, 2021, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Reporting-ICCPR-Training-Guide.pdf>, 95-97.
- UNITED NATIONS POPULATION FUND, *Explainer: what is the ICPD and why does it matter?*, <https://www.unfpa.org/news/explainer-what-icpd-and-why-does-it-matter>.
- UNITED NATIONS POPULATION FUND, *Programme of Action of the International Conference on Population Development*, 58-74, https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/programme_of_action_Web%20ENGLISH.pdf.
- UNITED NATIONS POPULATION FUND, *Sexual and reproductive health*, <https://www.unfpa.org/sexual-reproductive-health#readmore-expand>.
- WHO, *Sexual and Reproductive Health and Research (SRH)*, <https://www.who.int/teams/sexual-and-reproductive-health-and-research/key-areas-of-work/sexual-health/defining-sexual-health>.
- WHO (2006), *Defining sexual health: report of a technical consultation on sexual health*, 28-31 januari 2002, Genève, 9, https://www3.paho.org/hq/dmdocuments/2009/defining_sexual_health.pdf.

Documenten van niet-gouvernementele organisaties

- CENTER FOR REPRODUCTIVE RIGHTS, *Reproductive Rights and Women with Disabilities*, januari 2002, https://reproductiverights.org/wp-content/uploads/2009/01/pub_bp_disabilities_0.pdf.
- CENTER FOR REPRODUCTIVE RIGHTS, *The protocol on the Rights of Women in Africa: an instrument for advancing reproductive and sexual rights*, februari 2006, https://reproductiverights.org/wp-content/uploads/2018/08/pub_bp_africa.pdf.
- CENTER FOR REPRODUCTIVE RIGHTS, *About Us*, <https://reproductiverights.org/about-us/>.
- CENTER FOR REPRODUCTIVE RIGHTS, *Repro Rights are human rights*, 20 januari 2009, <https://reproductiverights.org/repro-rights-are-human-rights/>.
- CENTER FOR REPRODUCTIVE RIGHTS, *Reproductive rights are human rights*, 2009, https://reproductiverights.org/wp-content/uploads/2020/12/RRareHR_final.pdf.
- CENTER FOR REPRODUCTIVE RIGHTS, *Whose rights to life? Women's rights and prenatal protection under human rights and comparative law*, 2014, https://reproductiverights.org/wp-content/uploads/2020/12/GLP_RTL_ENG_Updated_8-14_Web.pdf.

Online bronnen

- AGENTSCHAP OPGROEIEN, *Veilig en omringd opgroeien van in de buik*, <https://www.opgroeien.be/veilig-en-omringd-opgroeien-van-de-buik/over>.
- BULCKE, I., *Vooruit en Groen vinden CD&V-voorstel rond abortus ruim onvoldoende*, 18 april 2023, <https://www.hln.be/binnenland/vooruit-en-groen-vinden-cdenv-voorstel-rond-abortus-ruim-onvoldoende-maar-rousseau-wil-regering-niet-in-een-crisis-storten~a41670cb/>.
- COLLEGE VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS, *Verplichte anticonceptie voor vrouwen op gespannen voet met mensenrechten*, 20 december 2022, <https://www.mensenrechten.nl/actueel/toegelicht/toegelicht/2022/verplichte-anticonceptie-voor-vrouwen-op-gespannen-voet-met-mensenrechten>.
- DE OCHTEND, *Bescherm ongeboren kinderen beter tegen verslaafde moeders*, <https://radio1.be/lees/bescherm-ongeboren-kinderen-beter-tegen-verslaafde-moeders>.

- DE STANDAARD, *Conner Rousseau doet oproep om na te denken over recht op ouderschap*, https://www.standaard.be/cnt/dmf20201212_92950555.
- FIERS, D., *Cassatie verwerpt vergoeding voor geboorte*, 20 november 2014, https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2014/11/20/cassatie_verwerptvergoedingvoorgeboorte-1-2153573/.
- HET KINDERRECHTENCOLLECTIEF, *Het kinderrechtenverdrag*, <https://www.kinderrechten.nl/kinderrechten-vw/artikel-16-privacy-2/>.
- IWOFR CONFERENCE, *Neonataal onthoudingssyndroom*, <https://iwofr.org/nl/neonataal-onthoudingssyndroom/#:~:text=Neonataal%20onthoudingssyndroom%20is%20wat%20er%20gebeurt%20als%20baby%E2%80%99s,syndroom%20komt%20het%20vaakst%20voor%20bij%20opio%C3%AFde%20medicijnen>.
- GEZONDHEIDSRAAD, *Dossier: anticonceptie voor mensen met een verstandelijke handicap*, 23 oktober 2002, <https://www.gezondheidsraad.nl/documenten/adviezen/2002/10/23/anticonceptie-voor-mensen-met-een-verstandelijke-handicap>.
- GGZ NIEUWS.NL, *Verplichte anticonceptie voor vrouwen op gespannen voet met mensenrechten*, 2 oktober 2021, <https://www.ggznieuws.nl/verplichte-anticonceptie-voor-vrouwen-op-gespannen-voet-met-mensenrechten/>.
- KENNISCENTRUM KINDERRECHTEN, *Aan de slag met beleidsparticipatie van kinderen en jongeren: een reflectie-instrument voor beleidsmakers*, oktober 2016, <https://keki.be/nl/publicaties/aan-de-slag-met-beleidsparticipatie-van-kinderen-en-jongeren>, 8-10.
- KENNISCENTRUM KINDERRECHTEN, *Kindbeeld: hoe kijk jij naar kinderen en jongeren*, <https://keki.be/nl/kennis/kindbeeld-hoe-kijk-jij-naar-kinderen-en-jongeren>.
- KIND&GEZIN, *De eerste 1000 dagen*, <https://www.kindengezin.be/nl/professionelen/over/de-eerste-1000-dagen#:~:text=Een%20ge%C3%AFntegreerd%20beleid%20in%20deze,zijn%20om%20gezin%20te%20ondersteunen>.
- MERCKX, E., *Gedwongen anticonceptie invoeren als straf voor kindermishandeling is zo goed als onmogelijk*, 21 januari 2021, <https://www.knack.be/nieuws/gedwongen-anticonceptie-invoeren-als-straf-voor-kindermishandeling-is-zo-goed-als-onmogelijk/>.
- NU NIET ZWANGER, *Factsheet NNZ: landelijke resultaten juni 2022*, <https://www.nunietzwanger.nl/instrumenten-en-impact/factsheet-nnz-landelijke-resultaten-juni-2022/>.
- NU NIET ZWANGER, *Impact en instrumenten*, <https://www.nunietzwanger.nl/impact-en-instrumenten/>.
- NU NIET ZWANGER, *Programma Nu Niet Zwanger naar 25 regio's*, <https://www.nunietzwanger.nl/actueel/nnz-naar-25-regios/>.
- RAAD VOOR DE KINDERBESCHERMING, *Ongeboren kinderen*, <https://www.kinderbescherming.nl/themas/ongeboren-kinderen>.
- RAAD VOOR DE KINDERBESCHERMING, *Ondertoezichtstelling*, <https://www.kinderbescherming.nl/themas/ondertoezichtstelling>.
- STICHTING SOCIETY IMPACT, *NNZ: onderzoek naar de maatschappelijke effecten en kosten van ongewenste zwangerschap*, https://vng.nl/sites/default/files/2021-02/mkba_nnz.pdf, 3.
- VAN DALE, *Betekenis anticonceptie*, <https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/anticonceptie#.ZBnGKMKZM2w/>.

- VANSCHOU BROEK, C., *Wij zetten nu ook al vrouwen aan tot anticonceptie*, https://www.standaard.be/cnt/dmf20161003_02498586.
- WITTEVEEN, G., *Foetaal-alcoholsyndroom*, <https://www.hersenstichting.nl/hersenaandoeningen/foetaal-alcoholsyndroom/>.

